

МИХАЙЛО СОНЕВИЦЬКИЙ

ПРИГОДИ ОДИССЕЯ

ОПОВІДАННЯ ДЛЯ МОЛОДІЖИ.

ЛЬВІВ, 1918.

ЛЬВІВ — ВИДАВНИЦТВО;
„УКРАЇНСЬКА КНИЖКА“;
КИЇВ — КНИГАРНЯ ТОВА-
РИСТВА: „ВЕРНИГОРА“.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

01159553 (Т)

2012

В. 2554

МИХАЙЛО СОНЕВИЦЬКИЙ

ПРИГОДИ ОДИССЕЯ

ОПОВІДАННЯ ДЛЯ МОЛОДІЖИ

ЛЬВІВ — КИЇВ

З ДРУКАРНІ СТАВРОПОЛІТІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА

ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

21-

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 36 452

І. По збуренню Трої.

Сонце зближало ся до заходу. Не дуже ясно воно того дня світило, бо заступали, засланяли його темні хмари. Не хмари то були, а клуби диму, що їх ніс вітер з палаючого міста.

На троянській рівнині небувалий рух. Ніколи там спокійно не було: десять літ стояли ворожі війська проти себе, десять літ держали ся Греки в своїм таборі над морем, а Троянці за високими мурами свого міста, десять літ вели ся криваві бої, нераз чути було і дикий крик нападу і брязкіт зброї і стони умираючих. Але такої метушні ніхто ще не бачив.

Був се день упадку Трої. В ночі вдерли ся хитрі Греки до міста, вирізали оборонців і підложили огонь, щоби до тла знищити ненависну оселю.

Цілий день горіла Троя. Цілий день п'яні побідою Греки, мов филі морські, то припливали, то відпливали з горючого міста. Що лише цінного було там, усе забирали на кораблі. Понуро ревіли стада волів, сумно бляли гурми овець, що їх гнали із загород, у яких вирости, жалісно голосили малі діти, бо виривали їх від рідних материй, розпучливо ридали троянські жінки і дівчата, бо йшли в тяжкий полон — неволю. У неодної з них ще вчора був батько, муж, суджений, брат, а сьогодні не стало нікого з найрідніщих, найдорожчих; ще вчора була неодна панею, що приказувала цілому гуртови невільниць, а сьогодні вона сама невільниця. І яка доля жде її! За скілька днів прибуде до Греції, щоби там носити воду, чи ткати на кроснах для чужих людей, або бавити діти чужинки; а вороги будуть сміяти ся з неї, потручувати і зневажати колишню горду Троянку.... І голосні ридання розносили ся над морем.

А побідники вертали знова до міста, щоби видерти з пащі ненасичного вогню, що лише вдасть ся.

І тягнули на кораблі всякі достатки: цінну зброю, пишні строї, чудові жіночі прикраси, як золоті та срібні спрядки, ковтки, нашийники, намиста, нараменники, і дорого посуду: вази, збани, чарки, пугарі. А котрі охочі до вина, ті спільно витягали з комор камяні, високі в чоловіка амфори з вином, які ледво десять людей могло рушити з місця. З проклонами і риданнями нещасних лучив ся веселий спів і крик п'яниць.

На побережжі також гамір. Там кождий ладував загарбане добро на кораблі. Далеко чути лайку. То сварять ся за кожду найдрібнішу річ: кождий тягне добичу до себе. А де більш завзяті, там від лайки приходять до бійки.

Але ось зпоміж загального гамору пробивають ся могутніщі звуки. Се герольди-окличники скликають Греків на останні збори, щоби нарадити ся над поворотом до рідної землі. Їх звучні голоси заволоділи над великою товпою, їх завзив доходить до відома кождого. І кождий кидає своє заняття: всі цікаві почувти, коли і як їм вертати домів.

Пливають потоки людей і збирають ся в одно місце. Але тяжко втишити розбурхане море, тяжко успокоїти і завести лад серед гамірливої товпи. Сі люди надто веселі, щоби не говорили, надто багато між ними гніву і сварки, щоби могли мовчати, надто багато випили вина, щоби не викрикували.

Ледво з трудом удасть ся королеви Ітаки Одисееви прийти до слова.

— Послухайте мене, хоробрі Греки! — каже він. — Прошу вас про хвилю спокою. Ви бувало все слухали кождого бесідника з увагою і нікому не перешкаждали, лиш сьогодні нема ладу між вами. А так воно не може бути, бо мусимо всі подумати, як нам вертати домів. Справа воно не проста. Боги всім кермують, вони можуть дозволити нам дістати ся домів, можуть і не дозволити. Ви, що правда, завсїди поводили ся як хоробрі жовнірі і розумні люди. Але всюди між добрим найдеть ся також багато лихого. Так і між вашими сьогоднішніми вчинками багато таких, що не могли подобати ся богам, що могли розгнівати богів. А вже один з грецьких вождів, Аяс, син короля Льокрів Ойлея вдер ся сьогодні в хвилі здобуття Трої до святині богині Атени, де скрила ся була гарна Кассандра, дочка ко-

роля Трої Пріяма. Він бажав, щоби вона стала в нього невільницею і, не зважаючи на святе місце, став тягти її від образу богині. Вона обхопила статую руками. Аяс шарпнув, статуя впала і розбила ся. Бою ся, щоби за сю страшну зневагу не пімстила ся богиня Атена і батько богів Зевес, і не лиш на самім Аясі, але на всьому грецькому війську!

І ще не скінчив Одиссей говорити, а вже зірвав ся Аяс. Очі у нього блищали, уста дріжали від люто-сти; махаючи булавою, став кричати:

— А засі тобі до мене, хитруне ітакійський! Я чейже також заслужив собі своєю хоробрістю на якусь добичу. І кажу се при всіх: як що ти, старий лисе, будеш мішати ся в несвоє діло, то я з тобою не буду жартувати.

І став лаяти Одиссея поганими лайками. Заворушили ся Греки; перервав Аясови головний вожд Греків, король Аргосу, Агамемнон:

— Успокій ся, Аясе, і здерж ся, бо з твоїми словами ніхто хиба не згодить ся! Ти кидаєш ся з лайками на Одиссея, а Одиссей у нас тепер найбільший герой. Як би не він, ми не були би добули Трої. Адже десять літ ми воювали, а мурів Трої не збурили. Аж Одиссей піддав хитру гадку. Він порадив збудувати великанського деревляного коня, в якому скрило ся багато що найхоробріщих Греків. Він також порадив всім инчим Грекам відплисти на скілька годин від Трої. І тим ми обдурили Троянців. Вони втягнули коня до міста, бо думали, що він збудований на честь богів, і радували ся з нашого відїзду. А опівночі вилїзли Греки під проводом Одиссея з коня, отворили брами міста для инчих, що тимчасом приплили назад, і ми напали на сонне місто. Ось так ми здобули Трою; ми всі тямимо і все будемо тямити, що найбільша тут заслуга Одиссея. Такого мужа ти не лай на зборах Греків, коли до того ще й слова його правдиві. Краще розважмо, як відвернути нам гнів богів від себе. Бо вони зовсім певно недобрі на нас і будуть нас карати. Я гадаю, що нам не можна завтра відїздити, але треба зложити багаті жертви богам, зарізати багато волів і овець. І коли будемо всі благати богів, то вони може змилюють ся над нами і дозволять щасливо вернути та побачити дорогу рідню, якої ми десять літ не бачили.

Тоді обізвав ся брат Агамемнона, король Спарты Менеляй:

— Товариші мої, вожди грецькі! Я також думаю, що боги можуть загнувати ся на нас за вчинок Аяса. Що й казати! Сей наш Аяс зовсім не рівня небіщикови старшому Аясови, синові Телямона, що нераз дав ся в знаки Троянцям, а прецінь ніколи не зневажав богів. Се правда. Та по мойому мій брат не має слухности. Не оставати нам на місці, не виждати і не зволкати нам тут, але чим скорше втікати звідсіля, щоби й сліду нашого тут не остало. Може вдасть ся нам заплисти домів, заким боги стямлять ся. А жертвами богів не переблагаєш. Коли вони раз порішать мстити ся, то не звернуть уваги на ніякі жертви. Тому в кого з вас бодай трохи здорового розуму, той не послухає мойого брата, але враз зі мною відплине завтра звідсіля, як лише рання зоря звістить прихід дня.

Сі слова обурили Агамемнона.

— Мій ти любий братчику, — сказав зідливо, — здаєть ся, се тобі боги відібрали розум, або може за багато вина вихлептав сьогодні, скоро таке говориш. Передче не так ти відносив ся до мене; не промовляв ти ніколи так, щоби підривати повагу і значінне свого брата, провідника усього війська. Але сподію ся, що ніхто не послухає слів непритомного чоловіка. Я дальше стою при своїй гадці, що лише бланнем і жертвами охоронимо ся від гніву богів. І не переконають мене слова ніякого п'яниці, хоч би се був мій рідний брат.

Сі слова вразили Менеляя, він прискочив ближче і став лаяти Агамемнона. Тоді славний бесідник, король Пильосу, старий Нестор хотів ще всьо направити та пробував погодити сердитих братів. Але було за пізно. Всьо військо заворушило ся; одні були за Агамемноном, другі за Менеляєм. Счинив ся крик, суперечка. А що вже наставала ніч, визначніщі вожди відійшли, бо бачили, що не можна буде довести до згоди. За ними стало розходить ся всьо військо.

В незгоді і сварці покінчив ся той день побіди. І до пізної ночі чути було гамір при грецьких кораблях.

Цікавий місяць виїшов на небо, щоби подивити ся, що дієть ся на землі. Побачив на сході великий

попал. Троя догаряла. Падали послідні стїни багатих храмів, з лоскотом валили ся останки мурів королївських палат. У попїл і згарища перемяняла ся колишня велуч. А вітер нїс дим у сторону грецьких кораблїв.

2. | Відїзд. Перші пригоди.

Скоро лише зазорїло, війська Менелая стали готувити ся до відїзду. На кождому кораблї підносили щоглу, привязували її сильними линвами, а до щогли прикрїплювали вітрило. Гребці сїдали на лавки і брали весла в руки.

І не лише Менелай вибирав ся в дорогу, відпливав також старий Нестор і хоробрий Діомед. Рівнож Одиссей зібрав своїх земляків з далекого острова Ітаки і промовив до них:

— Хоробрі воїни! Відїзджають найвизначнїші Греки; і я рішив ся зараз відплисти з вами. Готуйте ся в дорогу! Десять лїт не бачили ми рідні, десять лїт тужили за своїми матїрями, жінками і дїтьми. Лише глухі вісти доходили до нас про наших близьких, а ми не могли до них вернути ся, щоби не сплямити своєї чести, щоби доконати дїла, до якого взяли ся. Бо коли раз підїметь ся який рішучий муж доброго дїла, то не може кинуть його і полишити; він не сміє нїколи станути в пів дороги, хоч би мав згинути. І ми не кинули свого дїла. З солодким почуттєм сповненого обовязку вертаємо до наших родин. Як що лише боги дозволять, за сїм—вісім днів будемо дома. Гайда в дорогу!

З радістю розбігли ся Ітакійці. Готовили ся до відїзду, а кождому стала перед очі, пригадала ся його рідня.

І Одиссей полинув думками до свого дому. Там лишив він перед десяти лїтами молоду жінку Пенельопу і малого хлопчика Тельмаха. Не пізнає Тельмах свого батька, бо ще в колицї лишив його Одиссей! Тепер він десь уже гарний хлопчина. І батька старого і немічну матір полишив Одиссей дома. Чи живуть вони ще? З якою радістю прийме родина давно невиданого... І Одиссей усміхав ся до своїх думок.

Аж ось уже все готове! Дванацять кораблїв

Одиссея відпливав від берегів, на яких стільки часу перебули.

Пригідний вітер гнав їх на захід і скоро прибули до побережжя Тракії, до краю Кіконів. Кікони були союзниками Троянців, тому Одиссей рішив напасти на них. А що напад був несподіваний, легко вдалося добути город Ісмар, знищити його і забрати з нього добичу. Греки не щадили нікого. Один Одиссей був оглядніший. Ступаючи через здобуте місто, зайшов він у святий гай бога Фойба Аполлона. Там мешкав жрець бога Марон із своєю сімєю. І став він прохати Одиссея о пощаду і опіку та жертвував йому, що мав найдорожче; дав велику скількість золота, і казан, у якому розпускалося вино водою, увесь із срібла, і дванацять амфор вина. А не було се звичайне вино. Скривав він його далеко в коморі і ніхто із домашніх та слуг не знав про нього; лиш він та його жінка знала. Було воно таке добре, як ніяке инче на цілому світі, і запах божеський розносився від нього, і міцне воно було. У Греції скрізь міцні вина так, що Греки мішали дві чарки вина із трьома води, щоби пити та не впить ся; але це вино було таке міцне, що чарку треба було розпускати аж двадцятьма чарками води. Одиссей прийняв дар, що мав небавом стати йому в пригоді, і охоронив рідню жреця.

А коли всю добичу заладовано на кораблі, радив Одиссей зараз відїздити, одначе не переконав своїх. Вони різали воли і вівці, бенкетували і пили до пізної ночі.

А тимчасом Кікони скликали своїх сусідів і зібралося їх, як листя та цвіту на весну. Раннім ранком почала ся борба і тревала цілий день. Дружина Одиссея держала ся хоробро, але над вечір стали перемагати Кікони. Стративши кількадесять людей, завернули Греки на кораблі і відплили від ворожих берегів.

Недовго вони їхали, як звіяла ся буря. Темні хмари звисали над землею і морем, наче ніч огорнула небо. Загуділи, засвистали вітри. На кусні рвалися вітрила. Ратуючи життя, добилися Греки до берега. Дві доби пролежали обезсилені в турботах і непевности.

Третього дня вранці утихала буря. Направили вітрила і пустилися в дальшу дорогу. Щасливо при-

були до малійського рога, звідки лише два-три дні дороги до Ітаки; і вже хотіли звертати на захід, коли нагло північний вітер став сильніше дуть і пігнав їх на південь. Із смутком і журую віддалювали ся від рідної землі.

Десять днів плили на південь, а десятого прибули до побережжа Африки, до краю Льютофагів, людей, що нічим инчим не жили, лише рослиною лютосу. Овочі його багряної краски були великі, як сливки, а солодкі, як дактилі.

Коли приплинули до берега, вислав Одиссей трьох людей на звіди. Льютофаги прийняли їх гостинно і дали їм їсти лютосу. А як вони його наїли ся, відхотіло ся їм вертати до своїх. Вони забажали остати між Льютофагами та все лиш їсти лютос.

Одиссей довго ждав на звідунів, та не міг їх діждати ся. Тоді сам вибрав ся в глиб краю з більшою дружиною. Прийшов до Льютофагів і зустрів між ними своїх післанців. Питає їх, чому так довго не вертають ся, а вони кажуть:

— Ми зовсім не хочемо вертати ся! Будемо їсти лютос і станемо Льютофагами. От, і ти покоштуй сеї страви!

Також Льютофаги стали його припрошувати. І вже деякі з його дружини брали ся до їди; але розумний Одиссей догадав ся всього і спинив їх. Подякував Льютофагам за гостину, а звідунів казав тягнути на силу. Вони плакали і просили ся; так дуже хотіли остати між Льютофагами. З трудом удало ся затагнути їх на корабель; там треба було їх кріпко привязати до щогли, бо все їх тягло до лютосу.

Одиссей розказав мерщій відпливати від тої небезпешної землі, що таким принадним способом мало що не забрала йому товаришів.

3. В незнаній землі.

Була темна, хмарна ніч. Легкий вітер гнав кораблі. Гребці повідкладали весла і відпочивали. Плили незаними морями і ніхто не сподівав ся побачити землі.

Нагло в нічній тишині роздав ся радісний оклик: „земля!“ То один корабель доплив де невідомого берега. Туди спрямували ся і інші судна і в короткому

часі ціле товариство опинило ся на суші. А що було темно, ніхто не пускав ся в глиб острова; всі спочивали при березі.

Раннім ранком глянули Греки із зацікавленнем на новий край. Над самим морем простягали ся вохкі левади, де гарно міг би родити виноград; дальше рівне поле, плодовита земля, що видала би буйні, колосисті збіжжя; було також захисне місце, що так і просило ся на пристань, таку тиху, що не треба би навіть якору закидати, ні линвами прив'язувати кораблів. Одначе всьо воно стояло пустою, край був безлюдний. Лише стада диких кіз блукали по лісистих горбках острова зовсім безпешно, бо ніколи ніякий стрілець не ціляв у них.

Греки взяли свої загнуті луки і довгі ратища, поділили ся на три відділи і розпочали лови.

Дуже скоро могли похвалити ся багатою добиччю. Після ловів бенкетували цілий день, запиваючи червоним вином, що його у великій скількості везли із собою.

Недалеко острова, до якого причаляли, находила ся ще більша земля. Підчас бенкету завважали Одисеві люди, як там дим підносив ся до неба, чули також бляння овець та кіз; отже догадували ся, що там мешкають люди. От, Одисей і каже при вечері:

— Завтра всі ви останете на цьому острові; лише я із своїм кораблем підпливу до сусіднього берега і роздивлю ся, що онтам на поблизькому острові; чи живуть там гостинні люди, чи може які зухвальці та дикуни. Як що які гідні люди, то дізнаю ся від них, де ми находимо ся і куди нам плисти, щоби дістати ся домів.

Другого дня переплив Одисей своїм кораблем на сусідний беріг. Корабель примістили у затишному місці, а Одисей каже:

— Ви оставайте тут і бережіть корабля, а я виберу собі дванацять і з ними піду на звіді. Ви не відступайте звідсіля, хоч би ми довше забавили ся!

І вже визначив був одинацять сильних хлопів, що мали з ним іти та хотів вибрати дванацятого. А був на кораблі Одисея наймолодший з усього Одисеевого війська, Антіфос. Одисей дуже любив його і не брав ніколи на непевне. Тоді то Антіфос став прохати!

— Царю, — каже, — як треба йти куди на звіді, ти все вибираєш всякого инчого, лише мене минаєш:

А я так бажав би піти з тобою; я такий цікавий побачити, що не за люди мешкають в цьому краї, як вони виглядають і які в них звичаї. Прощу тебе, зроби мені ласку, візьми й мене з собою! А я зроблю для тебе все, що розкажеш.

Одиссей спершу не хотів слухати молодця, та як той став ще більше благати, вволив його волю і взяв Антіфоса за дванацятого. На дорогу не брав Одиссей нічого з собою, хіба лише трохи поживи, а також у великий скіряний бордюг міцного вина, яке дістав був у жреця Марона.

— Може самим нам воно здасться, — казав до товаришів, — а може зложимо його в дарі гостинним людям, що нас приймуть.

От, і пішли вони на край острова, де здалека бачили якісь мури. Коли зближалися, запримітили велику печеру в скалі. Отіняли її лаврові дерева.

Вхід до печери був широкий, як брама; а перед нею було подвір'я, огорожене великими камінюками, вкопаними в землю, і тяжкими брусами. Так і знати було, що не руками звичайних людей воно збудоване. В печері не було нікого. А прецінь вхід не був заложений; мешканці очевидно не сподівалися, щоби який непрошений гість зайшов до них.

Греки вступили до середини і цікаво стали розглядати ся. Печера була великанських розмірів. Як на подвір'ї, так і в середині находилися загороди для овець. В деяких перегородах були вівці, особливо малі ягнята, а всі розділені після віку: осібно старші, осібно середуші, а осібно молодчі. Однак знати було, що се лише незначна частина великого стада. В одному куті стояло багато горшків, дійниць, скіпців і инчої посуду з сирваткою, а також величезні плетені кошики, повні сира. В другому куті було леговище, що складалося з вербового пруття.

Греки почали радити ся, що їм робити. Одні казали, що найкраще було би набрати сира, скільки лише дасться, і дещо овець та втікати мерщій на корабель. Ждати нема чого, казали вони, бо довкруги страшно і не можна нічого доброго надіяти ся. Інчі, найбільше Антіфос, бажали знова остати ся, щоби можна побачити нових, незаних людей. А Одиссей каже:

— Я гадаю, що нам треба вижидати в печері, доки не прийдуть люди. І красти не будемо, бо надіюся, що вони нас приймуть гостинно та ще й самі наділять гостинцями на дорогу. Зрештою ми ізза того приплили сюди, щоби поговорити з тутешніми людьми та довідати ся, куди нам далше їхати. Не можемо забирати ся звідси, не осягнувши ціли.

І так рішили остати ся. Покріпили ся сиром, бо були голодні, посїдали і ждали.

4. Як Кикльоп Полїфем приймав своїх гостей?

Вечоріло вже, коли наші скитальці почули блявнє овець і людський голос. В печері було темно, але крізь отвір видно було ще всьо, що діяло ся на дворі.

По хвилі стали збігати ся гурми овець, а відтак появила ся в брамі людська стать. Страх огорнув Греків, коли придивили ся незнакомому. Був він у десятеро вищий і більший від звичайних людей, кудлате волосся спадало на плечі, а на лиці, де у звичайних людей пара очий, там у нього одно велике, кругле око. На кремезних плечах ніс вязку сухих дров, які колись з коріннєм повиривав у лісі. З тріском і доскотом вкинув їх до нутра печери. Голосно і грізно кричав на вівиці. Баранів позаганяв до обори на подвіррі, а вівиці до печери. І сам увійшов до середини, а отвір заложив відломом скелі, якого не рушило би і двадцять пар коний.

Перелякані Греки тулили ся по кутиках печери. Великан розпалив принесені дрова і доїв по черзі вівиці. Довго воно тревало, бо овець було дуже багато. Скінчивши сю працю, зілляв половину молока в окремі посуди і покропив соком дикої смоковиці, щоби скорше зїло ся на сир. Другу половину молока, а було кільканацять дійниць, оставив собі на вечерю.

Тимчасом огонь ясно розгорів ся. Великан повернув ся і зі здивованнєм побачив в кутику громадку людей, що дріжали з перестрашу. Приступив ближче і запитав:

— А ви звідкіля тут взяли ся, пройдисвіти? Чого ви сюди прибули? Чи з яким ділом, чи ви які

розбишаки морські, що наражають своє життя, щоби лише чужинцям лихо вчинить?

Непривітливо і дико звучав голос великана. Збен-тежили ся всі, лиш Одиссей запанував над собою.

— Ми не розбишаки, а люди мирні, — сказав він. — Ми Греки, що вертаємо зпід Трої. Вітри загнали нас у незнані країни.

Великан споглядав з недовіррем. Щоби збудити пошану до себе, став Одиссей хвалити ся :

— Ми військо Атреевого сина Агамемнона, якого слава сягає до неба. Ми здобули величезне місто і поконали багато ворогів.

А коли сї слова не робили вражіння на великана, став Одиссей ще инакше говорити :

— Тепер ми, нещасливі скитальці благаємо на вколїшках; змилуй ся над нами! Порадь нам у нашій біді, прийми нас гостинно і дай дари, бо звичай у нас у Греції обдарувати гостя. Шануй і бій ся богів, а головно Зевеса, що опікуєть ся подорожніми і гістьми.

— Дурний ти, гостю, — відповідає великан, — або десь здалека приходиш, коли радиш менї бояти ся богів. Ми, Кикльопи зовсім не журимо ся богами і не боїмо ся нікого. І я не пощаджу ні тебе, мій любий, ні твого товариства. Скажи менї лише, де ви подїли свій корабель!

Тепер уже побачив Одиссей, що не до жартів іде і що Кикльопови не можна казати правди.

— Питаєш, де корабель, — відповів. — Наш корабель розбив нам до скал бог моря Позейдон. І ми лише з трудом доплили до берега і вратували ся. Корабля ми не маємо.

— Не журіть ся цим і не гризїть ся, куди вам плисти, бо я заопікую ся вами, — сказав Кикльоп, прискочив до Греків, простягнув руки і зловив двох. Взяв їх за ноги, і як малими цуциками, вдарив ними до землі. Мозок потїк по долівці, а Кикльоп пошма-тував добичу на кавалочки і став смачно заїдати. Не лишав ні кісток, ні кишок; зїв усьо до клаптика. Від-так попив молоком, що приготував був на вечерю, і лїг спати на своє леговище.

З жаху стрепенули ся Греки. Хвилю стояли, наче вкопані. Навіть Одиссея переняв страх і він довго

стояв безрадно. А далі став думати, що йому робити. Боронити ся треба, бо Кикльоп зїсть їх усіх.

Великан спокійно спав. І прийшло Одисееви на думку, що можна зовсім просто покінчити з ним. Виймив меч. Думав лиш про те, що треба вдарити так сильно, щоби на місці убити ворога; бо инакше він збудить ся і не пощадить їх.

І вже замахнув ся, щоби вдарити у саме серце. Нараз инча думка здержала його: чи виратує себе і товаришів, коли убіє Кикльопа? Прецінь вхід заложений таким відломом скелі, що її ніколи вони не рушать. Як убють Кикльопа, то ніколи не побачуть світла сонця; всі погинуть у печері....

І безрадно опустив руку.

Не могли спати тої ночі Греки. Як засуджені на смерть вижидали ранку. А Кикльоп збудив ся рано, розпалив огонь і видоїв вівці. Потім вхопив знова двох гостей і зїв на снідання. Греки занімили із страху. Кождий сподївав ся, що Кикльоп ще раз замахнеть ся і вхопить його. Але Кикльопови вистарчило. Він збирав ся виганяти вівці на папу.

Одисееви майнула гадка: тепер хвиля ратувати ся! Коли не всі вратують ся, то бодай частина. Кивнув на товаришів і всі стали посувати ся до дверей. Ждали, коли Кикльоп відсуне камінюку. Коби лише через двері, а там уже воля! Денебудь у лісі скривають ся.....

Тимчасом Кикльоп відсунув камінюку з отвору і вівці почали вибігати. Одисей схилив ся і замішав ся між них. Ждав лише хвилі, коли Кикльоп відверне свою увагу.

І діждав ся. Кикльоп побачив свою любу овечку і почав до неї говорити. Одисей скоро посував ся між вівцями до входу. Ще крок, і буде на подвіррі.

Та нараз сильна рука Кикльопа схопила його.

— Ти куди, братіку? Думав втічи? Тям, що від Кикльопа Поліфема (бо так я називаю ся,) ще ніхто не втік.

І з розмахом кинув ним до середини. Вигнав вівці і привалив отвір камінюкою.

А в печері довга хвиля тиші. Всі були так приголомшені, що ніхто не промовив ні слова. Остання надія розвіяла ся. Ніхто не втіче з рук Кикльопа!

Про їду ніхто не думав, хоч настало вже полудне. Одні сиділи по кутках і тихо плакали, інші бігали по печері або товкли головами до стіни і рвали собі волосся. Найбільше ридав молодий Антіфос.

— Благаю тебе, царю, — казав, — ратуї мене! Ти такий мудрий, ти такий хитрий, найди мені ратунок! Я молодий, я хочу ще жити. Я хочу побачити ще свого батенька, маму, своїх братів. Я так їх люблю, я так хочу їх побачити! Ратуї мене, не дай так марно пропасти! А я зроблю для тебе все, що скажеш. Слугою твоїм буду, невільник твоїм стану. Ратуї мене, царю!

І заходився від плачу. А Одисей стояв безрадно...

— Не цар ти, а людод! — скрикнув нараз Антіфос. — Не дбаєш ти про своїх. Витягнув нас із дому, кинув у небезпеку і ні гадки! Ти кат наш, не приятель! Не жити мені на світі, коли такого опікуна маю!

Розпучливі ридання розлягалися по широкій печері. І промовив Одисей:

— Що ти говориш, Антіфосе? Чи то лише тобі грозить смерть? Чи не грозила вона нам усім через десять літ? Гадаєш, що мене пощадить Кикльоп? Чи я тобі ворог? Яж любив тебе більш усіх. Я не хотів брати тебе на звіди, ти сам просився...

А відтак звернувся до всіх:

— Тепер хочу сказати вам усім правду. Всі ви лише плачете та сумуєте і про який ратунок не думаєте. А у мене перейшли десятки гадок, десятки способів ратунку. Але ні один не вдоволив мене; нічого путнього не придумав я. Справа така тяжка, що і бог не знайде ради. Попали ми в небезпешні руки. Ще замолоду чував я, що живуть десь на світі страшні однооки великани, Кикльопи, що не слухають навіть богів, їдять людське м'ясо, що в них нема ні законів ні зборів народніх, а мешкають одинцем по просторах печерах на верхах скал, і що вони ні винограду не садять, ні поля не орють, тільки все родить їм плодівита земля без труду. І в руки таких людодів ми попалися... Тому коли хочете мати ще яку надію на ратунок, дайте мені хвилю спокою, втихомиріть ся

і самі продумуйте над способами втечі! Ридання і плачі не допоможуть.

5. Ніхто не остав у печері!

Тихо було в печері. Вже зближався вечір, а всі мовчали. Споглядали на Одиссея як на спасителя, але Одиссей також мовчав. А здалека чути вже було голос Кикльона, що гнав вівці....

Нараз розяснилося лице Одиссея і він промовив:
— Други мої! Маю один спосіб. Як що боги дозволять, то може виратуюмося, тільки на жаль не всі. Двох із нас зїсть ще Кикльон на вечерю. Може я впаду жертвою, тому слухайте всі, що скажу, щоби, бодай нічі вийшли живі.

І став пояснити свій спосіб. Прояснялися радістю лица слухаючих, то знова захмарювалися страхом, що може тільки їх другам доведеться вийти живими, а їх зїсть Кикльон на вечерю.

Тимчасом Одиссей розглядався по печері. В одному куті побачив пень оливного дерева, великий як машт корабля, що його Кикльон готовив собі на палицю. З нього відрубав двометровий кусень, казав товаришам його вигладити, а сам затесав на кінці вістрє. Відтак старанно заховав кіл.

Надійшов Кикльон. Відвалив камінюку і став при вході. Впустив до середини всіх баранів і всі вівці і сам увійшов за ними. Як попереднього дня заложив вхід, розложив вогонь, видоїв вівці і кинувся до Греків, щоби двох зїсти на вечерю. Всі розбіглися, а Кикльон пустився ловити. В його руки попав молодий Антіфос. Жалісно закрячав, а безсильному Одиссеєви стали сльози в очах...

Поліфем схопив ще другого і зїв їх на вечерю. І хотів запити молоком, але не дав йому Одиссей:

— Кикльоне Поліфеме, — сказав, — не пий молока, але по вечері з людського мяса скоптуй краще нашого вина. Я хотів більшу міру його зложити тобі в жертву, колиж бо ти ошалів і їси нас, як баранів; тому я своє вино заховав. Лише на спробу мавш ось трохи, щоби знав, що втратив.

І простягнув приготований кухоль сильного вина від Кікона Марона, що зачернув був із бордюга.

Кикльоп вхопив його і випив жадібно. Око йому заіскрило ся, бо вино дуже смакувало, і він сказав примилюючи ся:

— Мій любий гостю, будь ласка, дай ще! В нас є вино, але воно зовсім не таке. Твоє вино то божий нектар! Дай мені ще! І скажи своє ім'я, як мій милий гість. Від мене дістанеш також сердечний дарунок.

— Прошу, маєш іще! — відповів Одиссей, — коли дійсно хочеш мене відпустити з дарунком. А що питаєш, яке моє ім'я, то знай, що я називаю ся Ніхто. Ніхтом кличуть мене батько, мати і всі товариші.

— Хе, хе, хе, — засміяв ся Кикльоп. — Дуже по глупому називаєш ся, гостю! Але як тебе твої дурні батьки назвали Ніхтом, то я на те не пораджу.

А тимчасом Одиссей ще і ще доливав Кикльопови вина. Не сильна була в нього голова, а вино було сильне, тому скоро почав плутати язиком.

— Слухай, мій любий Ніхто! — промовив, коли вже випив увесь бордюг вина, — я обіцяв тобі дар. Знаєш ти що? В нагороду я зім тебе на самому кінці з усіх вас. Це буде мій гостинець!

І захитавши ся, повалив ся п'яний на землю та сейчас заснув.

Коли Кикльоп захропів, Одиссей добув приготований кіл, роздув вогонь і припик вістря. Поставив чотирьох товаришів коло Поліфема і при їх помочі всадив розжарений кіл в одиноке око великана. При цьому опер ся на кіл і обертав ним наче сверлом, що аж виплила кров, а око сичало, як розжарене залізо, що його коваль вложить у воду.

Осліплений великан схопив ся, наче в одній хвилі отверезів, і закричав із болю. Греки розскочили ся і заховали ся за вівці. Як шалений бігав по печері і бажав зловити котрого небудь у свої руки; дико вив, а відгомін розносив ся по цілому острові.

Позривали ся сонні сусіди Кикльопи і позбігали ся перед печерою.

— Хто там у тебе? — запитали.

— Ніхто! — відповідає Поліфем.

— Чогож ти так поночі викрикуєш і не даєш нам спати? Хто тебе там скривдив, зробив що злого?

— Ніхто, Ніхто! — кричить Поліфем.

— Хтож тобі докучив?

— Ніхто, кажуж вам, Ніхто! Чуєте? Ніхто!

— Та чуємо, чуємо, не позакладало! Ну, коли ніхто тобі не докучив, ніхто не зробив тобі нічого злого і нікого в тебе нема, то чого, дурний, кричиш?

— Щось з ним недобре, — шепчуть між собою, — чи не помішало ся йому в голові? От, краще забираймо ся мерщій, бо як божевільний вибіжить, то дістанеть ся нам!

— Моли ся до свого батька, бога Позейдона — кажуть до нього, — може він тобі що pomoже, бо ми безсильні!

І розійшли ся Кикльопи, а сліпий Поліфем вгнав по печері, бо бажав зловити когось, щоби помстити ся за лютий біль і каліцтво. Але даремні були його змагання. Вкінці змучив ся і знесилений упав на землю.

Товариші Одиссея вижидали ранку і тої хвилі, коли Кикльоп буде виганяти вівці з печери. Але Одиссей знав, що Кикльоп стане при дверях і буде пускати тільки вівці, а коли намацає людину, то не пустить її з рук. Тому тихенько підготовляв підступ. Набрал вербового пруття з леговища Кикльопа і поскручував; а відтак вибирав баранів з найгустішою вовною і звязував по три разом. До живота кожного середнього барана привязував одного товариша. Так причіпив усіх шістьох, бо стільки їх лишило ся при житті.

Був у череді товстий баран-провідник, що мав дуже багато густої вовни. Його вибрав собі Одиссей до нього сам причепив ся.

і Коли настав ранок, сліпий Поліфем не видів доїти овець, але порішив вигнати їх на пашу. Стогнувши з болю і гніву сів коло виходу, відвалив камінюку і випускав вівці. Обмацував кожду з верха по хребті, чи не зловить кого з ненависних людей, як би хто з них хотів утікати. Не сподівав ся, що вони не будуть іти між баранами, але будуть їхати під баранами. А барани виходили, несучи з собою мужів. Так видістали ся на двір усі товариші. Останній ішов провагом кудлатий баран-провідник, що нїс Одиссея. Його дуже любив Кикльоп; намацав його і промовив до нього:

— Мій любий баранчику! Чому ти сьогодні останній виходиш? Давніше ти завсіди був перший. Перший біг ти пасти ся на сіножать, перший пив воду в річці, перший вертав до загороди. А сьогодні йдеш останній... Мабуть жалуєш свого пана і сумуєш враз із ним, що клятий Ніхто підступно позбавив його ока. Ех, коби ти вмів говорити! Ти сказав би, де він криється, а тоді вже він відчув би на собі мій гнів! Поторощив би я йому кісточки, а його мозок обризкав би всьо докруги. Коби лише він зближив ся до моїх рук!

Так сказав і пустив з рук барана враз з Одисеем крізь отвір. Опісля старанно засунув порожню печеру камінюкою.

Одисей перший відчепив ся від барана, відтак відв'язав усіх товаришів. Тихо втікали в сторону укритого корабля і гнали із собою стадо що найтовстіших овець. Занепокоєні приятелі прийняли їх радісно; одначе зі смутком слухали вісти про смерть шістьох товаришів.

Тимчасом сліпий Поліфем, підпираючи ся дручком, гнав свої вівці на папу над море. Станувши на горбі, почув ненадійно знакомий голос. Був се голос Одисея, що, відпливаючи від берега, так прощав ся із осліпленим великаном:

— Глупий Кикльопе! Ти ладив ся зїсти мене із смаком? Та в твоїй печері Ніхто не остав ся і нікого вже нема. А що ти поводив ся так погано із своїми гістьми, покарав тебе Зевес. Ходи тепер сліпий по світу за кару за свої злочини!

Розлютив ся великан, що його ворог утік та ще й смієть ся з нього; з досадою вломив кусень скелі і жбурнув в сторону, звідки чув голос.

Полетіла камінюка понад кораблем і впала недалеко нього. Запуміло море і розбризкала ся вода. Филя понесла корабель до берега. Перелякані Греки з тяжким трудом відбили його від землі і з усіх сил працювали веслами, щоб втічи від рук Кикльопа.

А коли вже були в двох дальше, як передше, закортіло Одисея ще раз поглумити ся над Кикльопом. Здержували його Греки і перестерігали, що Поліфем знова кине відломом скали і або поцілить, або филі занесуть знова корабель до берега під руки ве-

ликана. Але не видержав Одиссей, щоби не довести своєї мести до кінця. Він закричав:

— Слухай, Кикльопе! Коли хто з людей спитає тебе, хто тобі вибрав око, то не кажи, що Ніхто, але що Одиссей, син Ляерта, володар Ітаки, що збурих уже не один великий город.

Заридав Кикльоп.

— Горенько мені! сповнило ся пророцтво старого віщуна Телема, що казав, що я страчу око через Одиссея. Але я думав, що це буде якийсь велит, рівний мені силою. А то нужденний чоловічок хитрим підступом обпоїв мене вином і випалив моє око. Але пропало! Тепер же верни, Одиссею, я всьо тобі дарую, угощу тебе і попрошу свого батька Позейдона, щоби дав тобі щасливу їзду. Бо знай, що я син бога Позейдона!

— Не обдуриш мене, Поліфеме, своєю гостинністю! — відповів Одиссей. — Я жалую тільки, що зовсім не доїхав тобі кінця і що ти ще остав між живими!

Розярений Кикльоп підніс руки до неба і молив ся до батька Позейдона:

— Вислухай мене, володарю моря, що своїм тризубом ломиш скали, і сповни просьбу свого сина! Дай, щоби Одиссей, син Ляерта з Ітаки, ніколи не вернув до свого дому! Коли одначе Судьба-Мойра, що володіє всіми богами і людьми, призначила йому вернути ся, то постарай ся бодай, щоби довго блукав, багато натерпів ся, стратив усіх приятелів і всі кораблі, як жебрак вернув домів і застав там у родині нещастя. Пімсти, батьку, кривду свого сина!

Помолив ся і відломив ще більший кусень скелі, розмахнув ним і напружуючи свою безмірну силу, кинув у сторону корабля.

Не докинув до корабля, але камінь впав дуже близько. Сфілювала ся вода і підігнала корабель в сторону острова, до якого пилили.

Одиссей прибув до інших кораблів і оповів свою пригоду. Тіпили ся Греки, що їх вождови вдало ся щасливо втечи перед нехибною смертю.

Але володар морських филь, бог Позейдон вислухав молитви — проклону свого сина. Потряс грізно тризубом і покляв ся пімстити ся на Одиссеєви та

переслідувати його, щоби не вернув до рідні. І не раз жалував Одиссей, що непотрібно виявив Поліфемови своє правдиве імя.

6. Мішок з вітрами.

Цілий день відпочивав Одиссей на острові і вдоволено поглядав на сусідню землю, на якій мало що не пожив смерти. Щастя його, що Кикльопи не мають кораблів і не вмють плавати по морю, а то не вийшов би він ціло!..

Часом огортав його неспокій, що не дізнав ся, куди йому плисти та ще й нікого було порадить ся. Щоби прихилити богів, приказав принести в жертву Зевесови вівці.

А другого дня рано вибрали ся в дальшу дорогу. Довго вони плули, аж одного разу побачили на овиді зариси якоїсь землі. Завзято працювали веслами, щоби лише добити ся до берега.

І чим ближче припливали, все більше здивування огортало їх. Їх очам показував ся дивний вид. Земля, що до ньої прямували, порушала ся по морі, як судно.

Був се великий плаваючий острів. Гладкі, як стіни скали окружали його; ізза муру не видно було, що дієть ся в середині. З цікавістю і з острахом зближав ся Одиссей до загадочного острова, бо не знав, хто на ньому мешкає, і кого замикають ті неприступні скельні стіни.

В середині острова були величаві палати, прикрашені розкішно сріблом та золотом. В палатах жив цар Айоль або Еоль із дванадцятьма дїтьми, шістьома синами і шістьома дочками. Боги дуже любили його і Зевес дав йому власть над усіми вітрами. Він держав їх у себе на плаваючїм острові, замкнених між мурами, і лише часом пускав котрогось прогуляти ся по морі.

Еоль жив щасливо і розкішно в своїх палатах враз з цілою ріднею. Столи стояли все заставлені найсмачніщими стравами і звуки музики розносили ся по цілому демі.

Цар Еоль прийняв дружно Одиссея з товариством і гостив його цілий місяць. А все розпитував про

Трою та про Греків. І добре жило ся Грекам в Еоля; декому з дружини так подобало ся, що й не думав забирати ся з щасливого острова. Але Одиссей тужив за ріднею і тому одного дня каже до Еоля:

— Царю, ми тобі вдячні за твою ласку для нас і за гостинцу. Добре нам було в тебе і мило минав нам час. Але в кожного чоловіка є обовязки і для них мусить він нераз зректи ся навіть приємности. І ми маємо свої обовязки, ми маємо родину, яку хочемо нарешті побачити. Поможн нам дістати ся до рідної Ітаки, а будемо вдячні тобі до кінця нашого життя.

Цар Еоль відповідає:

— Любий Одиссею, дуже ти мені подобав ся твоїм розумом. Дуже мені мило слухати твоїх оповідань про пригоди під Троєю, з яких ти все так хитро вмів видістати ся. Я хотів би задержати тебе в себе, щоби все мати таке миле товариство. Але знаю я також, як то тягне чоловіка до його рідні. Тому випущу тебе і поможу щасливо вернути ся домів. Маю власть над вітрами і всі вони в моїй службі. Випущу тобі західний вітер Зефіра, щоби гнав твої судна на схід до Ітаки, а інші вітри звязку в мішок і дам тобі в руки, щоби ти їх пильнував. Як вернеш домів, пустиш їх назад до мене.

По цій розмові позбирав Еоль вітри, поскидав їх у великий міх з волової шкіри і завязав міцно срібною ниткою, щоби ні один не добув ся на верх. Лише Зефіра пустив на море. А мішок дав Одиссеєви в руки і сказав:

— Пильнуй їх сам добре і не випусти, бо горе тобі! Та не розповідай, прохаю тебе, нікому із своїх, щоби не донесло ся до богів!

Подякував Одиссей за поміч, привязав на кораблі мішок і вирушив в дорогу.

Девять днів і девять ночей їхали вони. Змінjali ся гребці, одні спали, другі веслували. Лиш Одиссей не спав. Все доглядав мішка із вітрами і стояв при кермі, доглядаючи плавби. Очи злипали ся йому, сон валив його із ніг, а він все перемагав, бо хотів раз-вкінці дістати ся до любої Ітаки.

І десятого дня діждав ся свого. З далека побачив землю. Се мріли береги Ітаки і сусідніх островів.

— Ітака, Ітака! — розніс ся радісний крик по кораблях. І обнімали ся приятелі з утіхи, з іще більшим завзяттєм гребли веслами і розносив ся веселий спів. А нетерпеливіші приготовляли ся, щоби скоро могли висісти. Ще трохи — трохи, і всі побачуть рідню!

І Одиссей радував ся; але перемученне доконувало його, він падав з утоми. Недоспані ночі ломили його. Вкінці знеміг ся і сказав:

— Приятелі, ми недалеко рідної Ітаки! Допильнуйте самі, щоби ми щасливо доплили, а я мушу переспати ся, бо утома перемогла мене.

Положив ся знеможений і солодкий сон огорнув його.

А тимчасом видно вже було як на Ітаці підносив ся дим із ватри, що її розложили на верхах гір ітакійські пастухи. Дванацять кораблів плило що сили до рідних берегів.

Але на кораблі Одиссея зібрало ся товариство і оглядає міх, якого так стеріг Одиссей.

— Не знати, що в йому? Срібло чи золото?

— Щось дороге, бо срібною ниткою перевязаний! Як би так подивити ся? — каже другий.

— От, лишн його! Ти знаєш, як Одиссей пильнував того мішка. Буде гнівати ся, як побачить; що не все в порядку. Оце ліпше пильнуймо плавби, щоби щасливо доплисти!

— Що ти, дурний, говориш? — каже инчий. — На що пильнувати, як вітер і так жене нас до вітчини? А воно таки варта подивити ся, що там в середині.

— Так, так!

— Гей боги, боги! Як ви опікуєте ся ним! Як то ви чините, що всі люди його люблять і скрізь його обдаровують! Не досить, що набрав стільки добра, як ніхто з нас, в Трої і в Кіконів, а ще й Еооль обдарував його одного... Воно би і нам належало ся. Але най там! Та подивити ся бодай хіба не зашкодить!

Порадили ся, розвязали міх і з цікавістю заглянули до середини. А вітри того лише ждали! Вирвали ся і вилетіли.

Счинила ся небувала буря. Вітри дули немилосерно і завернули кораблі в зовсім противну сторону.

Береги Ітаки, що були так близько, віддалювалися все більше і більше. Люба вітчизна, що вже ось-ось мала їх прийняти, уся надія і одинока ціль, гинула з очей. Чи ще побачуть її коли?.. І в розпуці ламали руки.

Збудили Одиссея, просили о раду, але було за пізно. Одиссей був поражений. В розпуці думав вже кинути ся в море і згинути бодай недалеко рідної землі, коли прибути до неї не довело ся. Але любов до життя перемогла його і він завзяв ся мовчки перетерпіти лихо.

А сильна буря гнала кораблі без упину назад. По кількох днях прибули вони знова до острова царя Еоля. Нова надія вступила в серце Одиссея. Може вдруге випросить помочи у ласкавого царя?

Прийшов до палати Еоля і положив ся на порозі, як був звичай у тих, що благали помочи.

Здивував ся Еоль і вся його родина, коли побачили Одиссея.

— Що стало ся, Одиссею, — запитав Еоль, — що ти назад вернув ся? Що за лихий бог шкодить тобі? Яж зробив для тебе, що лише міг, щоби ти щасливо вернув до вітчизни.

— Володарю вітрів! — відповів Одиссей. — Ти був добрий для мене і поміг мені. Виною мого нещастя мої товариші і сон, що мене переміг. Поможі, благаю вдруге; воно в твоїй силі!

Всі мовчали; ждали на ласкаве слово. Але Еоль захмарив ся.

— Проч від мене! — крикнув по хвилі. — Ненавидять тебе боги, хочуть твої згуби. І я не стану тобі помагати, щоби наражати ся на їх гнів. Я їм завдячую все своє добро. Горе мені, коли би я стягнув на себе їх ненависть. Геть з мого дому, проклятий богами! Не поможу я тобі вдруге!

В упокоренні і без надії виходив Одиссей з палати Еоля. Розпука огортала цілу його дружину.

7. Смашний обід готуєть ся...

І знова минали дні на мандрівці. Кораблі страли напрям і плили без ціли. День в день окружало їх море, безмежне море. Ніде не зарисовував ся нія-

кий беріг. Сонце сходило, то знова заходило і зорі висипали ся на небо, для них не становило се ніякої різниці, вони плили без упину. Не спішили ся: не знали прецінь, куди їх несуть філі. А поживи на довший час вистарчало, бо велику добичу везли із собою.

По довгій плавбі опинили ся одного дня біля скель, між якими розтягав ся просторий залив. Тихе плесо води не рухало ся, наче затихло в смертних судорогах, спокійного заливу не бурив найменчий подув вітру. Окружали його голі скали і лише тісний пролив лучив із морем.

Кораблі стали запливати до мертвої пристані і уставляли ся в ряд. Одиссей дивив ся з недовіррем на цю тиху закутину.

— Послухайте мене, мертва тиша не ворожить добра! Не заїжджайте до середини заливу, останьте краще на березі моря; воно безпечніше!

— Що злого може нам стати ся? — відповідали йому з кораблів. — Як би мало бути що злого, відвяжемо линви і виплинемо на море. А тепер ми вже їх тут привязали і так нам вигідніше.

І остали в заливі. Лиш Одиссей не заїздив із своїм кораблем до середини; він привязав його линвами до скали в самім проливі.

Приказав не висідати з кораблів, лише сам вийшов на вершок скали і розглядав ся на острові. Не видів ніякого сліду людської руки. Аж по хвилі побачив з далека дим. Зійшов із скали і післав двох людей і третього окличника в посольстві до мешканців.

Йшли вони, йшли, аж зустрінули недалеко мурів якогось міста дівчину, що черпала воду з жерела. Дівчина була дуже висока. Післанцям пригадав ся великан Поліфем і переняло їх немиле прочуття. Стали вони розмавляти з дівчиною-великаном і питали ся, на якій вони землі. А дівчина розповіла їм, що вони в землі Ляйстригонів та що вона є дочкою короля і вийшла з міста по воду. Післанці попрохали, щоби повела їх до свого батька, а вона радо згодилася.

Увійшли в мурі міста. Як побачили великанські будинки і людей-великанів, перелякали ся; але по-

тішалися надією, що дівчина зєднає для них ласкаве прийняття.

Так прибули вони до пишних палат короля, що сягали під небо. Не застали дома короля, лише його жінку; була вона висока як шпиль гори. Післала сейчас по чоловіка на майдан.

Небавом прийшов король великанів і послі хотіли розповісти, чого прибули. Але він зовсім не мав охоти їх вислухати. Вхопив одного в руки, скрутив йому карк і казав жінці приправити на обід.

Коли се побачили другі Греки, що мога стали втікати з палат. Як миші бігли вони по просторих вулицях міста великанів-людоїдів.

А король Ляйстрігонів вийшов з палати і голосно скликував своїх великих підданих:

— Збирайтеся громадяни! Приплили до нас малі звірятка, що називаються люди. Дуже рідко вони до нас запливають, тому користаймо з нагоди! М'ясо їх дуже смашне. Бери кожний тризубну гарпуну і скоро за мною! Смашний обід зготуємо!

І товпа великанів пустилася за королем над море.

Задихані грецькі післанці забігли щойно на побережжя. Ледви оповіли, що їх зустріло, як вже почувли Греки гамір, що скоро зближався. Кинулися відв'язувати кораблі від берега. Але заки розв'язали ланви, вже товпа великанів надбігла; розскачилися по скалах і оточили з усіх сторін нещасні кораблі.

Ломили скали і кидали в кораблі. Греки заметушилися, хапали за весла, щоби скоро відплисти, але було за пізно. Град каміння летів на них. Відломи скал падали на кораблі, валили машини, ломили поклад, розбивали боки. Вода вливалася до розторощених кораблів і вони один за другим никнули під водою.

Грізний крик нападаючих людоїдів, лоскіт розбиваних кораблів, плюскіт води, зойки ранених камінням і вереск тонучих мішалися в пекольний галас. Хто був неранений, хотів виплисти з того пекла на море. Але великани лізли у неглибокий залив, наче в невеличку калабаню, і тризубними гарпунами ловили плаваючих, наче риби. Скидали проколених на беріг і тішилися, що будуть мати смашний обід.

Так гинули Греки...

Одиссей, ще здалека почувши гамір Ляйстригонів, не відв'язував линви, що лучила його корабель з берегом, але одним махом меча розрубав її. А що його корабель стояв в проливі, то заким ще великани прибігли на надбережну скалу, всі весла працювали, щоби втічи як найдалше на море. Хоч Ляйстригони звернули ся головно против одинацятьох кораблів, що були замкнені в заливі, то одначе кілька камінюк полетіло також за втікаючим кораблем. Але корабель все дальше відпливав і досягнути його не було можна. Впрочім великани заняті були своєю добичею.

Одиссей відпливав і бачив з далека, як останні щогли тонули в море. Ні один чоловік не вийшов живий з одинацяти кораблів, що не послухали його ради та причалили в заливі. Зрадлива тиша мертвого заливу стала домовиною мало що не всього товариства. З дванацяти гордих кораблів, що везли побідників зпід Трої, лиш один плів самітно, спасаючи втечею життя...

8. Чарівниця Кірка.

По тяжких трудах приплив нещасний корабель знова до якоїсь суші. Всі раділи землею, наче би то вже була вітчизна. Бо дорога втомила їх до краю. Спати на кораблі не було місця, кождий тиснув ся та дрімав лише на своїй лавці і був наче прикований до неї. Яка розкіш була для них вигідно протягнути ся на землі! До того спрага мучила кождого. Солodka вода, що мали з собою, зовсім зіпсувала ся і вичерпала ся. З якою жадобою припадали тепер до жерела чистої води!

Три дні перележали оттак на березі і не пускали ся в глуб острова; вдоволені були, що можуть спокійно відпочати.

Але засоби поживи вичерпували ся; до того бачили, що на ніщо не здасть ся їхати без ціли, не знаючи, де рідна земля: скорше, чи пізніше прийдець ся загинути. Тому задумав Одиссей ще раз по-пробувати щастя і постановив стрінути ся з мешканцями нової країни.

Вийшов на горбок і розглядав ся. На самій середині острова ізза лісної гушавини видно щось, наче дим.

— Там хтось мешкає! — подумав. — Туди треба йти!

І розповів своїй громаді, що треба їм піти в глуб острова. Несчасні скитальці заплакали; молили Одиссея, щоби їх нікуди не провадив. Згадували Ляйстригонів, згадували Кикльона.

— Не можна инакше! — відказав Одиссей. — Миж не знаємо, де наша вітчизна, чи на заході вона, чи на сході, чи на півночі. Кудиж нам плисти і чого? Засоби вичерпують ся. Згинемо, коли блукати мемо без ціли. І не всюди прецінь лихі люди. Може і на добрих натрапимо!

Крім Одиссея було всіх сорок п'ять людей. Одиссей розділив їх на дві часті. Провід одного відділу обняв сам, провід другого віддав Еврильохови. А відтак каже:

— Тепер викинемо жереб. На кого з нас двох випаде, той піде із своїм відділом на звіді; другий відділ останеть ся біля корабля.

Взяв два камінці, позначив їх і вкинув до шолому. І потрясав так довго шоломом, доки один камінець не вискочив. Був то жереб Еврильоха.

Еврилох здригнув ся. Він так дуже бояв ся цього висліду, а доля насміяла ся з нього і його таки призначила. Але соромно було признати ся, що боїть ся.

Нічого робити! Зібрав до купи свою громадку з двадцяти двох людей і пішов.

Довго йшли вони лісами та ярами і не стрічали ніякого людського сліду.

— Оттак найкраще! Ніхто не мешкає на цьому острові! Безпешно зможу вернути ся, не буду наражати життя на ніякі небезпеки! — тішив ся вже в своїх думках Еврилох.

Дійшли до середини острова. Густий ліс рідшав. І нараз вийшли на прогалину; зовсім ненадійно побачили перед собою величаву палату, цілу з тесаного каміння. А як глянули довкола себе, так спинили ся всі. Страшно їм стало і дрож перейшла по тілі, а волосся стало дубом.

Перед собою побачили громаду хижих львів та вовків. Хотіли втікати, але в наглому страху ноги

відмовили їм послуху; без руху ждали неминучої смерти.

Але диво! Ні один звір не кинув ся на них. Ба що більше! Як той пес, що лестить ся коло пана, коли сподіється дістати яких ласощів, та радісно махає хвостом, так отті хижі льви та страшні вовки не кидали ся на них, лише скакали приязно і махали ласкаво хвостами. А все таки страх не покидав Греків, бо бачили, що вони в зачарованому місці.

По довгій хвилі відважніші підійшли до палати. І знова несподіванка! З палати почули жіночий голос. Так і знати було, що якась жінка ткала на кроснах і співала при роботі гарну пісню звучним голосом.

Еврильох заявив, що хоче вертати ся.

Але проти цього виступив Політ:

— Коли ми так далеко зайшли, то не будемо хіба втікати перед жінкою! Сором був би для нас. І коли ти, Еврильоху, боїш ся вести дружину, то я перейму провід. А нам варта би дізнати ся, чи се богиня, чи звичайна жінка так гарно співає. Гейже, даймо про себе знати! Загомонімо всі враз!

Загомоніли і почула їхній гамір жінка, що співала. Отворили ся двері і появилася на порозі. Була молода і гарна, а густі коси додавали ще більшого чару. Запросила до хати. Увійшли всі. Лиш Еврильоха не покинув страх і він незаметно остав на дворі.

— Чужинці! Приходите до дому могучої Кірки, що має велику силу на сім острові, званому Ая. Сідайте, прошу вас, на крісла та стільці. Я вас зараз угощу.

І почала приготувляти страву та вино. Врадувані прихильністю гості не заперимітили, як Кірка додавала якихось чарів.

Попросила. Їли та пили. Аж по хвилі заперимітили, що з ними щось дивне чинить ся. А Кірка витягнула чарівну паличку і ударяла кожного по черзі. А кого вдарила, на тому стала наростати щетина і він переміняв ся в свиню. Одно, що в кожного оставало, се була людська думка; але виразити її ніхто не міг, бо хто пробував щось сказати, не говорив, але квичав. За пізно догадали ся, що всі ці вовки та льви, що бігали перед палатою чарівниці і нікому нічого злого

не робили, не були справжніми львами та вовками, а лише зачарованими людьми.

І по хвилі гурток людей переінівив ся в стадо свиній. Чарівниця загнала їх до хліва та кинула їм жолуді і дереню, бо сим завсїди годувала свині.

Еврильоx довго крутив ся біля палат Кірки та вижидав, чи не виїде хто та не закличе його до середини. Але година минала за годиною, а про товариство і слух загинув. Ні одного знакового голосу, наче під землю запали ся! А як почув, що Кірка знова сама співає за роботою, тоді зрозумів, що з ними щось недобре діється. І що сила, побіг над море.

Прибіг задиханий і розплакав ся. Аж коли втихомирив ся, розповів цілу пригоду.

Як лише почув Одиссей трівожну вістку, схопив меч, якого рукоять вибивана була срібними цвяшками, перевязав його через плечі, взяв лук і приказав Еврильохови випровадити себе. Але Еврильоx впав до ніг і став благати:

— Царю, не веди мене туди, коли я сього не хочу. Я знаю, що ти ні товаришів не приведеш, ні сам не вернеш назад! Царю, залиши свій шалений замір! Краще втікаймо чим скорше з цього заклятого острова і ратуймо бодай себе самих!

— Коли ти такий трус, Еврильоxу, — відповів Одиссей, — то сиди собі тут, заїдай та попивай, коли ще що де найдеш на кораблі. А я мушу йти. Розумієш? Мушу йти, бо може там останню надію кладуть на мене товариші. Чи мав би я в таку хвилю втікати і кидати товариша в небезпеці?

Полишив усіх і пішов сам в глуб острова, в сторону, де бачив дим.

Доходив до прогалини в лісі, де була палата. Тут зайшов йому дорогу молодець, якому щойно засівали ся вуси. Спинив подорожнього, поздоровив і кріпко стиснув на привитання руку.

— Куди ти, чужинче, йдеш? — запитав. — Чи не шукаєш ти товаришів?

— Так, хлопче! Не знаю, де діло ся мов товариство, що пішло в сю сторону. Чи не міг би ти мені сказати?

— Слухай, чужинче! — відповів молодець. — Зараз вийдеш ти на прогалину і побачиш там вели-

чаву палату. В тій палаті живе богиня Кірка, велика чарівниця. Вона знає таке зілля, що ним переменяє людей, в що захоче. Яка лише людина появилася коли на цьому острові, то Кірка зараз зробила з неї або вовка, або льва, або миш, або якенебудь звіря. От, і твоїх товаришів переменяла в свині та позаганяла їх до хлівів.

Зажурився Одиссей і сказав:

— Прикра се відомість! Все таки щастя мов, що найшов доброго чоловіка, котрий розповів мені, в якій небезпеці нахожусь. Дякую тобі за те, молодче! А я йду і або вимушу мечем на чарівницю, що випустить товаришів, або сам згину.

— Таким способом нічого ти не вдієш, чужинче, бо Кірка і тебе зачарує. Але я тобі пораджу. Послухай мене! Як прийдеш до Кірки, вона зачне тебе приймати, дасть тобі їсти та пити і домішає до їди чар-зілля. Але воно не пошкодить, бо я дам тобі зараз протичару.

Взяв з боку ніж і став ним копати. Викопав зілля, що мало довге, чорне коріння, а цвіт білий, як молоко.

— Маєш отсе зілля, — сказав, — називається воно молі; хтобудь його не викопав в той спосіб, щоби витягнути з цілим корінням, а воно лиш так має силу. Сховай се зілля за пазуху, а нічого тобі не вдіють ніякі чари. І як лиш Кірка вдарить тебе чарівною паличкою, добудь сейчас меча і грози, що убеш. Як побачить вона, що чари її даремні, стане тебе просити. Але ти доти не ховай меча, доки вона не присягне і не покленеться на всіх богів, що нічого злого тобі не вчинить. А тоді вже добре буде тобі поводитися. Прощай!

Так сказав молодець і відійшов. Та не був це звичайний хлопчина. Був се посланець богів, бог Гермес, що дуже любив Одиссея, хотів йому помочити і тому явився в виді молодця.

Одиссей сховав зілля молі за пазуху і пішов даліше. Серце йому було се в непевності. Прийшов на прогалину і вибігли проти нього вовки і льви. Але він їх не налякався, пішов прямо до палати.

Закликав і вийшла Кірка. Запросила його до хати. Приладида страву, докинула чар-зілля і стала

прийматн. Одиссей їв, але чари йому нічого не шкодили, бо за пазухою мав зїлля молї. А Кїрка вдарила його чарівною паличкою і сказали:

— Тепер стань свинею і йди до хлїва до своїх товарншів!

Але диво! Одиссей не перемяняв ся в свиню. В тїй хвилї вхопив за меч і розмахнув ся; удавав, що хоче стяти голову Кїрці.

Перелякала ся Кїрка, заломила руки і заголосила:

— Молю тебе, не стинай менї голови! Що ти за чоловік такий, що маєш силу над чарами і нічого вони тобі не шкодять? Стільки людей я зачарувала, а тебе не можу! Благаю тебе, остав мене при життї, а я обіцяю, що нічого злого тобі не вдїю і зроблю для тебе все, що буде в моїй силї.

Але Одиссей не довіряв їй і не ховав меча.

— Присягни наперед і закленн ся на всіх богів, що ніколи менї нічого злого не вдїєш!

Покляла ся Кїрка і присягнула; аж тоді Одиссей сховав меч. І розповів, хто він і звідки.

— Прийму я тебе достойно, славний герою! — сказала Кїрка і приказала службї готувати бенкет.

Позбігали ся служниці. Одна застелювала крісла мягкими, лляними тканинами, а поверх клала пишні багрові килими, друга присувала срібні столи і ставила на них золоту посуду, инча мїшала солодке вино в срібному казанї і розкладала золотї чарки.

А в другїй кїмнатї готувала ся купіль. Слуги наносили води, розпалили вогонь на великому тринїжку і грїли воду. Колиж вода закипіла, вилляли в простору ванну. Одиссей скупав ся гарно та відсвіжив ся, намастив тїло оливою, щоби було гнучке, і одягнув чисту сорочку — хїтон та кирею. Прибравши ся прийшов до столу.

Стіл був заставлений рїзнородними стравами. Але Одиссей не рушав їх; сидїв засумований. Здивувала ся Кїрка і запитала ся:

— Чому ти, Одиссею, нічого не їси і сидиш такий сумний? Підозрїваєш може, що я щось злого замисляю? Кинь недовірїя! Коли Кїрка раз покляла ся, то не зломить свого слова ніколи.

— Не тому я сумую, гарна чарівнице, — каже Одиссей, — я вірю в твою присягу. Але як може хто

весело заїдати та запивати, коли не бачить своїх товаришів і не знає, що з ними діється? Коли ти дійсно прихильна, то випусти моїх товаришів!

Ще не докінчив своїх слів, як Кірка взяла чародійну паличку, вийшла до хліва і вигнала свині. Стадо годованих кабанів вбігло до кімнати і стало перед чарівницею. А вона йшла до кожного з окрема, мастила мастю і ударяла паличкою. А кого вдарила, з того спадала шетина і він переменяв ся в чоловіка. По хвилі всі товариші Одиссея стали знова людьми, а чарівниця-богиня доконала, що стали вищими і крашими, як перше були.

Пізнали Одиссея і кинули ся до нього. Витали його горячо, як спасителя, і плакали з радості. А Кірка сказала до Одиссея:

— Розумний Одиссею, казав ти мені, що часть твоїх товаришів остає на березі моря. Піди до них та витягніть корабель на беріг, а всі достатки заховайте в яку печеру. А відтак приведи їх до гурту та вже разом будемо бенкетувати.

Послухав Одиссей Кірки та пішов до товариства, що ждало на березі. Вони всі сумували, бо не знали, що стало ся з Одиссеєм і що їм далше робити. Як побачили його, обскочили, витали голосним криком і радості їх не було кінця.

— Ми всі думали, царю, що ти десь загинув. Якаж утіха, яка радість для нас, що ти здоров вернув. Ми такі раді, як би вже повернули на рідну Ітаку! Розповідж нам, як погинули наші товариші! Ти певно дізнав ся.

Але Одиссей каже:

— Поперед усього витягнемо корабель на беріг, найдемо яку безпечну яскиню в надбережніх скалах і сховаємо всі наші статки. А тоді підете зі мною до палати Кірки і там застанете своїх товаришів при бенкеті.

Здивували ся всі, а Еврильох каже:

— Не довіряю я нікому. Не йдім, товариші! Заведе нас Одиссей знова в якусь халепу.

Спалахнув досадою Одиссей і в гніві хотів убити Еврильоха, але здержали його інші:

— Царю, підемо за тобою, куди скажеш. А коли

Еврильох не хоче йти, то оставмо його тут. Нехай їде на нас.

Витягнули корабель, вишукали пригідну яскиню і заховали всьо добро, яке везли, і всю зброю, що мали. Відтак пішли всі з Одиссеєм до Кірки. Еврильохови стало ніяково і він також потягнув ся за ними.

А як прийшли до палат чародійки і застали товаришів в свіжій одежі при столах, огорнула їх невисказана радість. Витали ся, обіймали ся, а далі стали плакати, одні з радости, інші при згадці, скільки товаришів не було вже між ними. І стрясав ся дім від жалю, аж промовила Кірка:

— Одиссею і ціле шановне товариство! Досить жалів, досить плачу! Я вже дізнала ся, які ви нещасливі, скільки натерпіли ся, скільки згинуло вас на морі, а скільки на сухопутті. Але не забувайте, що ви в мойому домі! Багато бувало у мене людей, а всіх я чарувала, вас перших приймаю як гостей. Бо заслужив на се ваш вожд Одиссей. Одначе прохаю вас будьте такі веселі, як були ви тоді, коли в золотих надіях вибирали ся з батьківської Ітаки під Трою. Їдьте, пийте і нічим не журіть ся. На бік смуток! Ви в гостях у богині Кірки!

В добру хвилию сказала богиня сї слова і плач змінив ся в сміх. Весело минав Грекам час на бенкеті, наче відпочинок по довгих і тяжких трудах.

9. В підземне царство тїний!

Не день, не два гостювали Греки в богині Кірки. Минав тиждень за тижнем, минали місяці, а могуча чарівниця не відпускала своїх гостей.

Минув і рік. Греки спершу раді були гостині, бо могли спокійно жити і не потребували наражати ся на небезпеки подорожі. Але з часом згадали родину, згадали любу Ітаку, і жаль і туга огорнули їх. Вкінці звернули ся до Одиссея:

— Царю, доки нам тут сидіти? Не забувай про рідну землю. Поговори з Кіркою, щоби нас пустила.

А Одиссей ждав лише на те. Він усе тужив за домом, але хотів, щоби товариші самі схаменули ся.

— Могуча богине, — сказав до Кірки, — на самому

вступі обіцяла ти мені, що зробиш для мене все, що буде в твоїй силі.

— Я обіцяла, — каже Кірка, — і можу сьогодні сю обітницю знова повторити.

— Коли так, — каже Одиссей, — зроби нам ласку: відпусти нас і поможи нам вернути домів.

Жаль стало Кірці гостий, але поборолася себе і сказала:

— Я вас не задержую, любі гості! Коли хочете, їдьте від мене. А що до помочі, не маю я на те великої сили. Але поможу вам скільки можу. Моя рада — їдьте від мене в царство смерти, до підземелля, де знаходять ся тіни — душі покійників. Там спитаєте душу віщуна Тейрезія о пораду, а він вам скаже, чи ви ще вернете до Ітаки, чи Судьба-Мойра не дозволить вам сього. І дасть вам раду, як найшчасливіще дістатися вам до вітчизни. Іншого виходу для вас нема.

Зблід Одиссей і злякалися всі. Відхотілося їм жити та дивитися на світ сонця.

— Богине! На смерть ти нас хочеш вислати. Ніхто живий не вийшов ще з підземелля. І дороги туди я не знаю.

— Не бійся! — каже богиня. — До самого підземелля не потребуєш сходити, лише здалека біля входу можеш розмовити ся. А дорогу я тобі опишу.

Вже всі розійшлися, а богиня ще довго розповідала Одиссеєві та поучувала його, що має робити.

Другого дня скоро світ побудив Одиссей ціле товариство.

— Хлопці, вставайте! Вирушаємо сьогодні в дорогу.

Зробився гамір і рух.

А був між товариством Одиссея один п'яниця, Ельпенор. Попереднього дня випив він також над міру і для прохолоди виліз на дах палати, що був зовсім плоский, і заснув там. Рано збудив його гамір товаришів, що збиралися в дорогу. Зірвав ся, але в голові ще шуміло і не тямив, що робить. Замість зійти по сходах на діл, він зайшов на край даху, схитнувся і впав із високої палати. Розбив голову і згинув на місці. Але товариші так спішилися, що навіть не заперімітили випадку.

А коли всі були зібрані, пустилися над море.

Відшукали і заховані скарби і всі достатки з печери та стягнули корабель у море. Кірка зіслала їм пригідний вітер; їхали на захід, не уживаючи весел.

Море блищало, птахи весело літали над кораблем, а Одиссеєви дивно і лячно робило ся: Куди вони їдуть? Не до живих людей, але на той світ між мерців! Які небезпеки його ждуть, що він побачить там, де нема місця живій людині? Тисячі питань снували ся в його голові і тривога огортала перед близьким незнаним. Але він мовчав, щоби не знеохочувати дружини.

Переплили Океан, що окружає землю, і прибули на західні береги. Причалили до землі, витягнули корабель і йшли здовж берегів Океану. Гнали з собою барана і вівцю, бо так казала Кірка. Вкінці прибули до місця, яке вона описала, де був вхід до підземного царства душ мерців, що ним правив бог Гад і його жінка Перзефона. Тягнуло ся плоске побережжє, покрите гаєм з чорних топіль і верб. Там вливали ся в подвійнім водопаді ріки Пірифлеґетон і Кокит з великим шумом і гуком в Ахеронт, ріку вічного горя, а в середині між ними стояла скала.

Отам взяв ся Одиссей до діла, як його навчила Кірка. Викопав яму, довгу і широку на лікоть і довкола неї вилляв трояку жертву мерцям: раз із молока і меду, вдруге з вина, втретє з води, і посипав ячмінним зерном. Ще й приобіцяв більші жертви, коли верне до Ітаки. Відтак підрізав горло парі овець, яку привели так, що кров витекла у викопану яму.

Ота кров мала притягаючу силу. Бо зараз із темних, мрачних лугів підземного світа стали сходити ся товпи тїний. Всі вони бажали напити ся крові, бо кров давала бездушним тїням розум, змисли і память. Але Одиссей згадав слово Кірки, витягнув меч і боронив вступу до крові тїням небіщиків.

Нагло побачив тїнь Ельпенора. Здивував ся і питає:

— Звідки ти тут узяв ся, Ельпеноре? Скорше зайшов пішки, як ми кораблем?

Тїнь Ельпенора, що ще не стратила сили розуму, оповіла про свою пригоду в домі Кірки і заклінала Одиссея на все найдорожче йому на світі, щоби ще раз поступив на острів Аю і похоронив тіло. Бо доки

чоловік не похоронений, доти його тінь не має спокою. І Одиссей приобіцяв помочи помершому товаришови.

Тут нова несподіванка зустріла Одиссея. Між тінями, що хотіли зближити ся до крови, побачив тінь своєї матери Антіклєї. Сльози потекли йому по лиці і тяжкий біль пробив серце. Бо він лишив був свою матір живою, коли виїздив з Ітаки і не дійшла до нього вість про її смерть. І вже хотів допустити бездушну тінь до крови та нараз схаменув ся. Згадав слова Кірки:

— Нікого ти не смієш допускати до крови, хоч би се була рідна мати, доки не поговориш з віщуном Тейрезієм. Инакше все піде на дармо.

Заболіло його серце, але запанував над собою і не допустив нічної тіни до крови.

Аж появилася тінь віщуна Тейрезія з Теб; віщун пізнав Одиссея і промовив:

— Чого ти, Одиссею, полишив сонця та заблукав у сі понурі країни між мерців? Хотів би я з тобою дещо поговорити та попророчити тобі. Візьми на бік свій меч, щоби я напив ся крови.

Одиссей сховав меч до піхви, а віщун напив ся крови і сказав:

— Знаю: ти хочеш дізнати ся, чи вернеш домів. Не легка воно справа. Гніваєть ся на тебе бог моря Позейдон. Але послухай, від чого залежить твоя дальша судьба. По довгих трудах прибудете на острів Трінакію; там знайдете волів і череди овець бога Геліоса-Сонця, що пасуть ся на буйних травах острова. Коли поконаєте себе і не рушите їх, то вернете ще всі домів. Але коли не здержите своєї захланности, то горе вам: ні один з вас не вийде ціло! Колиж би таке лучило ся, що твої товариші забрали би без твого відома череди, то не жити їм! А й тобі не солодко тоді прийдесть ся. Така твоя будучність.

— Дякую тобі, божеський віщуне, — сказав Одиссей. — Знаю вже тепер свою долю. Скажи лише ще одно, будь ласка. Ось бачу тінь своєї матери і хотів би з нею поговорити. Що зробити, щоби вона мене пізнала?

— Дуже легка на се рада. Коли хочеш погово-

рити з ким з мерців, то допусти його до крови. І на бере тїнь свідомости і пізнає тебе.

Так сказав Тейрезій і відійшов в гллуб підземелля. А Одиссей знова здержував мечем тїни, що хотїли зблизжити ся. Лише тїнь своєї матері допустив до крови. Вона напилa ся крови і пізнала сина.

— Мій сину, моя дитино! Чого ти живий зайшов в країну темряви? Яке маєш сюди діло? Чи може ти вертаєш йно тепер зпід Трої і не зайхав ще домів?

— Матїнко моя! — відповів Одиссей. — Не з доброї волї зайшов я в темне царство мерців, але конечність загнала мене. Прийшов я сюди, щоби порадити ся віщуна Тейрезія що до свого повороту. Бо не вернув я ще домів, третій рік блукаю по світу. Але скажи менї, що стало ся з тобою? Якою смертю померла ти? Бо нічого про се не чував я і дуже мене болить, що в такому місці ми зійшли ся. І розкажи, що дієть ся на рідній Ітаці. Що робить мій батько, а що мій син Телемах, чи при них ще моя царська власть, чи хто инший її має? А що з моєю жінкою Пенельпою, чи остає менї вірна, чи може віддала ся за другого думаючи, що я згинув?

А мати відповіла:

— Вірна остає тобі твоя Пенельпоа. В смутку і печалї минають їй дні і все вижидає вона тебе. Твоєї царської власти ніхто не заняв, а молодого Телемаха шанують, наче твого заступника. Твій батько кинув місто і живе на селі в своїх посїлостях. Не любить він вигоди і не висипляєть ся на пухкій постелї, але в зимі спить враз із службою коло огнища, а як прийде тепло, тоді яканебудь купка сухого листя є для нього ліжком. Та все зігхає за тобою і бажає ще раз, хоч перед смертю, побачити тебе. А що до моєї смерти, то ні богиня Артеміда, що приносить лагідний кінець людям, не поцілила мене своїми легкими стрїлами, ні тяжка хвороба не звалила мене, лише туга і жаль за тобою, мій сину, зіла моє життя.

І заплакав Одиссей над недолею своєї матері. Хотїв обняти її: тричі змагав ся і тричі виривала ся вона, наче сон. Інше тяжший біль здавив його серце.

— Матїнко моя! Чому ти втікаєш із моїх рук наче сон і не даси обняти себе, виплакати весь біль на твоїйому серці та бодай таку найти розраду в сїй

непривітній країні? Огортає мене обава, що ти не моя мама, лише якась мана, що її зіслала жорстока богиня Перзефона, щоби ще більше мучити мене.

— Ні, моя дитино! Не дурить тебе Перзефона. Знай лише, що така вже людська судьба: коли умре чоловік, його тіло і кости спалюють ся на вогні костиря, і лише душа, наче тїнь, блукає по підземеллю. Але її не можеш ні обняти, ні дїткнути ся. — Ідиж, мій синоньку, на білий світ, а я буду дальше блукати по царстві Гаду!

І зникнула в товпі інших тїней.

Одиссей хотїв уже забирати ся. Дізнав ся про будучність і про Итаку. Але серед громади тїней, що товпили ся коло крови, побачив знакомих.

Ось мигнула тїнь Агамемнона... Здивував ся Одиссей, бо полишив його живим, коли виїздив зпід Трої, а тепер стрїнув між мертвими. Допустив тїнь великого вожда до крови. Пізнав його Агамемнон і оповїв свою гірку долю, як його з намови Аїгіста зрадливо убила рідна жінка Клітаймнестра, коли вернув ся зпід Трої. І заплакали над своєю долею оба царі.

І явила ся в царському почотї тїнь Ахілля, найхоробрїшого Грека, що згинув під Троєю. Напив ся крови; пізнав Одиссея і здивовано спитав, що він живий робить між мертвими. Оповїв йому Одиссей, чого прийшов, а дальше каже:

— Щасливий ти, Ахіллю! Колись за життя шанували ми тебе, наче бога, а тепер бачу, що ти і тут, на другому світі, маєш царську власть. Мабуть не жалко тобі, що вмер.

І гірко усміхнув ся Ахіллє.

— Не бажаю тобі такого щастя! — сказав. — Знай: волїв би я бути робітником-наймитом у найбіднішого чоловіка на тїм світі, ніж царем всіх тїней на сїм. Бо там можна працювати, творити, відпочивати, забавляти ся, бороти ся, і або побіджати або падати, плакати і смїяти ся, бути щасливим, чи змагати до щастя, а тут безбарвна одностайність, безстанне блукання по сїрих полях без змислу, без ціли, без гадки. Але лишимо це! Скажи краще, що знаєш про мойого сина Неоптолема.

І став розповідати Одиссеї Ахіллеви про його сина :

— Скажу тобі всю правду про нього. Бо сам я його привіз по твоїй смерті і впровадив між Греків. І не жалував того ніколи. Бо скільки разів ми збирали ся на нараду, як нам вести боротьбу з Троянцями, він усе виступав на зборах і завжди говорив до річі. А коли приходило до лютого бою, він боров ся в перших рядах і вороги дрожали перед ним. І щасливо йому вело ся: не ранив його ніхто ні ратищем здалека, ні мечем у двобою. Оттак ми і розіхали ся зпід Трої. Гарний тобі син вдав ся!

Подякував Ахіллє за відомість. Велику радість справило йому, що його син добрий і славний не осоромив батька. І втішно ступав по мрачній леваді, покритій асфоделем, печальною лелією, котру садили на гробах.

Одиссеї побачив ще старшого Аяса, сина Телямона, що покінчив самовбійством під Троєю по сварці з Одиссеєм.

— Аясе, славний сину Телямона, — сказав, — покинь гнівати ся на мене. Я признаю, що провинив ся перед тобою. Але прошу тебе, забудь образу, даруй мені і поговори дружно зі мною!

Але Аяс мовчав, бо гнів свій поніс за могилу. Відвернув ся і згинув в царстві тіний.

Тепер Одиссеї глянув свобідніше в далекі простори підземного царства. Атена, богиня мудрости, що любила його ізза його розуму, дала йому сильніший зір і він побачив дещо з того, що діяло ся в нутрі підземелля.

Побачив царя Міноса, що за життя був справедливим суддею. І по смертисудив він померших, а довкола нього стояло і сиділо багато душ.

Побачив Орїона. Був він за життя великим ловцем. І по смерті блукав по асфоделевих левадах і ціляв у тіни тих звірят, які за життя положив.

Одиссеї глянув в инший бік. Побачив Тантала. Той чоловік був дуже щасливий у своїому життю; боги наділили його багатством і опікували ся ним. Але він попав у гордощі і допустив ся злочинів. І боги покарали його по смерті найтяжчою мукою. Стояв по шию в воді, а ніколи не міг напити ся;

гинув зі спраги. Бо скільки разів схилив ся, щоби замочити спрагли уста, стільки разів вода відпливала геть, якась вища сила сушила озеро до дна. Над його головою звисали з дерева смачні овочі: грушки, яблука, фіґи, і оливки, — а він усе був голодний. Бо скільки разів підніс руку, щоби зірвати овоч, зривала ся нагла буря і піднімала галуззя під хмари. І те, що видавало ся близьким, ставало недосяжним. Такі були муки Танталя.

Побачив Сізіфа. Се був дуже хитрий, підступний і користолюбний чоловік за життя, що хотів навіть Смерть перехитрити; зловив її, коли йшла до нього, і закував у кайдани. За різні злочини покарали його боги на другому світі і дали йому тяжке завдання: перекотити на другий бік через верх скали великанський камінь. І Сізіф береть ся щиро до праці. Ногами запираєть ся о землю, руками тручає камінюку до гори. Піт йому ллє ся струями, утома огортає його, та він не кидає праці. І вже досуває камінь до гори. Ось-ось, і перекине через верх і увільнить ся від тяжкого завдання. Та в тій хвилі тратить рівновагу і камінь з розгоном летить у діл... А Сізіф наново береть ся до своєї даремної, безнадійної роботи.

Далі побачив Одиссея героя Геракля; і децю иншого хотів ще оглянути. Але збігло ся багато тійний до крови і счинив ся страшний крик. Налякав ся Одиссей і мерщій забрав ся з підземелля.

10. Сирени ваблять співом.

Плили назад до острова Аї, щоби похоронити Ельпенора. В ночі причалили до берега, а рано післав Одиссей післанців до Кірки. Найшли вони тіло приятеля і принесли з собою небіщика. А другі тимчасом стинали дерева і укладали костир. Серед плачу і зойку спалили на ньому тіло небіщика і його зброю. Відтак зібрали останки, зложили в скриночку, поставили на гробі і насипали високу могилу. На вершку поставили весло на пам'ятку, що в могилі спочиває моряк. Оттакий похорон справили Греки після свого звичаю.

Як Кірка дізнала ся, що Одиссей повернув на її острів, прибула на беріг. Слуги несли за нею їду і нап'янки. Урядили на побережжі бенкет, а Кірка

розпитувала Одиссея про мандрівку на той світ. І розповів Одиссей, що йому казав віщун Тейрезій.

Тоді богиня описала Одиссеєви, куди йому далше їхати: попри острів Сирен, поміж Скиллю та Харібду, на острів Трінакію. І розказала йому про всі небезпеки, що їм грозять, та дала раду, як від них оберетти ся.

Другого дня додвя рушили Греки в дорогу. Богиня зіслала їм пригідний вітер.

Серце їм росло і надія їх кріпила: ще трохи труду, трохи напруження, — і нарешті побачать рідні береги. Жваво плив корабель, від вітру лопотіло вітрило, лунав веселий спів.

А коли вже далеко остав за ними острів чародійки, Одиссей забрав голос і став оповідати:

— Послухайте, що сказала мені Кірка! Вітер несе нас найближчою дорогою до вітчизни. Але по дорозі прийдець ся нам перебути деякі перешкоди. Наперед переїздити мемо попри острів богинь Сейрен або Сирен, що манять переїзdnих своїм співом. Сила їх співу страшна; хто дасть ся заманити, той гине при острові принадних співачок. Тому треба буде нам дуже пильно берегти ся. Лише тоді вийдете ціло, коли послухаете всіх моїх заряджень.

— Зробимо, царю, все, що скажеш! — відповіло товариство.

І знова понесли ся веселі пісні.

Сонце ясно світило, море легко філювало, реготали ся літаючи білі мери, що крильцями дотикали ся води в погоні за рибою, а вітер скоро ніс судно. Веслярі лишили весла, лише керманич сидів на заді корабля при кермі.

Та небавом став утихати вітер.

Врешті настала така тиша, що всі мусіли взяти ся до весел, щоби корабель скорше плив. Здалека мріли береги...

— Зближаємо ся до краю небезпечних співачок! Ніхто з вас не сміє почути їх голосу, коли не хочете всі згинути. І зроблю я, як порадила Кірка: заліплю ваші уши воском. Мені одному дозволила Кірка слухати незвичайного співу; але для осторожности казала привязати мене сильно до підноги щогли на дні корабля. А коли би я давав знаки, щоби ви мене

пустили, то не слухайте того, але ще сильніше вжайте мене.

Витягнув великий кружок воску і поставив під лучі сонця, щоби змяк. А відтак брав по куснику і заліплював уши всім товаришам. Коли покінчив, став коло щогли, а вони привязали міцно його руки і ноги. А самі посідали і скоро веслували.

Здалека доходили чарівні звуки чудової мелодії. Все більше зближався та міцнішав привабний спів. Вже видно було береги. Пестрий килим цвітів покривав левади острова, красою і пахощами наче просив на райські береги. Одиссей вдивлявся в невидану красу острова і не запермітив, як при самому березі білили кости нещасних моряків, що приваблені-зачаровані співом Сирен, забули на свої жінки та діти, приплили до берега і пожили смерти.

А спів дужчав і чути вже було виразно слова:

„Приплинь до нас, прославлений герою,
і в нашім царстві відпични!
Вітрами гнаний, зломлений судьбою,
до нас звертай, до нас ходи!

„До нас, до нас! В нас ясно сонце гріє,
не має місця в нас журбі...
З фіялок, з гиякінтів, з рож, з лелії
вінці сплетемо в дар тобі.

„Мелодій чарівних, пісень огненних
принадні звуки попливуть,
Стомлену душу з світа журб щоденних
в країну мрії понесуть“.

Так дуже чарував, так дуже вабив голос Сирен, що Одиссей не міг видержати. Нехай буде, що хоче, — він мусить зіскочити в море і переплисти до дивного острова! Про ніщо инше не міг думати.

І нікими рухами став благати товаришів, щоби його відвезали. Але глухі товариші тямали його пересторогу і ще сильніше привязали до щогли і ще скорше били веслами. Пісня стала віддалятися.

„Ти не горди блаженною землею!
Не кидай щастєм! Гей, до нас!

Верни до нас, верни ся Одиссею!
Остання хвиля, крайній час...“

Так, крайній час! Він мусить сейчас плисти до них.

Зібрав усі сили, щоби розірвати пута і шарпнув. Але за сильно був звязаний, не зміг вирвати ся. Лють огорнула його.

— Як можна насилувати мою царську волю!? — думав.

Але земля віддаляла ся, спів гинув, Одиссей успокоював ся. Минуло ще пів години і зникли принадні береги. Одиссей прийшов до себе. Товариші відв'язали його і повиймали віск із стоїх уший.

Одиссей тішив ся. Тепер тільки відчув, як мудро порадила Кірка. Товариші розповідали, що біля дивного острова бачили кости погибших.

— І мене та сама судьба ждала! За хвилю щастя хотів я жертвувати своїм життям і будуччиною товаришів! — подумав. Сердечно дякував цілому товариству, що послухали його приказу і ради Кірки.

II. Між Скиллею і Харибдою.

Плили дальше. І каже Одиссей:

— Товариші, згадайте, скільки ми вже спільно перетерпіли в нашій тяжкій блуканині. З одної пригоди ми знова вийшли щасливо! Але мушу вас перестерегти, що жеде нас іще дуже тяжкий переїзд. Прощу вас, слухайте тоді моїх приказів, щоби ми щасливо відістали ся з небезпек і мило колись згадували тяжкі хвилі нашого життя.

Ще не скінчив говорити, як почули здалека страшний гук та побачили величезні клуби пари, що заслонювали часть неба наче дими. Злякали ся і випали їм весла з рук. А що панувала мертва тиша, то корабель майже стояв на місці.

— Товариші, — сказав Одиссей, — ті небосажні скали, що їх бачите, се Плякти, скали смерті; хто підплине до них, гине. З шаленим гуком бе в них філя і пара клубить ся над ними. Коли який корабель попаде в той вир, кидає його філя до скали, розторощує, і по хвилі випливають лиш дошки, відломки, тіла моряків. Навіть пташка, що попаде туди, не вер-

тає ніколи назад. Ті скали ми мусимо омивути. Тому візьміть назад весла в руки і бийте жваво! А ти, керманичу, диви ся, щоби як найбільше віддалити ся з обсягу грізних Плянктів!

Послухало товариство і втікали від Плянктів. Але Одиссей був неспокійний. Не казав він нікому, що друга дорога, яка їм оставала, був переїзд між Скиллею і Харибдою; не хотів нікого лякати. Але сам трівожив ся, згадуючи слова Кірки про страшну Скиллію і погубну Харибду.

Зближали ся до тісного проливу. З одної сторони звисала зовсім гладка скала, що острим шпилем сягала в небо. Не видрапав би ся по ній ніхто, хоч би мав двадцять рук і двадцять ніг. Її небосяжний верх закривала хмара. В самій середині скали, так високо, що стрілою з лука годі було би досягнути, находила ся печера. В печері жила страшенна потвора Скилля. Дико гавкала, наче собака, дванадцять у неї ніг з острими кігтями, шість голов на шістьох товстих шиях; в кожій пащі один за другим три ряди грізних зубів. Лише половина величезного туловища спочивала в печері, друга половина виставала над море і жадбно зиркала, чи не навинуть ся які дельфіни, пси морські або інші звірі. Тоді кидала ся на них, а шість голов могло за одним разом схопити шість жертв.

На противному березі була низша скала. Росло там фігове дерево, а в тіни його густого листя спочивала Харибда. Ся небезпечна потвора тричі на день викидала з себе воду і втягала в себе назад. І пригадали ся Одиссеєви слова Кірки:

— Коли Харибда дримає, можеш зближити ся до неї, а віддалити ся від Скиллі; тоді щасливо втічеш з небезпеки. Але горе тобі, як вплинеш до проливу в хвилі, коли Харибда проковтує воду. Тоді втікай від неї як найдалше; волиш зближити ся до Скиллі, щоби шістьома пащами схопила шістьох вас, чим до Харибди, що все знищить.

З трівогою в серці віздив Одиссей у пролив. Вийшов на підвисшенне, що було на переді корабля, і впялив очі в скалу Скиллі. Довго не міг нічого побачити на голих скалах, хоч з напруженнем дивив

ся, аж очі його втомили ся. І відвернув ся в сторону Харибди.

Зі страхом закримітив, що надіхав в нещасну хвилю. Харибда саме всисала — проковтнула воду, що аж було видно пісок морського дна. Великими бовванами бурили ся філії; довкруги клекотіло, наче в розжареному кітлі. Ще ближче, і Харибда втягне їх до себе! тоді згинуть усі.

І Одиссей голосно закричав до керманича;
— В другий бік! Під стрімку скалу!

Всі з напруженням слідили, чи не попадуть в обсяг погубного виру, а корабель непомітно зближав ся до скал Скиллї. І всі так задивили ся в Харибду, що не завважали, як страшна потвора Скилля витягнула грізні голови.

В тій хвилі залунав крик прошибаючий серце. Одиссей оглянув ся. Страшна шестиголова Скилля держала в своїх пащах шістьох товаришів.

— Ой, ратуй, ратуй, Одиссею! — лунав крик. І кождий з них тріпотав ся, наче та рибка, що її рибак схопить на вудку і викидає на беріг. Простягали руки в смертній трівозі.

Одиссея прошиб такий біль, якого не зазнав ніколи в життю. Був зовсім безсильний. Схопив меч, але на ніщо воно не придало ся. Коли довше забарять ся, Скилля проковтне одних і зловить других.

— Що сила втікати! Всі весла в рух! — закликав; всі його слухали.

Тимчасом Скилля дотягнула нещасних до отвору печери і серед крику розпуки зїла їх. І знова витягнула шість ший по дальшу добычу. Але даремно: судно віддалило ся на стільки, що не могла досягнути.

А Греки втікали. Всі були переражені. В німому болю прямували до острова Трінакії, де мала рішити ся остаточно їх доля.

12. Голод, що все перемагає.

Сонце занурювало ся вже в філії Океану, як очам наших скитальців показав ся на овидї острів Трінакія. Здалека чути було рев волів, що вертали з паші, і бляння овець, що їх замикали до обори.

Г догадав ся Одиссей, що се стада волів та овець бога Сонця. Він промовив до своїх:

— Послухайте мене, стомлені мої товариші! На овиді показала ся Трінакія, острів бога Сонця-Геліоса. Я знаю, які ви жадні, як ви бажаєте відпочити після сьогоднішніх тяжких хвилин. Але, на жаль, не можу на те дозволити, бо згадав я слова віщуна Тейрезія і чародійки Кірки; вони не радили нам зближати ся до берегів Трінакії. Ідемо дальше!

Заворушило ся товариство. Всі були вичерпані тяжкими пригодами дня. Невдоволені воркотіли, а Еврильоха явно заявив:

— Ти мабуть із заліза сотворений, Одиссею, що тебе не змучила гроза дня. Але ми всі падемо з утоми, а ти не дозволяєш нам відпочити хвилину на березі! Та ще й знаєш, що ніччю небезпечно плисти по безкрайному морі, бо тоді найскорше звиваєть ся буря. Причалім доконче до берега, відпочиньмо, а завтра, скоро світ, пустимо ся в дальшу дорогу.

А що всі голосно заявляли ся за думкою Еврильоха, нічого було робити Одиссеєві.

— Еврильохо, — сказав, — ви змушуєте мене до небезпечного діла. Так присягніть бодай торжественно перед всіми богами, що ніхто з вас не рушить ні одного вола, ні вівці, що пасуть ся на острові! Будемо їсти лише те, що нам дала на дорогу Кірка.

На се всі радо згодили ся і присягнули. Тоді Одиссей казав звернути до суші. Підплили до пригідної пристані, від якої недалеко було до жерела чистої води. Повиходили на беріг, приладили вечерю із запасів, які їм дала Кірка. При вечері згадували бідних товаришів, що їх того дня скопила Скиллія; поплакали та лягли спати, щоби на другий день досвіта поплисти далі. „Недалеко вже від Трінакії Ітака“, — казала Кірка. І се їх підбадьорювало. Покріплючий сон замкнув їх повіки.

Була спокійна, зоряна ніч. Місяць весело плив по небі і дивив ся на тиху, сплячу землю.

Але по опівночі стали надпливати хмари! а коли зближав ся день і зорі вже меркнули, тоді зірвав ся вітер. Чим ближче до дня, все більше змагав ся він, все густіщі хмари покривали небо. Над раном загу-діла страшна буря.

Зірвали ся Греки зі сну і стали шукати захисту. Найшли простору печеру; туди затягнули корабель і самі туди скрили ся. Стривожений Одиссей зібрав товариство на нараду і сказав:

— Буря змушує нас остати ся на цьому острові. Не забувайтеж вашої присяги! Маєте на кораблі досить їди та вина. Сим вдоволяйте ся і не рушайте ні волів, ні овець, що пасуть ся на цьому острові, бо вони належать до бога Сонця, що все бачить і все чує! Горе нам, коли би хто убив хоч одну штуку з череди.

— Так, так, маємо досить своєї поживи! — загомоніли у відповідь. — І коли ми знаємо, що череди на острові належать до бога Сонця, присягнемо на всіх богів, що ніхто з нас не порушить божого майна. Коли би хто порушив, нехай згине на місці! — кляло ся ціле товариство.

Оставали на острові і вижидали, доки не утихне. Над вечір успокоїла ся буря. Але знов нова перешкода! Сильний вітер віяв у противний бік, як їм було треба. Не могли й думати про їзду, бо не в людській силі веслувати проти вітру. Мусіли вижидати пригідної до плавної хвилі на острові бога Сонця.

Минав день за днем, а вітер не зміняв ся, все дув з південного сходу.

Спершу мали вони великі засоби поживи. Ніхто тоді і не думав про череди волів. Але засоби постійно зменшали ся, вичерпували ся. По двох тижнях було вже дуже скупо; тоді вони стріляли з лука птахів і ловили в морю риби.

Минув місяць, а вітер все ще не зміняв ся. Боги хотіли очевидно їх випробувати. Засоби поживи зовсім вичерпали ся. До того острів не був багатий у птаство, ще й риби мало ловили: не вистарчало на таке число людей. Почав ся голод.

Оттак лежали вони одного дня в ліску над берегом моря. Сонце сильно пригрівало, але зелений ліс кидав довгу тїнь і давав захист перед горячими проміннями. Було тихо. Тільки вітер хитав верхками дерев, а маленькі цікади сїдали на ясені і дзиготіли вдоволено. Гарно було в природі.

Лише серця мавдрівників опанувало гірке розчаровання. Вчора ловили цілий ранок рибу, а як її спекли

та розділили, то хіба ще більше роздражнили голод... Сьогодні вже й не хотіло ся нікому йти на рибу!

Голод корчив їх жолудки, а вони лежали бездільно і ждали чогось; чого — самі не знали. А проклятий вітер з південного сходу не надставав!

Перімед воркотів:

— Ось тобі хитрий Одиссей! Сидимо та думаємо думи, а в животі воркоче!

— Ет, дурний, слухай краще, як любо повіває вітрець зі сходу! Будемо скоро дома і наїмо ся! — кпив инший.

Одиссей не міг видержати в товаристві. Клини, насмішки, а до того лїнIVE бездільність товаришів мучили його. Він встав і відійшов геть. Може на самоті придумає яку раду!

Зайшов у любе, захисне місце на побережжі, сїв і задумав ся. А якийсь ворожий бог спустив на нього сон. Він твердо заснув.

А тимчасом невдоволене товариство від тихого воркотання перейшло до голосних нарікань. Вкінці обізвав ся Еврильох:

— Послухайте мене, нещасні товариші! Усяка смерть гірка та прикра для чоловіка, але нема нічого поганішого, як гинути з голоду. Товариші! Маємо всі виздохати з голоду, як ті миші, то волимо погинути на морі від гніву богів. Тому моя рада: зловім скільки що найкращих волів та заколїм їх. Принесїм з них жертви всім богам, а решту зїджмо. Та приобіцяймо богу Сонця щедрю нагороду: вибудувати йому храм і зложити багаті дари, а може він змилуєть ся над нами. А коли нї, — то краще скоро смерть, чим повільне видїння. Чи так товариші?

— Так, так! — загудїли всі. І радїючи пішли по волів.

На острові пасло ся сїм черед волів і сїм стад овець бога Сонця, а в кождїй чередї було пятьдесять штук. Весело бігали череди, а наглядали їх дві нїмфи.

Греки напали на одну череду, окружили кількох що найкращих волів і загнали до корабля. Порішили зложити з них жертву. Наперед молили ся до богів, піднісши руки, а опісля посипували жертви молодим листем дуба, бо не мали зерен ячменю. Відтак стяли волосся з чола волів, як був звичай і вкинули в роз-

ложений вогонь. Ударом сокири в карк валили вола на землю, підносили йому голову до гори і перетинали шию. Відтак здирали шкіру і розбирали мясо.

Тоді відділяли жертву богам. Кости обвивали два рази товщом, на них клали малі кусники мяса і палили. Був звичай вином поливати жертву, коли вже горіла; але що вина не мали, зливали водою. Так зложили жертву богам, а решту готовили собі на бенкет. На рожнах пекли смачну печеню.

Як лише Греки заняли волів і гнали до свого корабля, вже одна німфа, що наглядала над чередою, полетіла на Олімп з донесенням до бога Сонця. Як той довідав ся про злочин, з пересердям обізвав ся до богів:

— Гей, батьку Зевесе і ви всі боги! Взиваю вас, пимстїть ся на зухвалїй дружинї Одиссея! Ось напали вони на мої любї стада і убили скількох, самих крапчих волів. А прецінь мої стада на Трінакїї — се мое найціннїше майно. Скільки разів виходжу на небо, або сходжу з неба, все люблю ся мовю черідкою. А тепер ті поганці ушкодили її. Пимстїть зараз кривду бога, бо перестерігаю вас, — і грозьбу виконаю невідклично, — що ще сьогодні перестану світити і вам і землі, а зйду до підземелля, до царства Гаду і буду там світити мерцям.

І відповів йому Зевес, цар бур і громів:

— Сонце! світи дальше нам і землі, а я в імени всіх богів обіцяю, що строго пимщу твою кривду на зухвалих злочинцях: як лиш виїдуть на море, розібю їм корабель своїм громом.

Таке діяло ся на Олімпі. Тимчасом Одиссей пробудив ся, протер очі, а його серце віщувало щось недобре. Підніс ся і пішов до своїх.

Був недалеко, як вітер доніс до нього запах печеного мяса. Одиссей занепокоїв ся і побіг чим скорше.

Прийшов між своїх і зразу побачив ціле нещастя; заломив лиш руки і тяжко застогнав. „Все пропало“ — прийшло йому на думку.

Став він лаяти ціле товариство і розказувати, на яку небезпеку вони наразили ся; але не було ніякої ради: воли бога Сонця лежали убиті.

Аж тепер спамятали ся і жалували, що не послухали вожда, зломили присягу і стягнули гнів бо-

тів. А ще гірше перелякали ся, коли боги обявили свій гнів чудними знаками: ось шкіра забитих волів стала сама повзати по землі, а мясо на рожнах, навіть спечене, ревіло, наче живі воли.

На скільки днів вистарчило їм мяса волів. Тимчасом втихли противні вітри, повіяв пригідний вітрець; могли вибрати ся в дорогу.

Стягнули корабель і виїхали. Плили щасливо.

— Боги змилювали ся над нами, — говорили між собою, — дарували нам нашу провину. Недалеко вже до дому; завтра, найдалше післязавтра доплинемо!

Гинули з очий береги острова бога Сонця-Геліоса. Небавом не видно стало на овиді ніякої землі. Лиш море та небо!

Довший час плули по повному морі. Аж ненадійно счиняєть ся буря. Темні хмари закривають небо і роблять із дня ніч. Вітер бє все сильніще по вітрилах. Буря змагаєть ся. Нараз рвуть ся ливви, що лучили щоглу з передом корабля, і щогла, не маючи опертя, з тріском паде на підвиспення, що було на заді корабля. Стояв там керманич і заклопотано порушав кермою. Тяжка щогла паде йому на голову і він гине на місці.

В тій хвилі блисло з темних змар. Се Зевес кидав грім в саму середину корабля. Стрясаєть ся корабель і з страшним лоскотом ломить ся, розпадаєть ся. Розбиті части занурюють ся в воду, а вся залога тратить ґрунт під ногами і паде в море. По хвилі, наче стаде ворон, кружляють вони коло розбитого корабля, щоби вхопити ся якоїнебудь дощинки. Але розгукані филі не дають нещасним доплисти. В розпучливій борбі із спиненими филиями один за другим тратить сили і тене. Ніколи не побачать рідної землі, до котрої так зітхали!

Коли грім розбив корабель, Одиссей стояв саме на боці. Вхопив ся дощок днища і не впав у воду. Але сильний удар филі відірвав бік судна від тої часті днища, на якій держав ся Одиссей. Одиссей не пускав ся дошки. Щогла, що впала була на поміст, зсунула ся тепер на днище корабля. При щоглі була сильна ливва; тоді Одиссей не пускаючи ся одною

рукою днища, схопив другою линву і звязав нею щоглу з днищем. Тепер мав уже ліпше опертя.

Сидів на розбитку корабля, а філі гнали його. З товариства не остав ніхто при життю.

Нагло зміняєть ся вітер і жене Одиссея в зовсім противну сторону. В безсиллі віддаєть ся він судьбі.

По скількох годинах із страхом запримітив, що філі несуть його назад у пролив між Скиллю і Харибду.

— Оттам буде кінець мені! — подумав.

Філі несуть його в сторону берега Харибди.

— Може Харибда спочиває? В такому разі я ще не згинув! — подумав і вліпив очі в страшний вир.

А там саме кипіло; Харибда втягає воду...

А розбиток жене скоро. Ось-ось страшний вир! Вже й фігове дерево, під яким сидить страшна потвора, що смочче воду. Він летить в її пащу!

Нараз блискавкою майнула гадка: кинути дошку, що жене в страшний вир, з якого нічо цілим не виходить, а схопити ся за пень фігового дерева, що схилив ся над водою.

Хвилинка... і Одиссей завис, вчіпивши ся за пень. Ноги шукали опори, але даремно. Анї стати на що, анї оперти ся на чім не було; висів, наче дилик. А під ним кітлувала вода. Харибда шаліла.

Одиссей з напруженням ждав, коли Харибда викине назад його дошку ратунку. Хвилі минали, руки терпли, вода гуділа, а Одиссей всю увагу, всю свою душу звернув на одно місце. Дивив ся, чи не виринає дошка. Як втіче йому, — пропав!

Тратив уже надію: дошка не виринала. Харибда стала вже успокоювати ся. Що буде?

...Аж ось вона! Пускаєть ся дерева і паде на свій розбиток; обнімає, як рідного батька-неньку.

Філі несуть його далі. Скиллі навіть не бачив.

13. Із золотої неволі.

Сім літ минуло з того часу. Слава про упадок Трої широко вже рознесла ся по світу, а царі, що ціло вернули домів, десятий вже рік володіли мирно над своїми народами. Лиш Ітака не могла діждати ся свого вождя; і слід по ньому загинув.

Більше сотні молодих людей старало ся о руку Пенельопи, жінки Одиссея.

— Одиссей згинув і не вернеть ся ніколи. Віддай ся вдруге! — казали до неї і не один сподівав ся, що з рукою Пенельопи захопить царську власть і царські достатки на Ітаці.

І день в день женихи Пенельопи справляли бенкети в царському домі і марнували чуже майно. З огірченням дивив ся на се Телемах, що виріс уже на великого і сильного молодця; але годі було зарадити сьому, бо не було господаря в домі, а Пенельопа вагала ся виходити вдруге замож; вона все сподівала ся, що ще поверне Одиссей, якого так щиро любила.

Одного дня сиділи боги при обіді на Олімпі. Перед ними простягав ся з вершків святої гори широкий вид на землю. Ясне світло, як завсіди, освічувало Олімп. Ніколи там не гуділи вітри, ні дощ не лляв ся, ні сніг не сипав ся, лише вічна безхмара ясність царювала в піднебній країні богів.

Всі боги були зібрані. Не було лише бога моря Позейдона, бо він відійшов був на скілька днів до краю Етіопів на бенкет.

Боги обговорили людські справи.

— Загалом, кажу вам, — продовжав свою річ Зевес, — люди дуже нерозважні створіння і часто нарікають на нас без причини. Кажуть, що ми винні в їх нещастю, а винні все вони самі. От може пригадуєте собі справу Аїгіста? Того, що оженив ся з Клітаймнестрою, жінкою царя Агамемнона і став правити замість нього; а як вернув ся Агамемнон зпід Трої, намовив Клітаймнестру, щоби убила свого мужа. А прецінь ми йому скілька разів переказували нашим послом, богом Гермесом, щоби не важив ся на такі злочини, бо син Агамемнона Орест тяжко пімстить ся на убійнику батька. А він нас не послухав і робив своє. І хіба не повинен був нарікати на нас, коли наші погрози перемінили ся в дійсність!

Напроти Зевеса сиділа його дочка, богиня мудрости Атена. Від скількох днів думала про Одиссея і хотіла йому допомогти; завсіди ним опікувала ся, бо любила розумних людей. Вона так хитро зачала:

— Свята твоя правда, батеньку. Таких поганців, як Аїгіст мені не жаль. Нехай гине кождий, хто такі

злочини поповнить! Але мусиш мені признати, що також багато добрих та чесних людей терплять часто невинно. Одного такого страдальця я знаю. Се Одиссей, король Итаки. Десятий рік минає від збурення Трої, а він усе ще не дома. Пригадуєш собі: ти покарав дружину Одиссеєву за воли бога Сонця і розбив його корабель; філі занесли його на острів Огигію до німфи Каліпсо. Німфа гостинно його прийняла, але не хоче за ніяку ціну його випустити, бо все сподієть ся, що Одиссей оженить ся з нею. І вже сьмий рік мучить ся Одиссей на тім острові. А він так дуже бажає побачити бодай здалека дим на рідній землі, що готов зараз же і вмерти. Чи ж твоє серце, батеньку, не змякне? Чи може Одиссей образив тебе коли, або не приносив щедрих дарів? Чогож ти так гніваєш ся на нього, батьку?

Ніяково стало Зевесови. Він забажав направити кривду.

— Дитино моя! — сказав до Атени, — щож бо ти говориш? Як мені забути про такого розумного та характерного чоловіка? Я рад би йому допомогти, але знаєш прецінь сама, що на нього гніваєть ся Позейдон за осліплення Кикльона і не пускає до родини. Та тепер прийшло мені на думку, що Позейдона саме нема; отже подумаймо, як би тепер допомогти нещасному Одиссеєви.

Сього тільки й хотіла Атена. Вона звернула ся до всіх богів.

— Я сподію ся, — сказала, — що коли вже батько Зевес хоче допомогти Одиссеєві, то ніхто з вас не спротивить ся. Моя рада така: післати зараз нашого скорого післанця, бога Гермеса на острів Огигію до кучерявої німфи Каліпсо з приказом, щоби зараз таки пустила Одиссея додів і не пробувала опирати ся нашій волі. А я рівночасно піду на Итаку до дому Одиссея і вплину там на Телемаха, щоби він подумав про своєїго батька, та може вишлю його куди пошукати за батьком.

Всім богам подобала ся рада Атени і ніхто не ставав проти Одиссея. От Атена прибрала вигляд одного Одиссеєвого знакомого, короля Тафійців Ментеса і прибула на Итаку. Там вона спонукала Телемаха, що він поїхав до царя Пільосу Нестора та царя

Спарти Менелая, що разом воювали під Троєю і разом розїздили ся, щоби дізнати ся чогось певного про свого батька.

Тимчасом бог Гермес надягнув на ноги золоті сандали, що несли його понад сушу та понад море з подувом вітру. Прилетів, наче птах, на острів Огігію і прямував до печери німфи.

Здалека побачив дим; се горіло кедрове дерево на огнищі, а милий запах розносив ся далеко.

Гермес зближав ся до печери. Чарівна картина манила його очі. Ось зараз за печерою ріс густий гай. Ясна зелень кріслатих сокор і вільх, що аж сплїтали ся своїм галуззям, мішала ся з темною краскою струнких кипарисів, що стріляли в небо, рівні, наче обеліски.

А з кущів лунав гамір. Там гнїздили ся всілякі птиці: і хижі яструби і крикливі ворони морські і нічні пугачі і хмари дрібного птаства; кипіло життя.

Саму печеру отїняв буйний виноград. Темні, аж багрові ягоди квітчали вхід до неї. Ось журчали жерела весело, даруючи воду-розраду спраглий землі.

А перед печерою наче хто розстелив зелений килим; м'ягка трава шелестїла, так і просила відпочити на нїй. Гресадки синїх фіялок витали подорожнього. Бог зупинив ся, щоби налюбувати ся чарами природи. Такої краси він не бачив нїде.

— Чи могло би кому прикрити ся жити в такому раї?! — подумав. Не бачив, як оподалїк від того раю, над берегом моря сидїв Одиссей і дивив ся тужно в даль. Море наче срібло мїнило ся до промінїв сонця, а він зїтхав з жалю та смутку і слїзи котили ся по лицях...

В печері була німфа Калїпсо сама. Співала за роботою. Як увійшов Гермес, вона пізнала його в мить, бо боги всі знають ся, хоч не всі мешкають на Олімпі. Привитала дружно, попрохала сїдати і спитала, що його приводить. Але заки дала відповісти, погостила його. Поставила на стіл божїї страви амброзїї, а в чарку налляла червоного нектару.

А як Гермес заспокоїв голод і спрагу та відпочив, став казати про свою справу.

— Гостинна німфо! Не із своєї волї зайшов я сюди, на край світа, щоби зробити тобі прикрість. Я лиш сповняю свій обовязок, обовязок післанця бо-

гів. Зевес приказав мені прийти до тебе і ось що переказати. Перебуває у тебе вже сім літ один зпоміж грецьких героїв, що бороли ся біля Трої, Одиссей. Боги порішили, щоби він вернув щасливо до вітчизни і приказують тобі зараз його відпустити.

Німфа зблідла.

— Які ви недобрі, боги! — зойкнула. — Яж сама його спасла з филь морських, коли Зевес розбив йому корабель і коли ніхто з богів ним не журился. Він такий добрий та розумний; подобав ся мені. Я все гадала, що він стане моїм мужем. Він, що правда, не годив ся і просив, щоби його відіслати домів, одначе я все ще сподівала ся, що колись він навернеть ся до мене. І хотіла я його годувати божими стравами, амброзією і нектаром і зробити безсмертним та вічно молодим, як бога. Щастя я хотіла для нього і для себе, а ви, без серця, забираєте мені мої мрії!

Заплакала німфа і прикро зробило ся Гермесови. Він наново став виказувати, що се не його річ, лише воля богів, і що богам опирати ся годі.

Довго боролася німфа із своїми думками. Вкінці покорила ся.

— Я одна безсильна проти волі всіх безсмертних. Коли вже така судьба, така воля богів, щоби він не був моїм мужем, я його відпущу. А що я бажаю йому добра, то подбаю, щоби щасливо поїхав до вітчизни.

— Диви ся, богине, виконай, що кажеш. Бо горе тобі, коли не сповниш волі богів! — сказав на відході Гермес.

Засумована німфа пішла на беріг моря. Одиссей сидів на скелі, що виставала над морем і думав тяжкі думи. Всі нещастя приходили йому на гадку.

— Згинуло все моє товариство, пропали всі достатки, що віз зпід Трої і сам я опинив ся наче в неволі. Злого слова не скаже ніколи кучерява німфа, але і не хоче пустити туди, куди мене тягне якась непоборима сила, до моєї рідні. Інший почував би ся щасливим на сьому чарівному острові, але не я... Невольа, хоч в золотій клітці, все неволею.

В таких думках затопив ся був Одиссей. А море шуміло.

— Ген, десь далеко, за тими холодними філями журиять ся про мене. І жінка і син... Чи побачу їх коли?

Очі дивили ся на безкраї води, наче шукали, чи не вирине з них Ітака.

Нараз чиясь рука діткнула ся його волосся. Зірвав ся від несподіванки. Оглянув ся. Каліпсо стояла за ним.

— Не сумуй більше, бідний Одиссею! Скажу щось, що справить тобі радість. Від тепер ти будеш тішити ся, а я буду сумувати. Знай, що я відпускаю тебе додів. Зібеш собі байдак, я дам поживи на дорогу, зішлю пригідний вітер і поїдеш до рідного краю. Така воля богів і я покорилася їй.

— Ех, щось инше в тебе на думці, богине, — відказав гірко усміхаючи ся, — а не мій поворот. Ти не глузуй з мене! Я не повірю тобі, хиба що присягнеш на все найсвятіще, що не маєш на думці нічого лихого.

— Так, ти не дурний і бачу зовсім справедливо називають тебе хитрим; бо не повіриш першим ліпшим словам. Так, слухай! Клянусь святою землею, широким небом, підземними водами ріки Стиксу, клянусь всім, що мені найсвятіще і найдорожче, що не зроблю тобі ніколи ніякого лиха і нічого злого не заміряю. Вискажу тобі все, як собі самій. Лиш ходімо додів!

Як прийшли до печери, заставляла вже служба стіл. Богиня їла амброзію, а смертному Одиссеєви подали людську їду. А по обіді каже їй:

— Слухай, Одиссею! Ти дуже прив'язаний до своєї Ітаки і до родини, коли за сім літ не забув на них. І я не буду спинити тебе, коли ти так дуже бажавш їхати. Але знай, що ще не кінець твоїм пригодам. А коли би ти знав, скільки лиха жде тебе ще на Ітаці, то ти може волів би лишити ся в мене, стати моїм мужем. Я зробила би тебе безсмертним і вічно молодим. Подумай ще раз і не кидай нерозважно щастя!

— Добра богине! — відповів Одиссей. — Не думай, що я сліпий, не бачу твоєї краси та доброго серця. Я знаю добре, що моя жінка Пенельопа нічим в порівнанні з твоєю красою, знаю, що вона смертна людина і старіє ся, а ти безсмертна і вічно молода. І знаю, яке щастя бути безсмертним, а безсмертним хочеш ти мене зробити. Але знаю також, що серед

найбільшого щастя я не почував би ся щасливим. Родивна любов тягне мене до моєї Ітаки, вона ніколи не вигасне в мойому серці. Нехай ще раз стільки перебуду пригод, нехай згину як найскорше, але коби бодай на хвилинку побачити ся зі своїми!

Остання спроба не вдала ся; і вже більше не говорила про се німфа. Піддала ся судьбі.

На другий день досвіта взяв ся Одиссей до роботи: треба було зробити байдак. Каліпсо дала йому барду, сокиру та сверли. Пішов Одиссей у ліс, стяв двадцять пнів, обтесав їх, збив поклад і стіни і все, що треба було. А німфа принесла полотна і зробила вітрила. В чотирьох днях судно було готове.

Пятого дня скупав ся Одиссей та прибрав ся в нову одежу. Німфа приготувала йому багато їди на дорогу. В один скіряний міх дала вина, а в другий солодкої води. Зіслала також пригідний вітер.

Випровадила аж на беріг і заплакала. Ніколи не мала вже його більше побачити!

А Одиссей весело сідав у свій байдак. Бодай сам один поверне домів! Віджила в ньому надія, яку поховав уже був за сім літ золотої неволі.

14. Грізний бог і ласкава царівна.

Одиссей знова на морі! Своім байдаком краєв тепер ті самі філі, які щодня через сім літ міряв тужно очима. Сидів при кермі, а вітер заступав йому гребнів. Плавба йшла щасливо, але поволи.

Отак плив він сімнадцять днів, а сон не чіпав ся його повік. Вісімнадцятого дня побачив далеко-далеко на овиді порослі густим лісом гори якогось острова. Відітхнув, бо сподівав ся відпочити.

Того саме дня вертав бог моря Позейдон із бенкету від Етіопів. Вийшов на високі гори в краю Солімів, щоби подивити ся, що дієть ся на його морях.

Його очі спочили біля острова Схерії. Приглядав ся пильно.

Насупив брови і покивав сердито головою.

— Так! Се боги без мойого відома зволили випустити Одиссея... Але ще побачимо, хто більший пан на морі, чи я один, чи вони всі разом!

Потряс грізно тризубом. Зібрали ся хмари, звіяли ся вітри, забурило ся море.

Злякав ся Одиссей.

— Горенько мені! Коли вкінці наступить край мойого лиха? Правду казала німфа Каліпсо, що ще багато горя прийдець ся перебути. Які страшні хмари залягли небо, які величезні філі котять ся по морю! Не добром воно закінчить ся. Ех, краще було згинути під Троєю з рук ворогів! Славу бодай здобув би, а так доведеть ся згинути безслідно серед спінених філь.

В той момент надплила велика філя. Схопила байдак наче лущинку з оріха, розторошила щоглу, зірвала вітрила і самого Одиссея викинула геть з байдака. Випала йому керма з рук, вода прикрила його. Аж по хвилі виплив на верх, але одіж, перемокла морською водою все тягнула його на дно. Одначе він зібрав силу і плив до байдака. Вхопив ся його і сів на самій середині. А філі кидали байдаком то сюди, то туди, як осінні вітри кидають по степі сухим перекотиполем.

Морська богиня Іно Лєвкотея побачила, як Одиссей розпучливо бореть ся зі смертю серед розбурханих філь, і змилувала ся над ним. Приплила до байдака і сказала:

— Нещасний чоловіче! Позейдон переслідує тебе, але я хочу тобі допомогти. Зроби, що скажу! Скинь одежу, що так на тобі важить, покинь байдак, бо вітри кидають ним як іграшкою, пусти ся на філі і руками добий ся до острова, що ген видніє на овиді. Я дам тобі чародійну заслону; коли привяжеш її до грудий, не втонеш. А як прибудеш до берега, кинь її в море і не оглядай ся, що з нею дієть ся.

По сих словах дала Одиссеєви заслону і зникла в темній глибині моря.

Одиссей взяв заслону, але не довіряв богині. Може вона хоче його погубити? Що його жде, як він кине судно? Ні, краще оставати на нім. Хиба, що на трісочки воно розібєть ся. Аж тоді він зробить, що сказала богиня.

А море вило. Грізний бог котив знова височезні філі на самотне судно. Ще момент, — і гремуча філя впала на байдак та розірвала збиті пні. Одного пня вхопив ся Одиссей, сів на нього як їздець на коня.

Бачив, що судно знищене і лишаєть ся послухати ради богині. Скинув перемоклу одежу, привязав за-слону до грудий і кинув ся у воду. Остав плисти: ру-ками боров ся із могутнім, ревучим морем.

Тяжка була його плавба. Хоч вітри успокоювали ся, до берегів було далеко, а філі відкидали його часто назад; нераз уже думав, що смерть за плечима.

Так плив він два дні і дві ночі; був би певно утонув, як би не чародійна заслона. Третього дня вранці втихли вітри і він підплив близько берега. Ра-дість огорнула його на вид землі. Тішив ся як діти, яким верне до здоровля по тяжкій хоробі рідна ма-тінка, що їй смерть гляділа вже в очі.

Але за скоро була його радість. Коли був уже так близько берега, що можна було чути крик, почув глухий гук филь, що розбивали ся о побережні скелі. А скелі ті звисали всюди стрімко і ніде не було видно ні плоского берега, ні пристані; лише підводні щовби виставали над воду. Скрізь глибоке море і ніде було станути при березі, ні оперти ся ногами, ні вчіпити ся чого. Заридав Одиссей:

— Не вийти вже мені живим із морських филь! Таким близьким здавав ся мені ратунок, така сильна надія овіяла вже була мою розбиту душу. А тепер бачу, що се лиш мана. Не доплисти мені до землі, хоч плив до неї дві добі... Розбію ся о прибережні скелі.

І справді велика філя несла його до острих скал берега. І були би розторожили ся його кости, як би не блиснула в нього думка вхопити ся щовбу, що ви-ставав з води. Схопив міцно обома руками скалу і дер-жав ся її, доки не перейшла філя. Філя відбила ся о прибережну скалу і вертаючи пірвала Одиссея і ки-нула далеко. Лише кров текла з його покалічених рук. Острий біль палив його, а височезні філі закривали собою.

Тоді змилувала ся над нещасним богиня Атеиа і помогла йому; виринув з филь на іншому місці. Розглядав ся, чи не побачить де плоского берега.

Недалеко вливала ся до моря річка, а береги її були плоскі. Зрадів Одиссей і добув останніх сил, щоби вплинути в русло річки. Вода в річці плила спокійно і йому вдало ся добити ся до берега. Упав

знесилений на землю і лежав довго без духу. Відчував небувалу розкіш, що міг спокійно відпочити. А в його ухах в одно шумів гук филь і здавало ся йому, заєдно пливе.

Коли трохи відпочив, згадав слова богині Іно і не оглядаючи ся кинув поза себе заслону у воду. А сам поліз у трощу, щоби вигідніше відпочити. Але там повівав холод від річки, місце не було відповідне до відпочинку на ніч.

Недалеко річки були кущі. Туди пішов Одиссей. Найшов два дикі дерева оливні, що своїми галузьями так тісно сплїтали ся, що ні вітер туди не завівав, ні сонце не заглядало, ні дощ не протїкав. Під ними лежала купа лїстя. Одиссей згорнув його і устелив собі вигідне леговище. Накрив ся лїстям і заснув солодко в теплому захисті.

Богиня Алена заєдно піклувала ся Одиссеєм. Вона бажала, щоби його приязно прийняли мешканці острова Схерії. Треба було доконче, щоби Одиссей зустрів над річкою когось такого, хто би ласкаво впровадив його до міста. І придумала хитрий спосіб.

Острів замешкували Феаки або Фаяки. Їх королем був Алькіної.

Богиня увійшла в ночі до королівської палати, до кімнати гарної Навзікаї, молодої дочки короля. Прибрала стать її любої подруги, явила ся їй у сні і сказала:

— Не стид тобі, Навзікаєчко, що ти така недбалиця? Таке дороге в тебе плаття, а все лежить непрапане! Як же тобі йти до сїюбу в брудному? Що на те сказалиб люди! Ходиж, поперемо, бо не довго вже тобі дївувати. Сватають тебе найкращі молодці фаякійські. Попросиж у свого батька воза і мулів та повеземо прати, бо пішки за далеко до річки.

Як тільки засвітало, прокинула ся Навзікая. Згадала сон і розумним їй видав ся. Пішла в світлицю батька і примилуючи ся стала казати:

— Батьку любий, кажи запрягти мулів до воза, бо я хочу поїхати до річки попрати плаття. Якось воно не гарно, щоби ти, цар сидів на радї між вельможами в брудній одежі. І з моїх п'ятерох братів три ще парубки та хотїли би також в чистому платтю йти в тапець. І все те лежить на моїй голові!

А за своє весілля нічого не каже; соромить ся. Але старий батько знає, до чого воно говорить ся таї каже:

— Дитино моя! Як тобі не жалую ні мулів, ні воза. Кажі слугам запрягти мулів до котрого найвигіднішого та їдь собі!

Запрягли мулів до візка, знесли плаття, а мати приготвила їду на дорогу. Царівна сіла на візок, взяла віжки в руки і траснула батоном на мулів. Мули побігли підтюпцем, а ззаду йшли служниці-помічниці.

Як приїхала над річку, пустила мулів на пашу. Дівчата здіймили плаття і занесли над воду. Були в річці при березі ями, в яких завсіди прали. Туди поскидали плаття і стали по нїм топтати ногами на перегони. Такий був у них спосіб прання. Відтак переполокали і понесли на стрімкий беріг морський. Там порозстелювали на чистих камінцях, щоби сохло до сонця.

Як із пранням справили ся, було вже полудне. Дівчата викупали ся гарненько, намастили тіло оливою і пообідали. А відтак стали грати ся, заки просохне плаття. Кидали пилку і ловили. А в забаві вела перед гарна царівна, наче між нїмфами богиня, що краща всіх.

Коли плаття вислохло, знесли його на віз і мали вже запрягати мулів та їхати. Але Навзікая кинула ще в жарті пилкою в одну слугу. Пилка не попала в неї, але впала у вир ріки. А як побачили дівчата, куди впала пилка, зверещали всі враз.

Дівчата зверещали і збудив ся Одиссей; до того часу спав він твердо в недалеких куцах. Цікаво виглянув із свого леговища. Побачив дівчат і постановив попрохати у них помочі.

Прикрив тіло галуззям і вийшов із гущавини. Коли дівчата побачили несподівано чоловіка, підняли крик і порозбігали ся. Тільки царівна стояла відважно на місці. Одиссей впав на коліна і став підхлібно говорити до Навзікаї:

— З благанням звертаю ся до тебе, дівчино! Не знаю лише, чи ти богиня і як судити по красі, ти богиня гір і ловів Артеміда. Колиж ти людина, то нема щасливіших людей від твого батька і матері, що можуть похвалити ся такою дочкою; бо такої гарної

дівчини я ще не бачив і якийсь дивний лязг огортає мене перед тобою. Я не смію навіть зближити ся до тебе з просьбою, хоч конечно воно мені. Бо я нещасний чоловік; Позейдон розбив мені судно і я ледви з трудом добив ся до берега по двадцяти днях тяжких пригод. Грізний бог переслідує мене, змилуй ся бодай ти, ласкава дівчино! Я нікого в сім краю не знаю, стрічаю тебе першу. Ось бачу я на возі одежу. Будь ласкава, дай мені одягнути ся. Та скажи, в якому краї я нахожду ся і введи мене до міста. А за те нехай благословлять тебе боги в твоєму житті!

— Не виглядаєш ти на злого чоловіка, а що нещасний, не твоя вина! — відповіла ласкаво царівна. — Тому поможу тобі в біді. Знай, що ти находиш ся на острові Схерії, де мешкають Фаяки. Царем у них мій батько Алькіної.

Звернула ся до дівчат, що порозбігали ся на прибережні скали і сказала:

— Чого ви повтікали, дівчата? Налякали ся? Сеж не є ніякий розбишака, лише якийсь нещасний скиталець. А страшно виглядає від грязі морської; не було коли йому обмити ся з неї. Ходіть сюди і дайте бідному чужинцеві одежу!

Дівчата повернули засоромлені і дали Одиссєві одежу. Він відійшов від них і заки вони скінчили лагодити ся до повороту, скупав ся в ріці, обмив ся з піни і грязі морської, що засохла йому на голові і цілому тілі, намастив ся оливою і убрав ся в чисте плаття. Богиня Атена вляла в нього красу так, що він виглядав молодший і кріпший, а кучері прикрашували його стать.

Як побачила його здалека Навзікая, сказала тихо до слуг:

— Подруги мої! Перше видав ся мені сей чужинець поганий і я змилувала ся над ним, як над нещасним чоловіком; але тепер бачу, що він дуже гарний. Хотіла би я мати такого розумного та гарного мужа!

Засміяли ся дівчата із щирости царівної. Як приїшов Одиссей, дали йому їсти. А коли наїв ся, сказала до нього Навзікая:

— Просив ти мене, чужинче, щоби ввести тебе до нашого міста; я хочу тобі помогти в сьому ділі.

Зараз виїду звідси, а ти підеш за мною аж недалеко міста. А як прибудемо до святого гаю богині Атени, що лише кількадесять кроків від міста, там розійдемо ся. Ти заждеш у гаю, а я поїду до дому. Бо в нас люди довгоязикі; як побачуть мене з тобою, стануть обмавляти і сміяти ся з мене, скажуть, що я десь найшла собі жениха і веду його з собою. А я не хочу, щоби люди острили собі язики на моїй славі. Тому ти заждеш у гаю, а як будеш міркувати, що я вже дома, пустиш ся до міста. Без труду допитаєш ся до царських палат, бо вони визначають ся красою і кожда дитина справить тебе до них. А як прибудеш до нашого дому, так відшукай наперед мою матір, впади їй у ноги, проси ласки, а вже вона заопікуєть ся тобою нещасним!

Так порадила ласкава царівна і рушили в дорогу. Навзікая їхала, а Одиссей ішов біля воза. А як прибули до святого гаю Атени близько міста, Одиссей прилипив ся, як того жадала Навзікая. Сів під високим дубом і молив ся до Атени:

— Добра богине, поможи мені в мойому нещастю! Дай, щоби Фаяки прийняли мене приязно!

Гарячо молив ся Одиссей, а Навзікая тимчасом доїздила до хати.

15. У Фаяків.

Сонце слало свої останні проміння животворній землі, коли Одиссей виходив із святого гаю. А як вхід до міста, богиня Алена покрила його мракою, щоби ніхто з мешканців не запримітив і не зачіпив.

На дорозі стрівув Одиссей молоду дівчину, що із збанком в руках ішла по воду. Здержав її і спитав:

— Будь ласка, любя дитино, покажи мені, де мешкає ваш цар Алькіноя. Я чужинець і не був іще у вашому горді.

Чемна дівчина радо згодила ся запровадити чужинця до палати. Ступали по вулицях і Одиссей з подивом глядів на високі мури, боронені частоколами, і на гарні будівлі. Так зблизили ся до царських палат, а дівчина говорила:

— Ось, дядьку, мешкання царя Алькіноя. Саме тепер кінчить ся вечеря; застанеш там довкола за-

ставлених столів усіх визначних Фаяків. Ідиж сміло, не бійся нічого, бо лише відважному удасться всяке діло. Іди просто до цариці Арети; коли вона прийме тебе приязно, то маєш запевнену гостину, бо її всі шанують; розумна вона дуже і часом годить навіть сварку між мужами.

Одиссей подякував дівчині; вона відійшла. Не знав він, що не була се звичайна дівчина, тільки богиня Алена, що взяла подобу дівчини.

Одиссей глянув на палату і ставув зачудований. Не бачив він іще такої величавої будівлі, що сяла як сонце. Від порога в глибину всі стіни з бронзу, гзімси з лазурової скляної маси, а двері із золота, лиш одвірки срібні; поріг з криці. По обох сторонах дверей стояли викуті з золота і срібла собаки і наче живі стерегли дому. А в середині довкола стін пишні стільці, накриті дорогоцінними тканинами; на них сиділи Фаяки. На високих підставах стояли виконані із золота молодці, що в піднесених руках держали смолоскини і світили, коли бенкет затягнув ся до ночі. Численна служба звивала ся по світлицях. І видно було за палатою великий город та сад з найрізномродніщими овочами. Дивний був той сад: завсідн були там овочі, бо на одних і тих самих деревах одні галузи розцвітали ся, другі мали завязки, а на третіх висіли вже спілі овочі.

Налюбувавши ся красою палати увійшов Одиссей до середини. Фаяки кінчили бенкет; а що збирали ся на відпочинок, жертвували послідню чарку богови Гермесови, що наводить сон на людей.

Одиссей перейшов неспостережно попри всіх і впав на коліна перед царицею Аретою. Алена усунула мрак і Фаяки побачили нагло чужинця. Заніміли з диву; а Одиссей благав:

— Змилуй ся наді мною царице, ти царю і ви всі, панове, — просить вас нещасний скиталець. Нехай вам боги дарують щастя і долю вашим дітям! Відішліть мене домів, бо вже багато я натерпів ся, блукаючи по морях.

І сів покійно в порохах біля огнища. Хвилю мовчали всі, аж відізвав ся найстарший з товариства Ехенеос:

— Алькіною! не годить ся, щоби чужинець ваяв ся на землі в порохах. Проси його сідати на сто-

лець і дай йому їсти та кажи наново замішати вино, щоби ми жертвували Зевесови, що опікуєть ся подорожніми.

Послухав цар, взяв Одиссея за рамя і посадив його біля себе, де сидів перше його найлюбіщий син Ляодамант. Служба принесла страву, Одиссей умив після звичаю руки перед їдою і взяв ся їсти. А слуги наливали всім наново вина. Фаяки виляляли часть в жертву Зевесови, опікунови подорожніх, а решту випили. А коли вже збирали ся виходити, запросив їх Алькіной на другий день на збори, щоби порішити чи відослати їм чужинця домів.

Розійшли ся Фаяки, остав ся лиш цар та цариця з Одиссеєм. Цариця глянула припадком на одержу гостя і відразу пізнала, що се та, яку вона сама зі своїми слугами зладила. Здивувало се її, вона й каже:

— Даруй, гостю, що я спитаю тебе про те, про що не годить ся так скоро питати гостя. Що ти за один, звідки приходиш і хто дав тобі цю одержу? Ти ж мабуть згадував, що прибувавш, наблукавши ся по синьому морі.

Одиссей не хотів сказати відразу, хто він; розповів лише, як він плив з Огігії від німфи Каліпсо і яке лихо приключило ся йому. Оповів, як опинив ся на острові Схерії і як добра Навзікая змілувала ся над ним і дала одержу.

Втішив ся Алькіной, коли почув, як гість хвалить його дочку. Подобав ся йому Одиссей; він і не питав більше про імя і рід, а лише промовив:

— Скажу тобі правду, гостю, дуже ти мені подобав ся. Хотів би я мати такого зятя. Коли би ти хотів лишити ся в нас, я наділив би тебе всілякими достатками. Але силувати нікого не хочу. Коли цього бажаєш, відішлю тебе ще завтра вечером домів. Будеш міг спокійно спати, як мої люди везти муть тебе. Бо знай, що таких моряків, як Фаяки, не найдеш других на світі! Скорі у нас кораблі і зручні веслярі, ми народ мореплавний.

Сердечно дякував Одиссей цареві за обіцянку і так вони розійшли ся на спочинок.

А другого дня рано відбули ся збори. Одиссей подобав ся всім людям і вони радо згодили ся дати корабель і 52 молодців-веслярів, щоби відвезти чу-

жинця домів. А Алькіної запросив знова всю старшину на обід.

Всі світлиці заповнили ся гістьми; двадцять овець, вісім свиний і два воли зарізано на бенкет.

Весело бенкетували Фаяки; а як уже наїли ся та напили ся, попросили кобзаря Демодока заспівати їм щось. От і став співати кобзар, якого боги наділили стільки добром, скільки й злом: позбавили його зору, він був сліпий, за те нагородили даром співу, що ним чарував усіх.

Вдарив Демодок акорди на лірі і заспівав пісню про героїв, що їх слава сягає неба, співав про сварку Одиссея з Ахіллем біля Трої. Як почув Одиссей своє ім'я, зворушило ся його серце і став він плакати. Та щоби Фаяки не бачили його сліз, закрив голову плащем. І коли співак перестав співати, Одиссей втирав слези і відкривав голову, а коли співак знова зачинав, Одиссей наново скривав голову. Ніхто сього не завважав, бо всі захоплені були гарним співом. Лиш Алькіной побачив; одначе не знав, чого гість плаче. Та щоби його не смутити і розвеселити чимнебудь, подякував Демодокови за пісню, встав від стола і візвав усіх на майдан, щоби там устроїти ігрища.

На розлогому майдані зійшло ся багато молодців. А довкола зібрав ся нарід, щоби подивити ся на ігрища.

Наперед бігли в перегони, хто скорше добіжить до мети, відтак бороли ся-дужали ся, опісля скакали навзаводи, дальше кидали великим, камінним кружком, діском, а на кінець ішла боротьба на кулаки, хто кого зможе.

А як усі молодці скінчили пописувати ся на ігрищах, сказав царевич Ляодамант до своїх товаришів:

— Слухайте, товариші, ми пописували ся нашою зручністю, а чужинець тільки приглядав ся. А прецінь він також має дужі плечі, сильні ноги і руки, і старий ще надто не є, хіба що зневолений пригодами на морі. Міг би також показати свою вправу!

Молодці живо потакнули, а Ляодамант звернув ся до Одиссея:

— Дорогий гостю, просимо тебе, покажи тепер

ти нам свою вмілість. Бо нема кращої слави для мужа, як зручність і сила тіла. Кинь лихом об землю, прожени свій сум! Аджеж корабель готувить ся вже для тебе. Забав ся тепер з нами!

— Не можу я, панове молодці, — відказує Одисей, — іти з вами навзаводи, бо надмірна жура в моєму серці. Я про ніщо инче не можу думати, як про поворот домів.

— Ти кажи ясно, — кликнув, глузуючи Еврияль, — що на боротьбі не розумієш ся та що ти собі купець, що лише полює на зиски, а ніякий герой!

Обурили Одисея сі слова. Спалахнув гнівом, блиснув очима.

— Зарозумілий ти, молодче, і зухвалий! — сказав. — З тебе добрий приклад, як тяжко, щоби боги наділили кого і розумом і красою. Гарний ти з постави, але більше нічого не мож про тебе сказати. Знай, що я був колись першим на всяких ігрищах, але минула моя молодість, а війна і море зіли мої сили. Але все таки я стану до боротьби, коли ти мене визиваєш.

По сих словах вхопив диск, що був найбільший і найтяжчий з усіх, замахнув ся і кинув. Засвістав диск так, що всі Фаяки аж схилили ся до землі, і впав далеко поза знаки, до яких докинули Фаяки.

Здивували ся молодці і пізнали, що мають до діла з визначним героєм; засоромили ся тай уже не хотіли більше змагати ся з ним.

А як усе замовкло, відізвав ся цар Алькіной, щоби якнебудь залагодити неприємність, зроблену гостеві:

— Гостю, ти сильний і зручний муж і ми, Фаяки, не дорівнаємо тобі. Прошу тебе, не гнівай ся, що Еврияль кпив з тебе; він тепер соромить ся свого вчинку. А дальше прошу: остань ще хвилю на майдані. Я бажаю, щоби ти пізнав нас добре і як колись сидіти меш в родинному крузі і розповідати меш, яких ти людей видів, щоби тоді і про нас добре знав розказати. Бачиш, ми не визначаємо ся на ігрищах, за те у нас найліпші моряки, найславніщі бенкети, найбільші вигоди і найкращі танці. Затанцюйтеж хлопці, щоби чужинець побачив вашу вмілість!

Деять молодців-впорядчиків підняло ся, щоби

впорядкувати площу до танців. А відтак принесли кобзареві ліру; він став пригравати та приспівувати, а хлопці танцювали. Одиссей подивляв мальовничу картину; чудував ся скорим наче блискавка рухам ніг. Так зручно і майстерно виконували танець.

По загальнім танці пописували ся два царевичі, Галій і Ляодамант танцем у двійку; танцюючи кидали пилку і зручно ловили. А всі хлопці довкола приплескували в долоні до такту. З захватом приглядав ся Одиссей гарному видовищу, а коли перестали, сказав до Алькіноя:

— Царю, я очарований зручним виконаннєм танців. Ти дійсно можеш чванити ся, що в тебе найкраще танцюють!

Втішив ся Алькіною признанням і відізвав ся до своїх:

— Слухайте мене, Фаяки! Хоч імени нашого гостя не знаємо, але всі бачимо, що він розумний і хоробрий. Тому я гадав би, що ми повинні його гідно обдарувати. Є між вами дванадцять князів, а я цар — тринадцятий. Нехай кождий з нас зложить йому в дарі цінну одежу і золото. А Еврияль нехай його перепросить і зложить від себе також дар!

Всім Фаякам подобала ся гадка Алькіноя. Еврияль зараз таки добув дорогий меч з криці із срібною рукояттю; слонева кість украшувала його піхву. Вручив Одиссеєви і сказав:

— Прости мені, гостю! Негідне слово, що я сказав, нехай розвієть ся з вітрами! Хай тобі боги дозволять щасливо вернути до рідної землі!

— Я тобі, приятелю, бажаю також щастя-долі у богів і дякую за цінний дар! — відповів Одиссей:

Розійшли ся з майдану. Настав вечір. Фаякійські князі зносили дорогоцінні дари Одиссеєви, а цариця складала їх у скриньку. Одиссей тимчасом скупав ся в розкішній ванні і йшов на вечерю.

Вже мав входити до гостинної кімнати, як його очі стрінули ся з очима Навзікаї. Того дня не бачив ще її Одиссей, бо царівна не виходила із своїх кімнат. Аж як довідала ся, що гість їде, вийшла попрощати ся.

Оперла ся на одвірок і дивила ся на Одиссея.

— Прощай, чужинче, незнаний мені навіть з імени, — сказала сумно, — вертай щасливо до рідної

землі і згадай колись добрим словом Навзікаю, як що вона тобі щонебудь доброго зробила.

— Ласкава царівно, моя спасителько! — відповів Одиссей. — Як Зевес дозволить щасливо вернути ся домів, я ніколи про тебе не забуду. Молити ся буду щодня до тебе, як до богині, бо ти вратувала мені життя.

Сльози стали йому в очах; хотів подякувати за всео добро, але царівни вже не було. Зникнула як сон.

В гостинній кімнаті вже всео було приладжене до вечері. Одиссей заняв своє місце; йому, найвизначнішому гостеві приділили найкращі кусні мяса. Але Одиссей відкраяв часть свогого мяса і передав співакови Демодокови зі словами:

— Прийми, кобзарю, в знак пошани! Бо всі люди, хто лише живе на землі, повинен шанувати співака.

А після вечері знова звернув ся до Демодока:

— Кобзарю, я поважаю тебе більше, чим другі. Не знаю, чи Муза, чи сам бог Аполльон навчили тебе пісень. Заспівай же мені пісню про деревляного коня, при помочі якого Греки здобули Трою. А як вірно оспіваєш, то казати му всім, що ти найкращий співак на світі.

І заспівав Демодок пісню про здобуття Трої; та так гарно співав, так вірно описував, що Одиссей розплакав ся, як мала дитина. Ніхто цього не закримітив, лиш один Алькіной. Він перервав співакови і так промовив:

— Перестань, Демодоку, бо не всім справляє приємність твоя пісня. В честь нашого гостя отсей бенкет, а він плаче, щось в пісні вразило його. Тому краще не співати! А ти, гостю, не скривай довше, хто ти, але розповідь, як зветь ся твій край, нарід і вітчизна. Розкажи нам, куди ти блукав по морях, а також, чому плачеш, коли співаєть ся про Трою. Чи згинув там який твій свояк або приятель?

— Могучий царю! — відповів Одиссей, — питаєш мене, хто я, звідки і що я пережив. Коли би я хотів всео оповісти, року часу було би за мало. Але децо тобі розкажу. Я є той оспівуваний кобзарями Одиссей, син Ляерта. Соняшна Ітака — моя вітчизна. Буйні вітри шумлять там у лісах та дебрах Нерітону,

у моїх рідних горах. А довкола мого родинного острова ціла громада инчих островів, Дуліхон, Саме, Закинт... Скалиста і сувора моя вітчизна, але кріпких, розумних і проворних людей живить вона. Найкращі, найчарівніші країни не манили мене більше, як моя Ітака. Нема нічого солодшого над вітчизну!

Неописана радість огорнула всіх, коли дізнали ся, хто їх гостем. Просили оповісти пригоди і остати ся в них ще бодай один день. Одиссей зволив їх волю і оповідав до пізної ночі, що перебув у своїому життю.

Наче зачаровані слухали Фаяки його оповідання і обіцяли принести на другий день нові дари: гарні триніжки і пишно різьблені казани.

16. І ще не кінець лиху...

Другого дня, коли вже сумерки вечірні залягали землю, вибирав ся Одиссей у дорогу. Фаяки знесли і зложили на корабель даровані йому скарби. Відтак постелили на підвищенні задньої части коц та рядно і просили лягати: може собі спокійно спати. А самі посідали на лавки, взяли весла і відв'язали корабель від берега.

Одиссей почував ся безпечно між Фаяками, а що не сподівав ся скоро доплисти, положив ся спати; огорнув його твердий сон.

А тимчасом славні моряки фаякійські били жваво веслами; корабель летів наче сокіл, краючи темні філі моря.

Ще рання зоря не зійшла на небо, а вже звинні Фаяки допливали до берегів Ітаки. Заїхали до заливу морського бога Форкиса, де була пригідна пристань. На її краю росло довголисте оливне дерево, а біля нього була печера водних німф Наяд. Стояли в ній камінні збани, до яких пчоли носили мід і камінні кросна, на яких німфи шили багряні тканини. Два входи було до печери, один для людей, другий відомий лише богам.

Оттам причаляли Фаяки. Одиссей спав глибоким сном. Фаяки не хотіли його будити; винесли легко на коці і полежили на пісок, а скриню зі скарбами

скрили біля нього за пень оливного дерева. Саміж вернули ся на корабель і відплили домів.

В тій хвилі спостеріг Позейдон, що Фаяки привезли Одиссея на Итаку. Розлютив ся на них дуже, бо хотів довго ще тягати Одиссея по морях. І пімстив ся тяжко на Фаяках. Коли корабель доїздив до Схерії, Позейдон перемінів його в скалу; скельний мур завсіди пригадував Фаякам мечь грізного бога.

Тимчасом настав ранок і збудив ся Одиссей; одначе не пізнав, де знаходиться ся, бо богиня Алена розстелила мраку. Не хотїла, щоби він просто йшов домів, бо попав би там у руки зрадливих женихів. Бажала, щоби наперед від неї про все дізнав ся.

Глянув Одиссей довкола себе. Захисна пристань, зелені дерева, стрімкі скали і дикі стежки були покриті мракою. Видали ся йому чужими. І заголовив він:

— І знов я в якомусь чужому краї! Я так дуже довіряв Фаякам, а вони виявили ся облудними. В ночі закинули мене в якусь незнану землю, де мабуть загибіль жде мене. Нехай же Зевес пімстить ся за їх віроломність!

Але побачив біля себе скриньку. Отворив, переглянув і найшов усі даровані скарби. І здивував ся, що нічого не бракувало.

Підняв ся і ходив понад беріг, заливаючи ся сльозами. Аж зустрів молодого пастуха, що весело зіскакував по камінню. Спинив його і спитав, в якому краї знаходиться ся.

Усміхнув ся пастух.

— Мабуть здалека прибувавш, коли не знаєш імени нашого острова. Країна наша камінна та скеллиста і добрих доріг не має, але подостатком у нїй збіжжа, вина, стад, лісів і води. Слава її досягла Трої. Сей острів — Итака!

Невимовно вїтшив ся Одиссей, як почув дорогу назву; але уквив свою радість, а пастухови оповів видумане оповідання, що він із Крети.

Одначе в тій хвилі перемінів ся пастух в гарну, молоду жінку, що промовила до Одиссея:

— Ти все однаковий, Одиссею! Все хитрий і не зраджуєш ся чужому. А мене ти не пізнав. Я богиня Палляда Алена, що все тобі прихильна і всюди тобі

помагаю. Тепер хочу допомогти сховати скарби, а опісля розповім, що дієть ся в тебе дома.

— Тяжко тебе пізнати, богине, — відповів Одисей, — бо вмієш ти змінити ся в ріжних людий. Се правда, що перед збуренням Трої ти все мені помагала, але підчас мові блуканини ти мене опустила, аж в краю Фаяків помогла мені. А тепер мабуть хочеш мене потішити, бо не вірю я, щоби се була Ітака!

— Ні, Одиссею, ніколи я про тебе не забувала! — сказала Алена. — А що не все помагала, то се тільки тому, що годі було мені виступати проти стрія Позейдона; а до того я ще знала, що тобі судило ся вернути ся. А коли ти не віриш, що ти вже на Ітаці, то я зараз тебе переконаю.

І в цю мить усунула мраку, а перед очима Одисея простягнув ся знаний вид рідної країни. Тихий залив морського бога Форкиса і простора печера німф Наяд, в якій не одну жертву зложив він колись і зелені ліси високого хребту Нерітону. Забило ся серце з радости, принав до землі і цілував любу батьківську землю.

— Німфи рідні, Наяди, дочки Зевеса! Не сподівав ся я вже побачити вашого храму-печери! Вітайте мені, вітайте! Зложу вам не один дар, як колись бувало, як тільки остану при життю і застану свого сина.

Сльози ляляли ся струями з очий. Не тямив ся з утіхи!

— Бодрись! — сказала Алена. — Подбаємо, щоби ти щасливо побачив сина. Але поки що заховаймо скарби до середини печери.

Заховали скарби в печері і Алена заложила вхід каменем. Відтак посідали під олівне дерево і Алена стала говорити:

— Одиссею, скажу тобі, що дієть ся в твоєму домі. Знай, що не кінець ще твоєму лиху! Від кількох літ перебуває в твоїй хаті багато мужів, що старають ся о руку твоєї жінки Пенельопи. Але їй не в голові були їхні жениханья; все вижидала і сподівала ся тебе. А тепер син твій Телемах пустив ся навіть шукати за тобою і вліхав до Спарти.

І зажурился Одиссей, щоб не стало ся з ним те, що з Агамемноном, щоби женихи не вбили його.

Але Алена потішила його, що йому допоможе і так порадила:

— Справді, не можеш ти зараз являти ся перед женихів, бо вони уб'ють тебе. Тому найперше я переміню тебе в старого жebraка, щоби тебе ніхто дома не пізнав, аж доки не буде тобі того треба. А дальша моя рада: не йди ти тепер просто домів, але піди до старого Евмая, що мешкає недалеко і завідує стадами твоїх свиний. Він в одно тобі вірний і у всім допоможе. Я знова піду до Спарти і спонукаю Тельмаха, щоби зараз вертав ся до Ітаки та стрінув ся з тобою. Засідають ся на нього, що правда, женихи, щоби його убити, бо не на руку він їм, але до того я не допущу. Ждиж на Тельмаха в Евмая!

Згодив ся Одиссей зі всім, що сказала богиня, а вона діткнула ся його чарівною паличкою і змінила в жebручого старця. Зморщило ся його обличчя, пожовкла шкіра, зникнули русяві кучері з голови, а його лискуче око стало тупо дивити ся на світ. Замість чистої одежі покривали його тіло брудні, подерті лахмани, пересяклі димом; на лахмани накинув витерту шкіру оленя, в руку взяв костур, через плечі перевів латану торбу.

Після того полинула богиня до Спарти.

Жебрак поплів ся лісною стежкою, яку йому вказала Алена. Не довго йшов, як побачив перед собою обійстя Евмая. Ціле обійстя обведене було великим камінням, обсажене терном і огорожене частоколом. А в середині находило ся кільканадцять загород і кожда містила по пів сотні свиний; число їх одначе постійно меншало, бо щодня мусів Евмай відсилати женихам одного кабана на заріз. Чотири люті собаки берегли череди.

Евмай сидів на подвірі і витинав собі постолы з волової шкіри. Служби не було дома. Три наймити вигнали свині на папу, а четвертий пігнав товстого кабана женихам на бенкет.

Як побачили собаки жebraка, загавкали всі враз і кинули ся на нього. Одиссей присів до землі, бо тоді собака не така відважна. Але пси обскочили його з усіх сторін і були би потурбували, як би не вийшов Евмай і не оборонив старця. Зараз попрохав його до колиби.

Стільця не було, але Евмай прикрив купку густого пруття козячою шкірою і прохав сідати. Жебрак подякував за добре серце.

— Гостю, я завжди поважаю чужого чоловіка, — сказав Евмай, — хоч би він був одягнений ще гірше від тебе, бо Зевес каже гостити всякого подорожнього. Даруй лише, коли гостина не дуже буде щедра, але чим хата багата, тим рада. Коли би мій пан був дома, той подбав би про мене. Був би у мене дім, жінка, достатки і я краще прийняв би чужинця. Але згинув він мабуть. Ех, щоби та Троя запала ся була!

По сих словах виїшов скоро з колиби, зловив двох поросят, обсмалив на вогні, покраяв на части і пік на рожнах. Посипав ячмінною мукою і дав жебракови теплу печеню.

— Ідж, чужинче! — сказав. — Лише поросята належать до мене. Жабанів їдять розтратні женихи нашої париді, жінки могого покійного пана. Газдують вони на чужому добрі, як на своїому тай без упину розтрачують його. Мій пан мав колись великі достатки, безчисленні стада волів, овець, свиний і кіз. Але все йому знищили.

Одиссея огорнув гнів, коли почув, як марнується його добро і жадоба мести за свою кривду зродила ся в його серці. Одначе здержав ся і не дав ся пізнати Евмаєві. Мовчки їв і пив; на кінець спитав:

— Хтож то був твоїм паном? Кажеш, що заможний він був і згадуєш Трою. Скажи його імя, а може я тобі буду знав сказати щось про нього.

— Старче, — відповів Евмай, — комубудь не повірять на Ітаці. Вже багато людей приходило до моєї пані і оповідало всілякі видумки, щоби лиш їх добре погостити. Також і я нікому вже не повірю. Мій пан звав ся Одиссей, але вже давно мабуть розшарпали його собаки та птиці, або риби в морі зіли його тіло, а кости біліють десь на пісках. Бо літа минають, а він не вертаєть ся. І жаль огортає мене при самій згадці про нього. Бо був се добрий і розумний чоловік; другий такий не знайдець ся на землі.

І заплакав старий Евмай.

А коли жебрак став оповідати, що знав Одиссея, і кляв ся, що Одиссей верне незабавом домів, Евмай не вів.

— Потїшавш ти мене! — казав.

Мимо того гостив його і не пускав від себе. Оповідав про злочинну розтратність зухвалих женихів і Одиссей нераз зітхав:

— Правду казала богиня, не кінець ще лиху. Жде мене ще боротьба на життя і смерть.

17. Жебраком у своїй хаті.

Два дні перебував Одиссей в загороді Евмая. Тимчасом Телемах з понуки Атени вертав зі Спарти.

Третього дня вранці сидів жебрак з Евмаєм в колибі та розпитував ся при чарці про обставини на Ітаці, як ненадійно почули ся чийсь кроки. Пси не гавкали на подорожного, але весело скакали коло нього. Одиссей і каже:

— Се мабуть твій приятель або знакомий, бо пси не нападають.

А як у дверях появилася стать молодого чоловіка, Евмай вискочив радіючи, чарка випала з рук на землю; а він спішив до молодця і з плачем цілував голову та руки.

— Телемаху, мое життя, ти прийшов? Я думав, що не побачу тебе більше, бо чув, що женихи готовили засідку на твоє життя, як вертати меш морем.

— Тому я й причалив з іншої сторони острова і прийшов наперед до тебе, щоби дізнати ся, що діється на Ітаці.

Між тим жебрак підняв ся, щоби зробити місце молодцеві. Але той сказав чемно:

— Сиди, старче; я вже найду собі місце в своїй загороді.

Заговорив приязно до старця і запитав ся, звідки він. А далі звернув ся до Евмая:

— А тепер іди, мій любий Евмаю, до моєї матері Пенельопи та розповідж їй, що я щасливо вернув ся; розуміть ся, говори так, щоби ніякий жених не почув. Та ще запитай ся, що діється дома! А я буду ждати тебе тут в загороді.

Евмай послухав свого молодого пана, убрав ся в сандали і пішов до міста. В колибі остав ся тільки Телемах і незнаний чужинець.

В тієї хвилині явила ся на дверях богиня Алена, незрима для Телемаха, і рухом руки закликала Одисея на двір. Там перемінила його назад в давню стать і порадила дати ся пізнати синові.

Змінений жебрак увійшов до колиби. Злякав ся його Телемах таї каже:

— Чужинче, ти зовсім инакше виглядаєш, як перед хвилию. Ти мабуть бог, що вмів змінити вигляд.

— Ні, я не бог, я твій батько, Одиссеї! — Заплакав і став обнімати сина.

Було се таке несподіване, що Телемах не міг повірити.

— Ти не мій батько, ти якийсь бог, що хочеш вчинити в мойому серці ще більший жаль за батьком і смуток! Бо як міг би смертельний чоловік перемінити свій вид?

— Не дивуй ся, сину! Се не я змінив вид, лише могуча богиня Алена. А я твій батько, Одиссеї, в двадцятому році вертаю ся домів.

Говорив так переконуючо, що Телемах мусів повірити. Сердечно обняв батька. Довгу хвилию плакали оба і голосили, наче ті птахи, що їм воріг забере із гнізда маленькі діти. Сльози болю мішали ся зі сльозами щастя.

Відтак оповідав Одиссеї синові про свій поворот, а далі каже:

— Про це, що на Ітаці, я вже дізнав ся і хочу пімстити ся за нашу кривду на зухвалих женихах. Хочу вигубити їх усіх. Скажиж мені, чи багато їх і чи самі дамо раду?

— Батьку, я знаю, що ти великий герой, але дати раду такому числу — понад людські сили. Бо їх не десять-двадцять, але з самого Дуліхіону 52, з Сами 24, з лісистою Закинту 20 і з Ітаки 12. Самі не дамо ради, мусимо мати поміч.

— Зевес і Алена допоможуть нам! — сказав Одиссеї. — А тепер послухай, що нам дальше чинити. Завтра рано підеш до міста, а я прийду опісля з Евмаєм ніби жебрак. І коли женихи будуть з мене глузувати, ти здержуй ся і не давай нічого по собі пізнати. Жди слухного часу і відповідного знаку від мене. Ніхто не сміє дізнати ся, що Одиссеї вернув ся,

ні твій дід Ляерт, ні вірний Евмай, ні навіть мати Пенельопа.

Після цього Алена змінила Одиссея знова в жебручого діда. Довго ще розмовляв син з відзисканим батьком. Укладали ріжні пляни, аж доки не вернув ся Евмай.

Другого дня рано вернув ся Телемах до міста на превелику втіху матері.

Коло полудня вибрав ся також Евмай з жебраком до царських палат.

Скалистими стежками ішли вони до міста. Ось воно вже й видніє! Недалеко мурів зеленіє веселий гай. Посеред нього стоїть вітвар богиням-німфам.

Високі дерева отїнювали святе місце і давали пристановище змученим мандрівникам. З високої скали вищливали жерела; звідти черпали міщани найрадше чисту наче хрусталь воду.

Там зустрів їх головний пастух кіз Мелянтій, що гнав кози на бенкет женихам. Як побачив Евмая і жебрака з ним, став сміяти з їх, ще й лаяти.

— Не дармо люди кажуть: яке їхало, таке здібало; одно лихе тягне другу погань за собою. Куди ти, клятий свинопасе, ведеш оте ледащо, того волоцюгу-дїдовода, що чухаєть ся до кожних дверей і простягає руку по милостиню? До праці їх нема, а дивить ся такий ненажора, щоби лише живіт чим добрим наповнити. Най но покажеть ся в палаті між женихами, там уже йому попадєть ся!

Обурили Одиссея слова Мелянтія, але запанував над собою. Лиш Евмай боронив ся: Телемах не дозволить на зневагу старця в своїому домі.

— Що ти там верзеш? — кликнув Мелянтій. — А бодай твогого Телємаха ще сьогодні хороба забрала! Щоби за ним так слїд загинув, як за його батьком!

Кленучи пішов наперед. Одиссей з трудом гамував гнів.

Доходили до царських палат. Одиссеєви било ся серце зі зворушення. Куди гляне, що побачить, все таке знане, таке рідне, начеб вчєра покинув! І та вулиця і ті хати, кожний заулоч... Ось брама його палати. Скільки разів ступав він через сей поріг! Як добре тямить одну картину: ось тут прощав ся перед

двадцять роками з жінкою, з малим Телемахом, а численна громада ждала на нього. Всі, старі й молоді, з сльозами в очах виводили своїх, кликали при пращанні: до скорого побачення!. Не так склало ся, як бажало ся.

Ось долітає спів кобзаря Фемія. Співає тепер його ворогам, женихам його жінки.

— Я іду наперед, а ти увійдеш по хвилі! — перериває його думки Евмай.

Одиссей здержав ся на брамі. Глянув по подвірі і на купі гною побачив собаку. Пес звернув ся до нього і нащурич уха. Одиссей пізнав свого колишнього, найкращого ловчого пса, що звав ся Аргос. Але зміна була неймовірна. Пес не лише постарів ся, але лежав занедбаний, миршавий. Так і видно було, що ніхто про нього не дбає, ніхто ним не займає ся, ніхто навіть не давав їсти.

Пес став махати хвостом; по двадцяти літах пізнав свого пана, що колись його так дуже любив і дбає про нього. Пробирав підняти ся, підбічи, але даремно. Занадто був ослаблений. Несподівана радість до решти його обезсилила: спустич голову і згинув на очах свого довго вижданого пана.

По хвилі підійшов Одиссей до гостинної світлиці.

Довкола багато заставлених столів сиділи в просторій кімнаті женихи, густо один біля другого. Одні кінчили їсти, другі пили, інші розмавляли весело, а найбільша часть слухала спічу домашнього кобзаря Фемія.

Жебрак сів скромно на порозі світлиці. Побачив його Телемах і передав йому хліба та мяса. Подякував старець господареві і став їсти.

Після спічу підняв ся в світлиці великий гамір: всі говорили, сміяли ся. Тоді підніє ся Одиссей і став простягати по черзі до кожного жениха руку, щоби випросити трохи страви. А так добре наслідував жебрака, неначе би від довгих літ займає ся тим ремеслом.

Деякі женихи давали йому милостиню-хліба і питали, звідкіля він взяв ся. Побачив се пастух кіз Мелантії і закричав:

— Панове, сього волоцюгу бачив я вже сьогодня. Його привів з собою Евмай.

А найзухваліший з жених 'Антіной' крикнув до Евмай:

— Слухай но ти, свинопасе! Якого лиха наводиш нам всякої дідові? Досить нам вже тутешніх жебраків, а ти стягаєш ще чужих пройдисвітів!

Евмай став боронити права гостинности для немічних старців, але женихи глузували з нього. Підняв ся гамір. А як жебрак став дорікати женихам, що вони марнують чуже добро, а старцеві не хочуть нічим допомогти, тоді розлютили ся женихи, стали його лаяти і насмівати ся з нього. Нарешті полетіли в нього стільці. Оттаке прийняття найшов непізнаний Одиссей у своєму домі! Аж Телемах муїв боронити нещасного старця перед лютими женихами.

В насмішках і зневазі минув Одиссеєві перший день у власній хаті.

Вечером розійшли ся женихи домів, а в світлиці остав ся Одиссей з Телемахом сам на сам. Заплакав Одиссей після стільки дізнаних зневаг і ще раз покляв ся вигубити усіх підлих женихів.

— Може вже завтра приїде до останньої розправи, мусимо забрати всю зброю з гостинної кімнати.

І стали виносити шеломи, щити, ратища і мечі до комори; небавом не стало в світлиці ніякої зброї.

Опісля відійшов Телемах до своєї кімнати, а Одиссей остав іще в гостинній світлиці. Бо цариця Пенельопа, що ще в день дізнала ся, що в палаті є якийсь чужий старець, переказала йому, щоби ждав на неї, як розійдуть ся женихи; вона хоче спитати його, чи не чував він чого про її мужа.

І дійсно небавом увійшла Пенельопа, а з нею гурт дівчат, що прятали зі столів і робили порядок в світлиці. Пенельопа попрохала старця сісти на стілець і запитала:

— Скажи мені наперед, божий старче, звідкіля ти родом?

Старець став оповідати видумані історії, що він родом з Крети та що гостив у себе Одиссея, як той їхав на троянську війну. Описав навіть докладно, як був убраний тоді Одиссей.

Розплакала ся вірна Пенельопа на згадку про свого мужа і сказала:

— Чужинче, ти справді знав мого Одиссея.

Тому станеш моїм шановним і любленим гостем. В до-каз пошани скажу обмити тобі твої збідовані ноги.

Прикликала старушку Евриклю, що виховала і виплекала колись Одиссея і сказала:

— Еврикльє, обмий ноги цьому старцеві, що знав і гостив нашого Одиссея. Згадай, що може і твоїй пан в такій біді, бо кождому може лучити ся нещастя.

— Радо вчиню твою волю, пані, бо сей старець і в голосі і в багато дечому инчому пригадує мені мойого пана.

Наляляла до гарної ванни трохи холодної, трохи гарячої води. Тимчасом Одиссей відсунув ся від огнища. Мав він близну на нозі, слід рани з молодих літ. Раз на ловах у діда Автолїка напав на нього дик і розірвав своїм клом мясо на нозі. Одиссей побоював ся, щоби його колишня нянька не спостерегла тепер цього знаку. Тимчасом Пенельопа сидїла в другому куті світлиці, затоплена в своїх думках.

А старушка мила ноги чужинцеві. Аж нараз... Що за радість, сеж її пан, пізнала його! Ось близна на нозі! Мало не скрикнула...

Але голос застряг їй у горлі. Прошептала лише:

— Так! Ти справді мій пан, мій Одиссей!

Очі наповнили ся сльозами. В незвичайній утісі перехилила необачно ванну; вся вода вилляла ся. Але вона не зважала на се; звернула ся, щоби сказати задуманій Пенельопі радісну вістку. В тій хвилі Одиссей вхопив її за горло і прошептав:

— Няне, ти хочеш згубити мене? Заказую тобі щонебудь говорити! Инакше моя смерть. Заклинаю тебе на всіх богів: мовчи! Ні слова нікому, що я Одиссей!

Перелякала ся Еврикльє і замовкла. Тихо принесла вдруге води і докінчила мити ноги.

Після цього жebraк зближив ся до задуманої цариці. Побачила його і сказала:

— Старче, оце стала мені перед очима картина з давніх літ. Неначе тепер бачу, як мій муж Одиссей виїздить до Трої і в останне прощаєть ся зі мною. Стиснув мою руку і сказав: „Люба жінко, я знаю, що не всі Греки вернуть живі зпід Твої. Коли би я не вернув ся, то прошу тебе, не виходи вдруге замїж,

але опікуй ся моїми старими родичами і маленьким синком. Аж як Телмах доросте до літ, тоді можеш віддати ся, за кого хочеш, і покинути мій дім!“

Хвилю мовчала, а опісля прошептала:

— Старче, я висповідую ся перед тобою, наче перед рідним батьком, бо ти знав мойого Одиссея. Ось прийшла мені гадка, що не можу я довше оставати в цьому домі, щоби не кривдити сина. Доки я тут, женихи все будуть марнувати його майно. Треба мені покінчити і віддати ся за котрогось. Двадцять літ минуло, а я не діждала ся Одиссея. Стільки разів будили ся в мене надії, і все заводили мене. Остання надія була в мене, що Телмах відшукає свойого батька або дізнасть ся, що з ним. Але й він з нічим вернув ся. Так! Одиссей не вернеть ся, його вже нема на білому світі. І ось порішила я завтра покінчити. Покійний Одиссей уставляв дванадцять топорів в ряд і стрілою з лука поцілив їх усіх. Хто з моїх женихів зуміє натягнути його лук і перебе дванадцять топорів, той буде моїм мужем!

— Ти мудро придумала, царице! — сказав мнимий жебрак. — І не зволікай із своїми замислами, але ще завтра зроби, як задумала!

18. День відплати.

Неспокійно спав тої ночі Одиссей. Мучила його образа, якої зазнав від зухвалих женихів; а також думки-міркування про щастя не давали йому спати.

Скоро світ зірвав ся із свойого ліжка і молив богів о який добрий знак. В тій хвилі загреміло серед чистого неба. А служниця, що цілу ніч молола збіжжя на жорнах, промовила:

— Могучий Зевесе, сей грім з чистого неба, післав ти мабуть комусь на знак. Благаю тебе, ласкавий батьку, вволи ти мою волю: дай, щоби женихи послідний раз сььогодні бенкетували в нас. Днями і ночами мелю я для них борошно, аж паду з тяжкої праці.

Почув сї слова Одиссей: добрі знаки підбадьорили його.

Небавом почав ся рух у хаті. Того дня було свято Аполльона і женихи мали прийти скорше, ніж звичайно. Служба робила порядок. Кропили долівку в гос-

тинній кімнаті і замітали, накривали стільці багряними килимами, змивали губками столи, мили чарки і мішальники. Одні бігали за водою, другі рубали дрова. Евмай привів трьох кабанив; прийшов зухвалий Мелянтій і пригнав кози на заріз; появився з Кефалленії настух волів Фільойтій, що доставив вола на бенкет. Він поздоровив прихильно старця і виявився вірним Одисеєви.

Вкінці прийшли женихи. Зарізали вола, свині, кози і спекли мясо на рожнах. Потім позасідали до бенкету. Фільойтій подавав хліб у кошиках, Мелянтій наливав вина. Телемах посадив також жебрака за стіл, але женихи стали насміхатися з нього і зневажали Телемаха.

Почула се Пенельопа, заболіло їй серце ізза кривди сина і ще твердше порішила зробити кінець розтраті женихів.

Пішла до комори-скарбниці, де зложені були найцінніші річи. Здійняла з кілка могучий лук Одисея, захований в піхві і сагайдак із стрілами. Хотіла вже нести. Але біль здавив її, спинилася і заплакала. З світлиці доносився знова сміх женихів; знова якась зневага...

Пенельопа зірвалася, взяла лук і увійшла до гостинної кімнати. Слуги несли за нею кіш з топорами. Стала в дверях і промовила:

— Женихи, ви глотитеся в моєму домі, щоби їсти та пити. Кривдите Телемаха, а все тому, що ніби стараєтеся о мою руку. Тому я хочу покінчити раз із таким станом. Ось лук Одисея. Хто з вас його натягне і так пустить стрілу, що вона перелетить через уха усіх дванадцять топорів, як це робив колись Одисей, тому стану жінкою!

Втішилися женихи, бо кождий сподівався, що йому вдасться. Лиш Евмай і Фільойтій розплакалися, як побачили лук свого пана. Їх злявав жежих Антіной:

— Ви чого розревілися, дармоїди? Сидіть і їдьте, а ні, то забирайтеся за двері! А ми берімося до діла! Лиш не знаю, чи є хто між нами такий сильний та зручний як Одисей, чи втне хто таку штуку.

Так сказав, але думав що инчого. Був певний, що він найсильніший здобуде Пенельопу.

Телемах уставив дванадцять топорів у ряд і женихи готовили ся до діла. Антіной предложив, щоби стріляли по черзі в тому порядку, як підчаший розносить вино, з ліва на право.

Найперше мав ціляти Леод, що був жерцем між женихами. Підняв ся, взяв лук, один кінець рогу опер о поріг, а другий змагав ся зігнути, щоб до нього привязати кінець тятиви. Але хоч як силкував ся, не міг привязати натягнутої тятиви. Вкінці опустил безсильні руки і сказав:

— Я не можу приятелі, хай хто инший спробує! Але думаю, що ніхто не втне штуки.

Розсердив ся Антіной:

— Що ти плетеш дурниці? Знаємо, що ти не ридив ся на героя ні на лучника. Але ще є тут инші.

Приказав Мелянтієви розпалити вогонь і принести лою з комори. Пригріли лій і мастили тугий ріг лука, щоби лекше його нагнути.

Підчас того вийшов Евмай і Фільойтій на подвірря. Одиссей поспішив за ними, дігнав їх і промовив:

— Приятелі, бажав би я з вами поговорити. Чи ви би помогли Одиссеєви проти женихів, як би він нагло тут явив ся?

— Ех, боги, колиб так стало ся! Тодіб мої руки не спочивали супокійно!

А коли і Евмай так само висказав ся, промовив Одиссей:

— Ось я сам Одиссей! Богиня Алена перемінила мене в жebraка і ви не пізнали мене. В двадцятому році мандрівки вертаю ся домів і бачу, що ви остали вірні та любите мене. А щоби дійсно пізнали, що я Одиссей подивіть ся на знаний вам знак, на мою близну.

Як побачили близну, обняли його і цілували йому рамена. А Одиссей сказав:

— Киньте сльози, тепер час на діло! Знаю, що ні один жених не зуміє напнати мого лука. Я зажадаю також його, а коли би женихи не дозволяли, ти, Евмаю, подаси мені. А відтак підеш до служби і накажеш, щоб усі спокійно сиділи при своїй роботі і не оглядали ся на крики і гамір у світлиці. А ти, Фільойтію, замкнеш браму, щоби ніхто не увійшов, ані не вийшов з дому. А я зроблю кінець женихам;

Повернули до світлиці, де вже інші женихи пробували щастя. Але ні одному не вдавалося напнути лука, не то що перебити дванадцять топорів.

Оставали ще найсильніші, Антіної і Евримах. Але й вони не зуміли натягнути лука. Тоді Антіної каже:

— Панове, нині свято Аполлона. Хто би бавився луком? Полишімо все на місці, зложім сьогодні жертву Аполлонові, а завтра докінчимо діла. Бог нам допоможе!

Сей викрут подобався всім. Почали бенкет наново.

Тоді відізвався Одисей:

— Ви мудро робите, що відкладаєте спір на завтра. Але позвольте ще мені лука, хай я поспробую свої старі сили!

Часть женихів вибухла голосним реготом, інші голосно противилися в обаві, щоби часом старець не засоромив їх.

Тоді обізвалася Пенельопа:

— Чогож ви кричите, женихи? Чомуб не мав старець спробувати свої сили? Навіть коли би натягнув лук, то хіба не поведе мене до свого дому, бо його не має.

Знова підняли женихи гамір. Нарешті промовив Телемах:

— Люба мамо! На сьогодні закінчений спір о тебе! Тому можеш спокійно вернути до своїх кімнат. А що до старця — не турбуйся! Не женихи, але я господарем дому. І лише я можу дозволити йому лука або заборонити.

Пенельопа послухала сина і відійшла геть. Остали тільки мушчини. Евмай взяв лук, щоби подати жєбракови, але женихи кинулися на нього, бо уважали се зневагою.

Одначе Телемах передав лук і стріли старцеві. В тій хвилі відійшов Евмай незаметно до кімнат служби, а Фільойтій пішов замкнути двері.

Тимчасом Одисей взяв великий лук в руки і оглядав його як добрий знаток. Опісля зігнув легко ріг і прив'язав сильно тятіву.

Подив огорнув усіх. А Одисей спробував рукою тятіву; звучала ясно, як голос ластівки. Взяв стрілу, що лежала на столі, натягнув тятіву і цілив. Вико-

нанне було майстерне! Стріла перейшла рівно через уха усіх дванадцяти топорів.

— Телємаху! — закликав. — Твій гість не вчинив тобі сорому! Тепер час вчинити бенкет для женихів іще при світлі сонця.

І моргнув на сина, а той прив'язав собі меч до боку.

Женихи ще не стямили ся, як жебрак скинув свої лахмани, став на порозі і закликав грізним голосом:

— Одну боротьбу я перевів, починаю другу!

Натягнув лук і вимірив в найзухвалішого жениха Антіноя. Антіной не прочував нічого злого, підносив саме чарку до уст. Аж смертельна стріла перейшла йому горло. Бухнула темна струя крові, захитав ся, а падаючи потрутив ногу стола. Перевернув ся стіл і попадали всі страви. А кров закрасила все на червоно.

Закричали женихи. Споглянули на стіни і на стовпи, щоби взяти зброю, але зброї не було... Лютували та грозили жебракові смертю за те, що забив найзватнішого молодця на Итаї.

Але Одиссей глянув зпід лоба і крикнув:

— Собаки, ви гадали, що я не верну вже зпід Трої і марнували моє майно та навіть не бояли ся богів! Знайте, прийшов день відплати! Я є Одиссей!

Блідість покрила їх лица. Кождий глядів, як би втікти. Але Одиссей стояв на порозі.

І почав його просити хитрий Евримах:

— Коли ти дійсно Одиссей, то маєш право нас ганити. Багато ми провинили ся проти тебе! Але головний виновник — Антіной. А він лежить неживий. Тому даруй нам нашу вину і випусти нас, а ми обіцяємо зложити тобі багату винагороду за вчинену шкоду.

— Ні, Евримаху, — сказав Одиссей, — хоч би ви принесли мені все майно, що лише маєте, я не здержу своїх рук, доки не пімщу ся на всіх вас.

Побачив Евримах, що приходить до боротьби на життя й смерть.

— Приятелі, — крикнув, — беріть мечі, а замість щитів столи і нападім разом на нього, щоби виперти його з порога. Як дістанемо ся на вулицю, остання

йому година! Так усі разом, бо тільки пробовем вратувати можемо життя!

Витягнув меч і з голосним криком кинув ся на Одиссея. Але в тій хвилі остра стріла прошила йому грудь. Впав на землю і сконав.

Заки Одиссей взяв другу стрілу, кинув ся на нього з мечем Амфіном. Розмахнув ся, щоби його вбити, але Телемах вдарив його з боку ратищем. Амфіном повалив ся неживий на землю.

В тій хвилі страх опанував усіх і вони замість напирати, тиснули ся по кутках. Використав сей момент Телемах і побіг сіньми до комори, де була вся зброя. Успокоїв ся і приніс зброю Одиссеєви, Евмаєви і Фільойтєєви. Здавало ся вже женихам, що ось-ось їм кінець. Але несподівано прийшла поміч.

Крім головних дверей, на яких стояв Одиссей, вели ще із світлиці бічні двері на вузкий коридор, куди лиш один чоловік міг перейти. Надзір над ним мав Евмай. Але як Евмай став убирати ся в зброю, вихід той був необсаджений. Туди висунув ся незаметно Мелянтій і два рази приніс женихам зброю.

Зазвеніла зброя і стали відгрозувати ся женихи. Побачив се Одиссей і сказав Телемахові. А Телемах перелякав ся і замітив:

— Батьку, я сам винен, що в поспіху не замкнув комори із зброєю. Хтось виносить її звідти женихам. Прийдець ся нам згинути через мій дурний розум!

Але Одиссей не злякав ся. Післав зараз Евмай і Фільойтєя до комори. Вони скрили ся тихо за дверми комори, і як тільки Мелянтій втретє увійшов, схопили його, звязали уста, ноги і руки, затагнули петлю і повісили на стовпі. Опісля замкнули комору і поспішно вернули до Одиссея.

А тимчасом часть женихів узброїла ся, инчі ждали на Мелянтєя.

В світлиці почав ся останній бій. На порозі стояло чотирьох і раз по раз кидали ратищами, але що кидали серед страху, ні одно не поцілило; зранили лише руку Телемаха і рамя Евмая. А з женихів падав один по другім. Дикий переполох огорнув останніх і вони замість щоби спільно ударити і своєю перевагою поконати чотирьох, крили ся по кутках, наче

пташки, що за ними гонить яструб і дігнавши роздирав в своїх кігтях.

Ніхто не втік із рук местника! Стони і хрипіт конаючих розлягали ся по кімнаті, а потоки крові змочували долівку.

Лише співакови Фемієви випросив Телемах пощаду у батька, бо він ніколи не співав женихам з доброї волі.

Одиссей глянув в останнє, чи не побачить де живого ворога. Але ні! Вони всі лежали мертві на долівці в порохах і крові, наче ті риби, що їх рибак висипле з сіти на беріг моря.

Телемах закликав Евриклєю. Як побачила окровавленого Одиссея серед купи трупів, наче того льва, що гордо ступає серед пороздираних волів, вибухла непогамованою радістю. Але Одиссей спинив старушку:

— Не радій голосно, бо гріх кричати з утіхи на вид убитих мужів! Боги видали їм присуд, а радше їх власна злоба. Приклич службу, щоби все попрятала.

Як збігла ся служба, то аж перелякала ся на вид стільки мерців. Виносили трупів на подвірря і складали на купу. Мили столи і стілці, замітали і виносили сміття. Відтак обмили руки, принесли сірки і кинули на вогонь. Оттак викидали світлицю, дім і подвірря.

На Пенельопу зіслали боги сон: вона твердо спала в своїх світлицях і не чула гамору. Аж прибігла до її кімнати Евриклєя з веселою новиною. Стала над головою і каже;

— Вставай, царице, поглянь на того, за ким ти видивила свої очі! Одиссей вернув ся домів і поубивав женихів!

Схопила ся Пенельопа, протерла очі: сон чи ява?

— Старушко, ти з розуму зійшла! Чи може глузуєш з мене? Не годить ся!

— Я не глузую, царице! Той чужинець-жебрак се перебраний Одиссей. Телемах знав про се, але скривав, доки не пімстили ся на женихах.

Пенельопа ще не повірила зовсім.

— Якже то можливо, щоби вони оба стільки мужів поконали? Може то який бог...

Тимчасом Одиссей скупав ся і прибрав ся в свя-

точну одежу. Богиня Атена надала йому давний вид. Постава випростувала ся, лиця стали повні, відмодніли, русяві кучері покрили голову і очі стали знова ясно-розумно дивити ся на світ. Він став навіть кріпкий і огрядніщий, ніж передче.

Як Пенельопа побачила давно вижиданого мужа, впала йому на шию і радості її не було кінця.

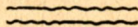
І радував ся своїм сином старенький Ляерт, бо Одиссей відвідав його зараз на другий день в його сільських посіlostях. Діждав ся перед смертю побачити одинака, за яким двадцять літ тужив.

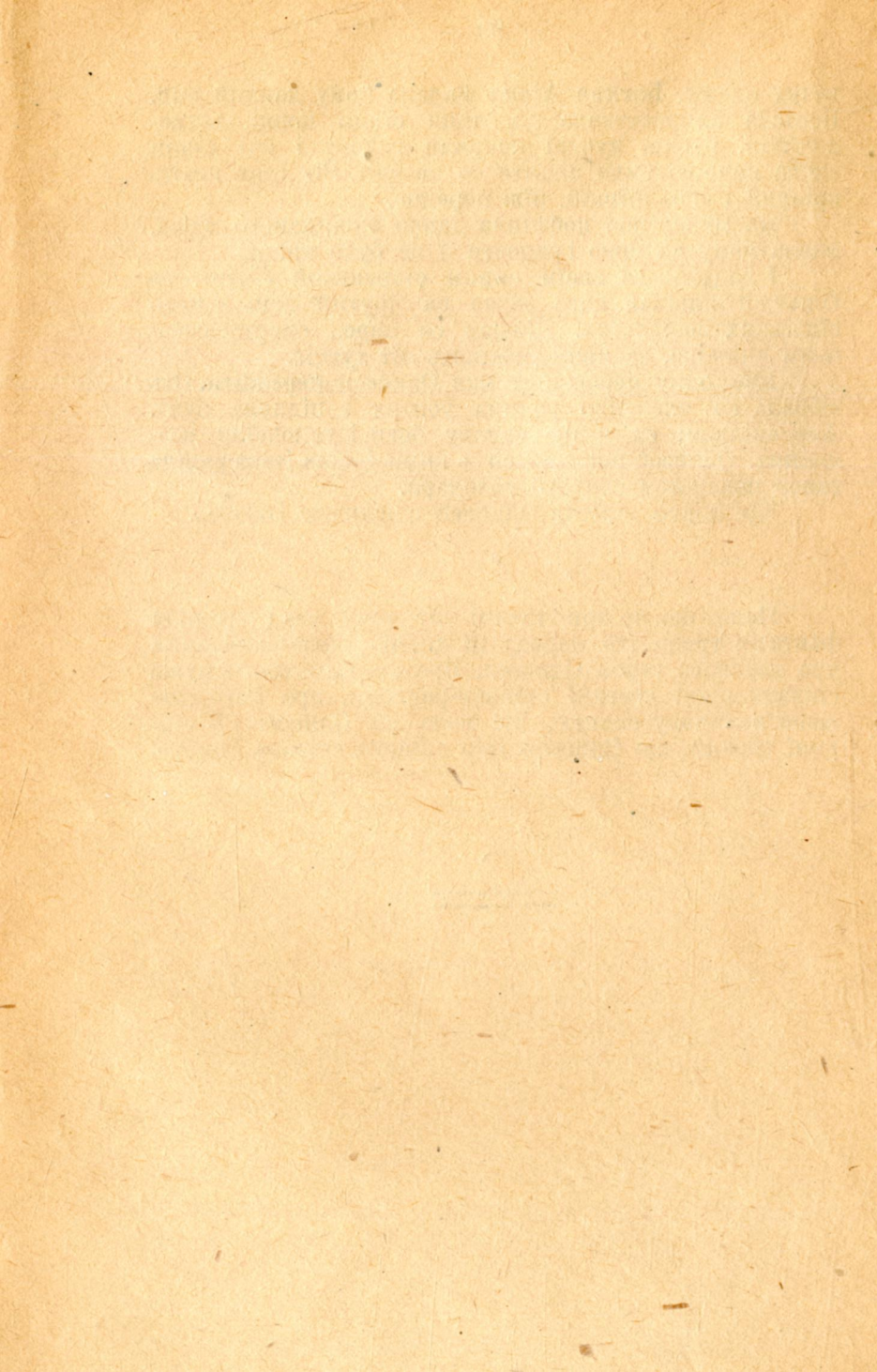
Ще одну перешкоду мав Одиссей пережити. Ось зібрала ся численно родина убитих і підняла бунт. Але вмішали ся в цю справу боги і успокоїли розярених. Одиссей погодив ся з ними і ціла Ітака раділа тепер поворотом свого володаря.

Ще довго володів Одиссей щасливою Ітакою...

* * *

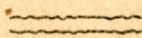
Мало що не три тисячі літ тому взад зродила фантазія грецького народу ці дивні казки-оповідання про славного героя Одиссея. Про пригоди цього мужа співали пісні грецькі співаки-рапсоди, про його зложено величаву епопею, що зветь ся Одиссея. В старині казали, що Одиссея твір сліпого співака Гомера.

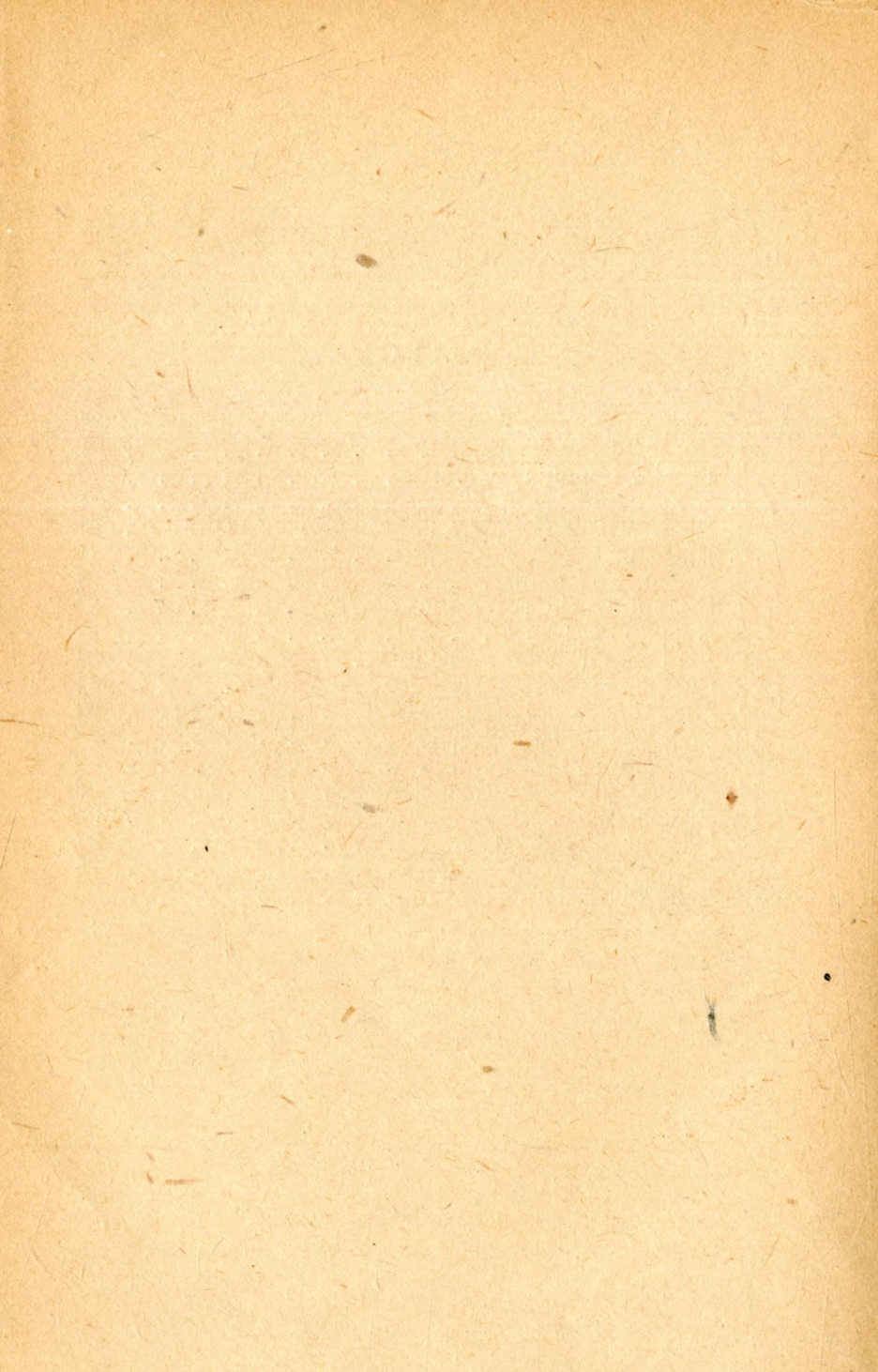

З М І С Т.

	СТОР.
1. По збуренню Трої	2
2. Відїзд. Перші пригоди	7
3. В незнаній землі	9
4. Як Кикльоп Поліфем приймав своїх гостей?	12
5. Ніхто не остав у печері	16
6. Мішок з вітрами	21
7. Смачний обід готуєть ся...	24
8. Чарівниця Кірка	27
9. В підземне царство тїний!	34
10. Сирени ваблять співом	41
11. Між Скиллею і Харибдою	44
12. Голод, що все перемагає	46
13. Із золотої неволї	52
14. Грізний бог і ласкава царівна	58
15. У Фаяків	64
16. І ще не кінець лиху...	71
17. Жебраком у своїї хатї	76
18. День відплати	82

Видавництво :
„Українська Книжка“

Нашим найменшим

:: :: :: ЧИТАНОЧКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТИНИ :: :: ::

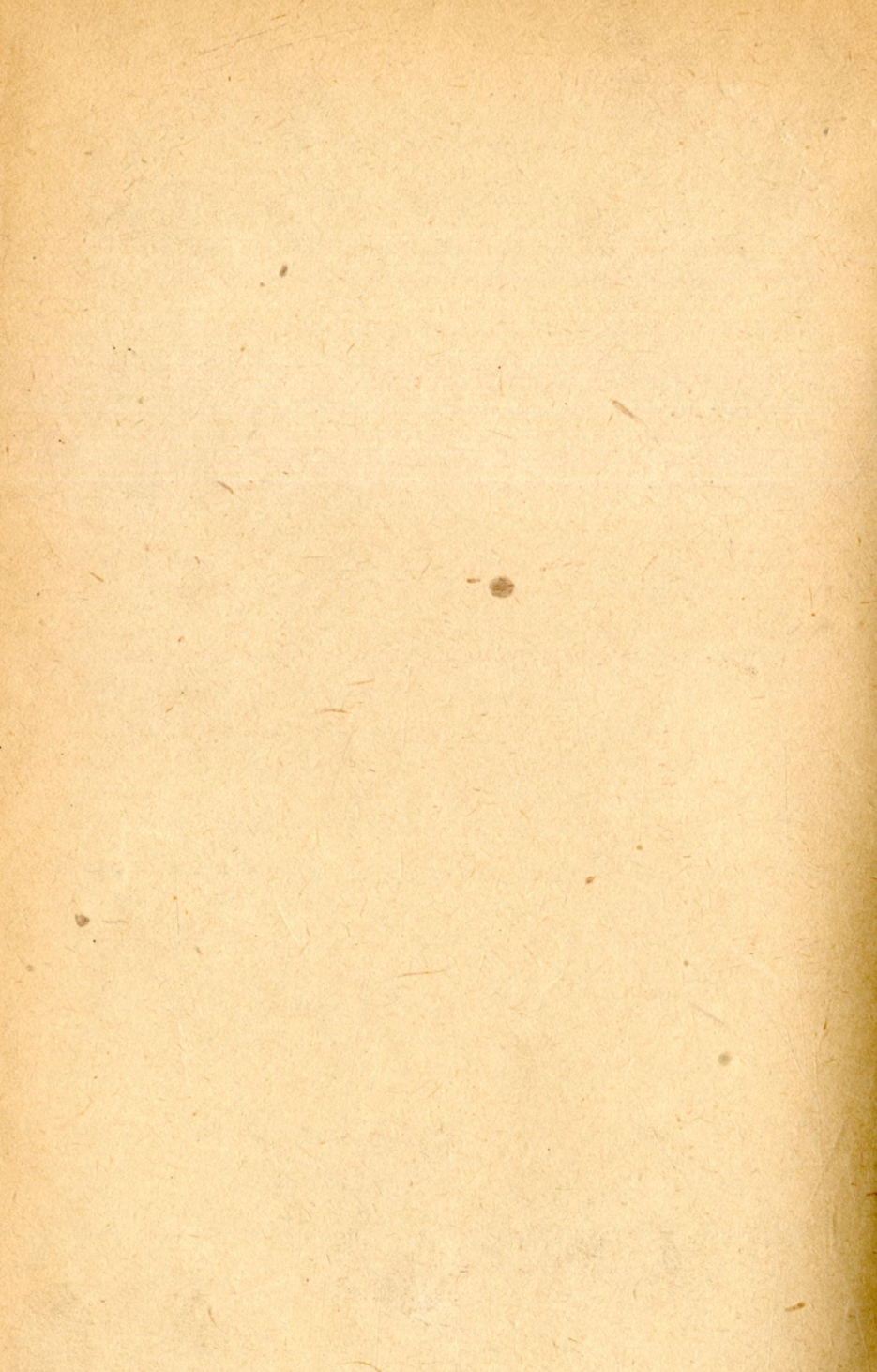
Редактор : Антін Крушельницький.

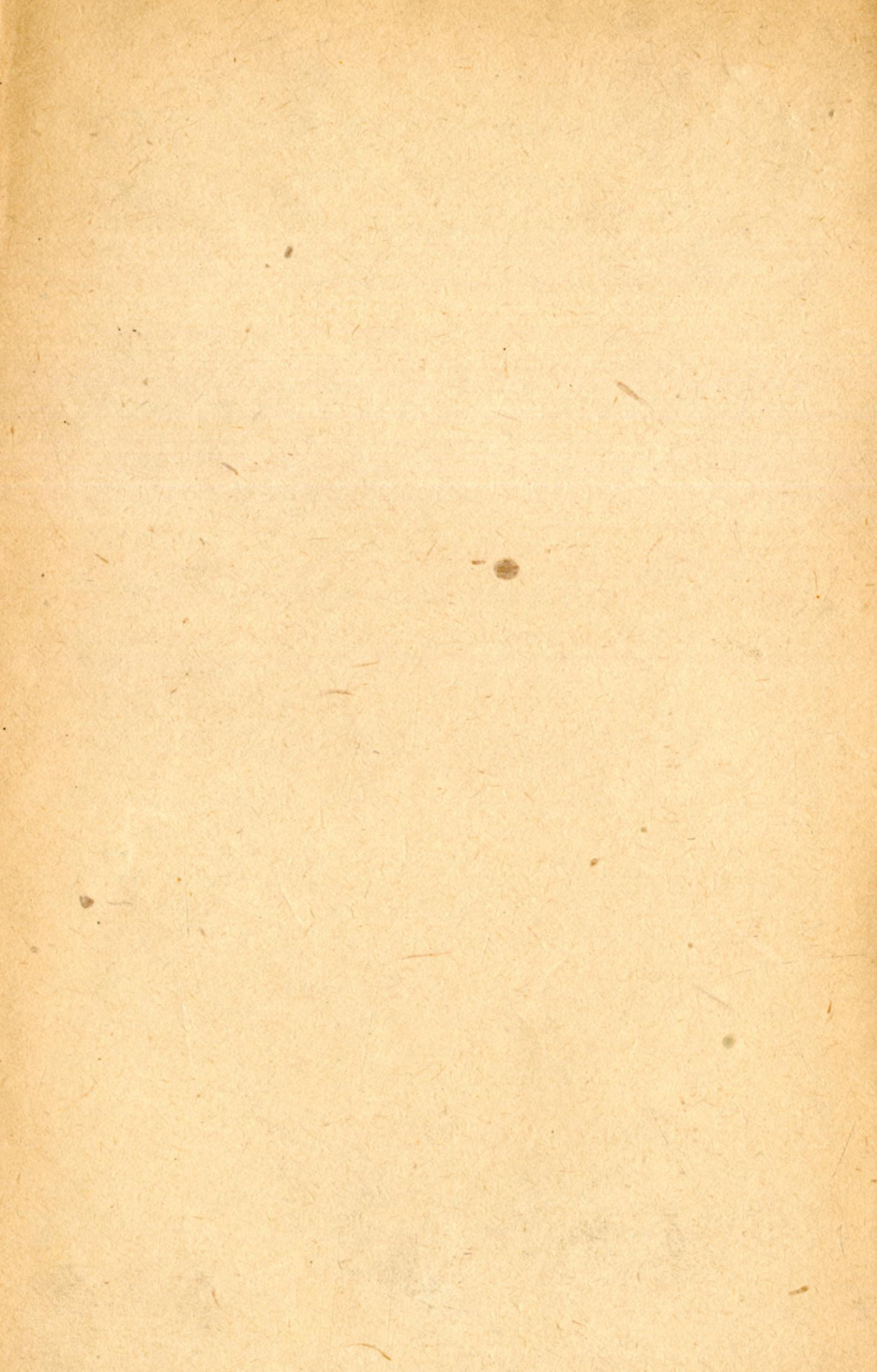
Люструє : Олена Кульчицька.

1. **Дурень і його жінка жаба панна**, народня казка, 14 образків — 50 К.
2. **Богатий Марко**, народня легенда, 14 образків — 50 „
3. **Лисиця і вівця**, народня байка, 14 образків — 50 „
4. **Котик і півник**, народня байка, 14 образків — 50 „
5. **Два брати**. — **Грішник**, китайські народні казки 14 образків — 50 „
6. **Цар Лев**, народня байка, 30 образків. 1 — „
7. **Повінь**, китайська народня казка, 14 образків — 50 „
8. **Господар і вуж**. — **Сом, рак і ворона**. — **Вюн і щука**. — **Лисиця і рак**, народні байки 14 образків. — 50 „
9. **Пімста звірів**, народня байка, 14 образків. — 50 „
10. **Сорока і когут**. — **Лисиця і журавель**. — **Лебідь, щука і рак**, народні байки, 14 образків — 50 „
11. **Про морського царя і його дочок**, народня казка, 22 образки — 80 „
12. **Песинський, жабинський, сухинський і золотокудрії сини цариці**, народня казка, 22 образки. — 80 „
13. **Про бідного парубка й царівну**, народня казка, 22 образки. — 80 „
14. **Вовк і козинята**. — **Вовк і заяць**, народні казки, 14 образків — 50 „
15. **Кому трудніше працювати**. — **Старий Максимець**. — **Кому зазуля кувала?** народні оповідання, 22 образки — 80 „
16. **Три брати і Бог**. — **Як Бог нагородив бідного чоловіка?** народні легенди 14 образків — 50 „

17. Дідова дочка. — Про коваля і бабу людодіду, народні казки, 14 образків	—50 К
18. Про Марусю — козацьку дочку, народня казка, 14 образків	—50 „
19. Про богатиря Сухобродзенка Івана і Настасю Прекрасну, народня казка, 50 образків	1·60 „
20. Очаківська біда, народній переказ 14 образків.	—50 „
21. Лисичка-сестричка, народня байка 14 образків	—60 „
22. Як журавель учив лисичку літати. — Пан Коцький, народні байки 14 образків	—60 „
23. Крепак і Чорт. — Чорт і баба, народні казки 14 образків	—60 „
24. Коза-Дереза. — Горобець та билина, народні байки 22 образків	1·— „
25. Лисичка-сваха. — Колобок, народня казка 14 образків	—60 „
26. Солом'яний бичок. — Рукавичка, народні казки 14 образків	—60 „
27. Лови. — Торба, народні казки 22 образків	1·— „
28. Летючий корабель, народня казка 30 образків	1·20 „
29. Гордий цар, народня легенда 22 образків	1·— „
30. Золотий черевичок, народня казка 22 образків	1·— „
31. Дідова дочка і бабина дочка, народня казка 22 образків	1·— „
32. Лисичка сестричка і вовк Панебрат. — Як Лисиця топила глечик, народні казки.	—60 „
33. Козел і баран. — З коня верблюду. — Кінь і осел. — Медвежі жарти, народні байки 14 образків	—60 „
34. Телесик, народня казка	—— „
35. Так світ платить. — Медвідь і Гуцул, народні байки 14 образків	—60 „
36. Брат і сестра в лісі. — Кривенька уточка, народні казки	—— „
37. Мачуха. — Котик, народні казки	—— „

Головний склад для Галичини: **Львів, Ринок 10.**
 Книгарня Наук. тов. ім. Шевченка. — Для України:
Київ, фундуклейвська 19. Книгарня товариства: „Вер-
 нигора“.

611-153

B-2554

B 2.554

„УКРА

Редактор: Антін Крушельницький.

- Авдікович Орест* : Біла голубка, збірка оповідань (друкується ся).
- Гнатюк Володимир* : Баронський син в Америці, вибір з народніх казок, 40 ілюстрацій Юліяна Панькевича (друкується ся).
- Карманський Петро* : **Al fresco**, віршована проза, (сатири на теми воєнної доби) 3— К.
- Квітка Гр.* : **Перекотиполо**, з образками Микити Вихора 1— „
- Крип'якевич Іван* : **Шляхами слави українських князів**, з образками Олега Лощнева 3— „
— **Оповідання з історії України** : I. частина **Княжа доба**, (друкується ся).
- Крушельницький Антін* : **Рубають ліс**, повість у двох томах, на гуцульських мотивах, ілюстрація на окладці Олени Кульчицької 15— „
— **Школа під російською окупацією**, (причинки до історії українського шкільництва в Галичині 1914—1917) 1:30 „
- Опільський Юліян* : **У царстві золотої свободи**, історична повість (друкується ся).
- Романова Одарка* : **Пан та чабан**, казка, 17 образків Олени Кульчицької 1:80 „
- Соневиський Михайло* : **Пригоди Одиссея**, оповідання для молодіжи 4— „
- Чайковський Андрій* : **Побратими**, історична повість з часів Сагайдачного, з портретом автора й ілюстрацією на окладці Олени Кульчицької 7— „
- Щират Василь* : **Слово про похід Ігоря Святославича на Половців**, 3— „

МИХАЙЛО СОНЕВИЦЬКИЙ

ПРИГОДИ ОДИССЕЯ

ОПОВІДАННЯ ДЛЯ МОЛОДІЖИ.

ЛЬВІВ, 1918.

ЛЬВІВ — ВИДАВНИЦТВО;
„УКРАЇНСЬКА КНИЖКА“;
КИЇВ — КНИГАРНЯ ТОВАРИСТВА: „ВЕРНИГОРА“.

